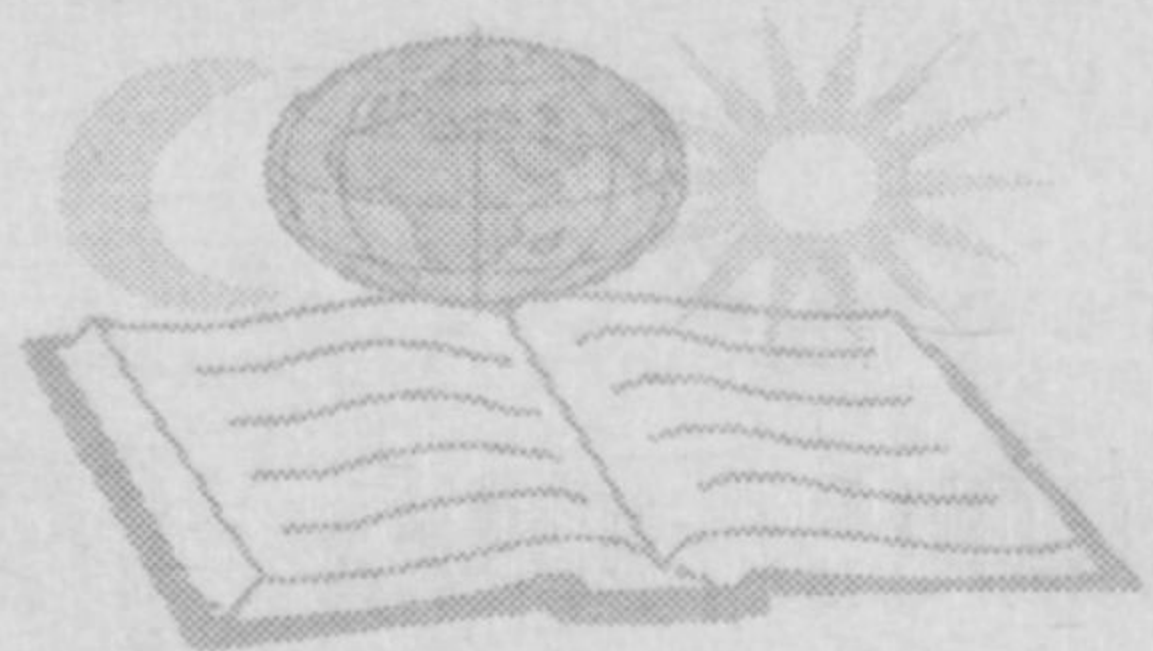




## Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҚАРОРИ

### Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимига изчил ўтишни таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида

Вазирлар Маҳкамаси янги ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларини ишга тушириш бўйича йўл қўйилган қолоқлик ва ўрта умумтаълим мактабларида ўқувчилар ўрни етарлича мувозанатли қисқартирилмаганлиги муносабати билан айрим туманларда 9-синфларнинг битирувчилари ўқишни касб-хунар коллежларида ёки умумтаълим мактабларининг 10-синфларида давом эттириш имкониятига эга эмаслиги ҳоллари мавжудлигини қайд этади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини изчил, босқичма-босқич амалга ошириш, 9-синфларнинг битирувчилари умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълими билан тўлиқроқ қамраб олинишини таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси қ а р о р қ и л а д и:

#### 1. Қуйидагилар:

9-синфларни битирувчиларни кейинчалик академик лицейлар, касб-хунар коллежлари ва умумтаълим мактабларининг 10-синфларида ўқишни давом эттиришларини ташкил этиш тартиби тўғрисидаги низом;

2004-2009 йилларда Ўзбекистон Республикаси бўйича академик лицейлар ва касб-хунар коллежларини ишга туширишнинг аниқ йўналтирилган дастури тасдиқлансин.

#### 2. Қуйидагилар:

9-синфларнинг битирувчиларини қамраб олишнинг ва янги ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларини ишга туширишнинг белгиланган истикболли кўрсаткичлари вилоятлар, шаҳарлар ва туманлар бўйича пухта ишлаб чиқилганлиги, ўзаро аниқ мувозанатлаштирилганлиги ҳамда 2009 йилга бориб 9-синфларни битирувчилар касб-хунар коллежлари ва академик лицейларда ўқиш билан тўлиқ қамраб олиниши;

Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплекси, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан 10, 11-синфларда

ўқишни вақтинча давом эттиришни таъминлайдиган зарур моддий ва ўқув базага, малакали ўқитувчиларга эга бўлган туманлар ва шаҳарлар бўйича мактабларнинг аниқ сони аниқланганлиги;

умумтаълим мактабларининг 10-синфлари учун ўқув режалари ва ўқитиш дастурлари академик лицейлар ва касб-хунар коллежларининг умумтаълим фанлари бўйича давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқ қайта ишлаб чиқилганлиги ва тасдиқланганлиги маълумот учун қабул қилинсин.

3. Мазкур қарор билан белгиланган 9-синфларни битирувчиларни қамраб олиш параметрлари сўзсиз бажарилиши, 10-синфларга ва ўрта махсус, касб-хунар ўқув юртларига қабул қилишни таъминлаш, шунингдек, академик лицейлар ва касб-хунар коллежларини ўз вақтида ишга тушириш учун шахсий жавобгарлик Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларига қабул қилиш бўйича Давлат комиссиясига, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши Раисига, вилоятлар, шаҳарлар ва туманлар ҳокимларига, халқ таълими ҳудудий бошқармалари бошлиқларига юклансин.

(Давоми 2-бетда)

## Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҚАРОРИ

### Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг 60 йиллигини нишонлаш тўғрисида

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг мамлакатимиз тарихи ва иқтисодий-ижтимоий ҳаётидаги юксак ўрни ва аҳамиятини инобатга олиб ҳамда ташкил этилганининг 60 йиллиги муносабати билан Вазирлар Маҳкамаси қ а р о р қ и л а д и:

1. Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг 60 йиллигини кенг миқёсда нишонлаш ҳақидаги Фанлар академияси, Фан ва технологиялар маркази, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ва илмий жамоатчилиқнинг таклифлари маъқуллансин.

Юбилей санасига бағишланган тантанали мажлис 2003 йил декабрь ойининг иккинчи ярмида Тошкент шаҳрида ўтказилсин.

2. Юбилей тадбирларига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш бўйича ташкилий кўмитанинг таркиби тасдиқлансин.

3. Ташкилий кўмита бир ҳафта муддат ичида юбилейга бағишланган тадбирлар дастурини ишлаб чиқсин ҳамда дастурни амалга оширишда Фанлар академиясининг Ватанимиз тараққиётига қўшган улкан тарихий ҳиссасини ифода этадиган, унинг фаолиятини янада такомиллаштиришга хизмат қиладиган қуйидаги масалаларга алоҳида эътибор қаратсин:

мамлакатимизда Фанлар академиясининг вужудга келиши тарихига халқимизнинг юксак илмий-иходий тафаккури, буюк аждодларимизнинг ақл-заковати, она заминимизда қадимдан мавжуд бўлган Маъмун академияси, Самарқанд, Бухоро ва Фарғона водийси каби илм-фан марказларида яратилган бой илмий мерос ва маданий анъаналарнинг мантикий ҳосиласи, миллий тарихимизнинг табиий маҳсули сифатида баҳо бериш;

Фанлар академиясининг миллий ва умумбашарий илм-фан хазинасига қўшган муносиб ҳиссасининг нафақат юртимизда, шу билан бирга, халқаро миқёсда тан олинганини аниқ мисолларда кўрсатиш ва тарғиб-ташвиқ қилиш;

халқимизнинг ноёб истеъдоди ва интеллектуал салоҳиятини юзага чиқариш ва юксалтиришда, ўлкамизнинг табиий бойлиқларини ўзлаштириш, улардан эл-юрт манфаати йўлида фойдаланиш борасида Фанлар академиясининг самарали фа-

олият кўрсатиб келаётганини кенг ёритиш;

шу даргоҳда изланиш ва тадқиқотлар олиб бориб, ўз илмий мактабларига асос солган буюк олимларимиз замонавий илм-фаннинг геология, жумладан, нефть, газ, олтин, рангли ва қимматбаҳо металл конларини аниқлаш, уларни қазиб олиш ва қайта ишлаш технологияларини яратиш, математика, ядро ва қаттиқ жисмлар физикаси, астрономия, микробиология, ўсимликлар кимёси, сейсмология, фалсафа ва бошқа ижтимоий фанлар каби етакчи соҳаларни, буюк ва кўҳна тарихимиз саҳифаларини, Шарқнинг бебаҳо мероси жам бўлган ноёб қўлёзмаларни чуқур ўрганиш, она тилимизнинг ривожланиш қонуниятлари ва имкониятларини тадқиқ этиш, жаҳон илмий жамоатчилиги эътироф этган кўплаб кашфиёт ва янгиликлар яратиш, Ўзбекистонимизни бутун дунёга тараннум этиш йўлида фидокорона хизмат қилганини ҳар томонлама акс эттириш;

мамлакатимиз истикболлини белгилаб берадиган замонавий таълим-тарбия тизимининг шаклланиши Фанлар академияси ва унинг илмий-тадқиқот муассасалари фаолияти билан узвий боғлиқ эканини очиб бериш.

Шу билан бирга, бугунги кунда Фанлар академиясининг институт ва лабораторияларида олимлар жамоалари томонидан яратилган муҳим амалий аҳамиятга эга бўлган юксак илмий салоҳият, халқ ҳўжалигини ривожлантиришга катта туртки берадиган айрим тадқиқот ишларининг натижалари эътибордан четда қолиб келаётганини, ишлаб чиқариш корхоналари билан етарли даражада алоқа ўрнатилмагани сабабли бу изланиш ва ихтироларни рўёбга чиқариш учун тегишли имконият туғдирилмаётганини, моддий ва ижтимоий кўмак берилмаётганини ҳолисона тан олиш ва бундай нуқсонларни бартараф этиш зарурлигини ҳам таъкидлаш лозим.

(Давоми 2-бетда)

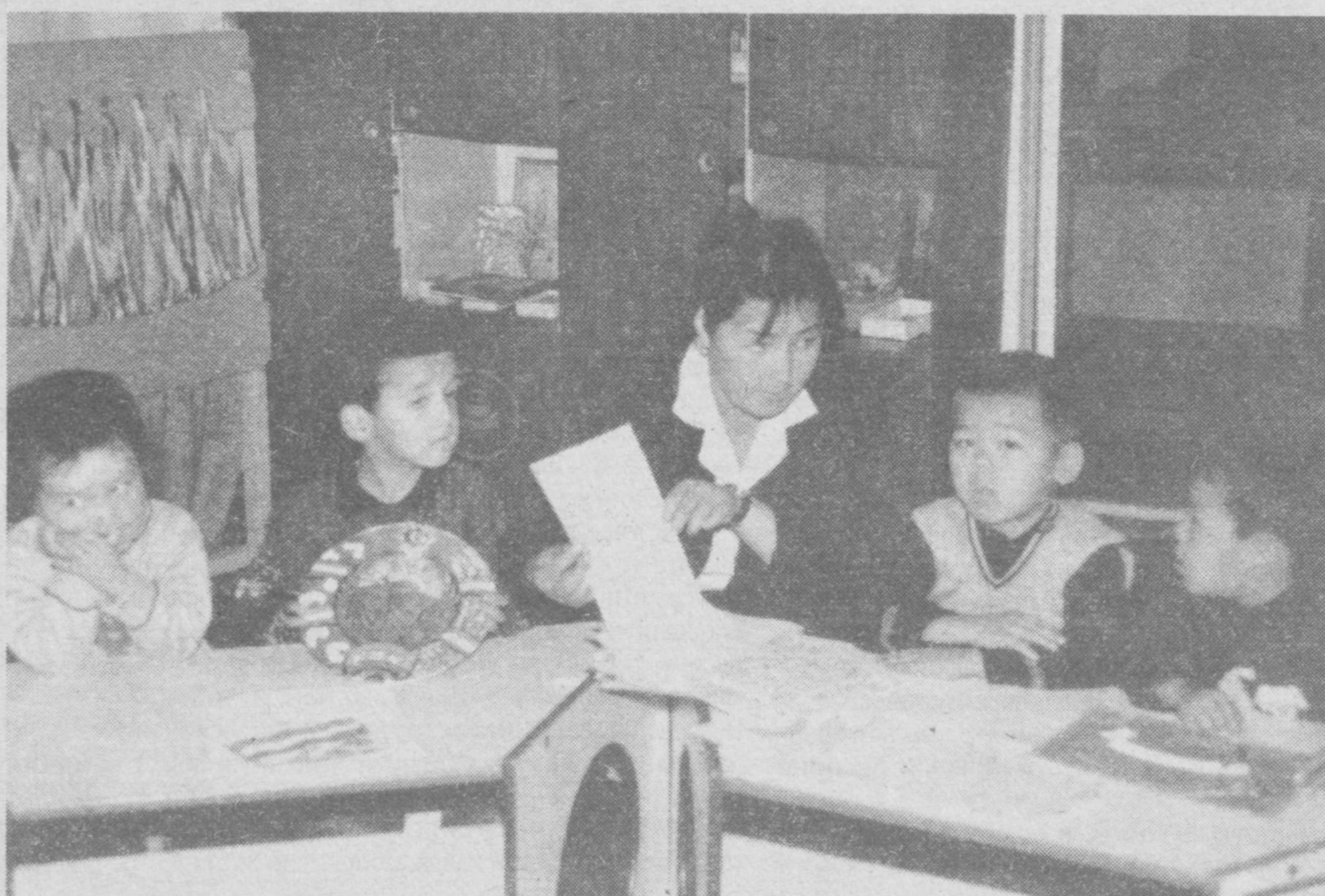
Боғча — тарбия маскани. У ерда тарбияланаётган мурғак қалб соҳиблари эса эртанги кун эгаларидир. Уларга Ватанга нисбатан меҳр туйқусини ёшликда, айниқса болалар боғчасида шакллантириш лозим.

Ҳозирги кунда кўпгина мактабгача таълим муассасаларида болаларга Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ўргатилмоқда.

Барча МТМлар каби Қамаш туманидаги «Гулгаста» болалар боғчасида ҳам шу каби ишлар яхши йўлга қўйилган.

Суратда: боғча тарбиячиси Рўёб Хушвақтова боғча болаларига сабоқ бермоқда.

Бурҳон РИЗОКУЛОВ  
олган сурат.



ГАЗЕТАНИ ВАРАҚЛАГАНДА:

**МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ  
МУАССАСАЛАРИНИ  
ХУСУСИЙЛАШТИРИШ:**

ЮТУҚ, МУАММО, ЕЧИМ

3-бет

**ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШ**

У ТАЪЛИМ  
ЖАРАЁНИДА  
ШАКЛЛанади

5-бет

**КЎҲНА, НАФИС  
САНЪАТ**

9-бет



**SO'NGGI  
UCH KUN  
MUJDAIARI****ELEKTRON  
EKSPERTIZADAN  
O'TKAZILADI**

Endilikda O'zbekistonda Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasiga tasdiqlash uchun yuborilgan hamma dissertatsiya ishlari ilmiy yangiligi va o'ziga xosligi bo'yicha elektron ekspertizadan o'tkaziladi. Buni OAK mutaxassislari tomonidan ishlab chiqilgan avtomatlashtirilgan tizim ta'minlaydi.

**BADIY-MUSIQIY  
TADBIR**

Toshkentdagi O'zbekiston milliy bog'ida "Farzand tarbiyasi — ma'naviyat belbog'i" mavzuida o'tkazilgan badiiy-musiqiy tadbirda Madaniyat ishlari vazirligi, Xalq ijodiyoti va Madaniy-ma'rifiy ishlar respublika ilmiy-uslubiy markazi, Toshkent shahar oqsoqollar kengashi va "Mahalla" xayriya jamg'armasi, Respublika Ta'lim markazi vakillari ishtirok etishdi.

**INSTITUT  
MAKTABGA**

Samarqand tibbiyot instituti Narpay tumanining "O'zbekiston" shirkat xo'jaligidagi uch maktabga kompyuterlar taqdim etdi.

**ILMIY-AMALIY  
ANJUMAN**

O'zbekiston Milliy universiteti huzuridagi S.Sirojiddinov nomli akademik litseyda o'quvchi yoshlarni ilimga yo'naltirishda fanlar akademiyasi institutlarining tutgan o'rniga bag'ishlangan ilmiy-amaliy anjuman bo'lib o'tdi.

**TADQIQOT**

Stokgolm shahrida Nobel mukofotlari tadqiqotlari institutida o'zbek tilida chop etilgan "Nobel mukofoti sohiblari" deb nomlangan kitobning taqdimoti o'tkazildi.

**Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қ А Р О Р И****Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимига изчил ўтишни таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида**

(Давоми. Боши 1-бетда)

Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ва ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази билан биргаликда:

9-синфлар битирувчиларини қамраб олишнинг мазкур қарор билан тасдиқланган истиқболли кўрсаткичлари сўзсиз бажарилишини таъминласинлар; умумтаълим мактабларининг вақтинча фаолият кўрсатаётган 10-11-синфлари фаолияти устидан назорат қилсинлар.

9-синфнинг битирувчиси бирор шаҳар ёки туманда ўқишни бундан кейин давом эттира олмаслигининг ҳар бир ҳолати маҳаллий ҳокимият органлари томонидан дарҳол қарор қабул қилинишини талаб этувчи ташвишли ҳол сифатида қаралсин.

Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларига қабул қилиш бўйича Давлат комиссияси 9-синфларни битирувчилар кейинчалик умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълим муассасаларида ўқиш билан тўлиқ қамраб олиниши устидан қаттиқ назорат ўрнатсин ҳамда ҳар йили 1 октябрга, янги ўқув йили бошланиши якунлари бўйича, ишларнинг жойлардаги ҳолати тўғрисидаги маълумотларни умумлаштирсин ва Вазирлар Маҳкамасига ахборот берсин. Мазкур талабнинг бажарилиши учун шахсий жавобгарлик Ўзбекистон Республикаси

публикаси Бош вазирининг ўринбосари А.Азизхўжаев зиммасига юклансин.

4. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази билан биргаликда:

2003-2004 ўқув йили охиригача 11-синфлар учун янги ўқув режалари ва дастурлар ишлаб чиқилишини тугалласин ҳамда уларни ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари учун тасдиқланган умумтаълим фанлари бўйича давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқлаштирсин;

10-11-синфларда ўқитишнинг янги ўқув режалари ва дастурларига мувофиқ бўлган 11-синфлар ўқувчилари учун дарсликлар яратилиши ва нашр этилишини 2004 йил 1 августгача тугалласин.

5. Белгилансинки, умумтаълим мактабларининг 11-синфини битирувчилар олий ўқув юртларига ўқишга киришда академик лицейлар ва касб-хунар коллежларининг битирувчилари билан тенг ҳуқуқларга эгадир.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Давлат тест маркази билан биргаликда умумтаълим мактабларининг 11-синфларини, академик лицейлар ва касб-хунар коллежларини битирувчиларга нисбатан уларнинг тайёрланиши ва ўқиш учун республиканинг олий таълим муассасаларига қабул қилиниши масаласида

ягона ёндашувга риоя этилишини таъминласин.

6. Давлат тест маркази Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ва ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази билан биргаликда:

ҳар йили 11-синфлар, академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари битирувчиларининг умумтаълим фанлари бўйича таълим тайёргарлиги даражаси ва сифати мониторингини ўтказсин; амалдаги давлат таълим стандартларини такомиллаштириш ва республикада мажбурий таълим сифатини оширишни танқидий ўрганиб чиқсин ва белгиланган тартибда чора-тадбирлар кўрсин.

7. Белгилаб қўйилсинки, академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари қурилишига инвестицияларнинг йиллик ҳажми кўрсатиб ўтилган ўрта махсус, касб-хунар таълим муассасаларини ишга тушириш бўйича белгиланган топшириқ сўзсиз бажарилиши назарда тутилган ҳолда республиканинг йиллик инвестиция дастурларини тузишда аниқлаштирилади.

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги, ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази, Қорақалпоғистон Республикаси Вазир-

лар Кенгаши ҳамда вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари:

йиллик инвестиция дастурини ҳамда академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари қурилишининг аниқ йўналтирилган рўйхатларини тузишда кўрсатиб ўтилган ўқув юртларини биринчи навбатда қишлоқ аҳоли яшаш жойларида қуришни назарда тутсинлар;

зарурат бўлганда академик лицейлар ва касб-хунар коллежлари қурилишининг аниқ йўналтирилган дастурига уларнинг ўқувчилар билан тўлдирилишини ҳамда умумий ўрта таълимнинг 9-синфлари битирувчилари ўрта махсус, касб-хунар таълими тизими бўйича уч йиллик ўқиш билан қамраб олинишини ҳисобга олган ҳолда ўзгартиришлар киритсинлар.

8. Вазирлар Маҳкамасининг «Академик лицейлар ва касб-хунар коллежларининг моддий-техника базасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2001 йил 14 августдаги 338-сон қарорининг 1, 3 ва 4-бандлари ўз кучини йўқотган деб ҳисоблансин.

9. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосарлари А.Азизхўжаев ва Р.Азимов зиммасига юклансин.

Вазирлар Маҳкамасининг Раиси

И.Каримов

Тошкент шаҳри,  
2003 йил, 29 октябрь**Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қ А Р О Р И****Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг 60 йиллигини нишонлаш тўғрисида**

(Давоми. Боши 1-бетда)

4. Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплекси (А.Азизхўжаев), Умумиқтисодиёт комплекси (Р.Азимов), Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигига (С.Ғуломов) Фанлар академияси (Б.Йўлдошев) билан биргаликда бир ой муддат ичида Фанлар академияси қошида юсак технологияларни яратиш ва ривожлантириш, уларнинг натижаларини амалиётга жорий этиш бўйича махсус жамғарма ва унинг ҳомийлар кенгаши тузиш ҳамда низомини тасдиқлаш вазифаси топширилсин.

Белгилаб қўйилсинки, мазкур жамғарманинг асосий фаолияти Ўзбекистоннинг илмий ва ишлаб чиқариш имкониятларини кучайтиришга хизмат қиладиган замонавий, илғор технологияларни ишлаб чиқиш, улардан самарали ва оқилона фойдаланган ҳолда мавжуд маҳаллий ресурслар асосида жаҳон бозори талабларига жавоб берадиган маҳсулотлар ва илмий ишланмалар яратиш ва уларни ҳаётга татбиқ этишдан иборатдир.

5. Иқтисодиёт вазирлиги (Р.Азимов), Молия вазирлиги (М.Нурмуродов), Давлат мулки қўмитаси (М.Асқаров), Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси (А.Тўхтаев) ва Фанлар академияси иштирокида Академиянинг моддий базасини ўрганиб чиқиш ва уни ривожлантириш мақсадида махсус комиссия тузилсин.

Комиссия: икки ой муддатда Фанлар академиясининг асосий фондлари ва бошқа мол-мулкни инвентаризациядан ўтказсин, сотиладиган ва ҳисобдан чиқариладиган мол-мулкнинг рўйхатини аниқласин;

мол-мулкни сотиш ва ҳисобдан чиқариш билан боғлиқ ишларни ўрнатилган тартибда амалга

оширсин. Сотишдан тушадиган маблағлар тўлалигича Фанлар академияси моддий-техника базасини ривожлантиришга йўналтирилсин;

Фанлар академиясининг илмий ва моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, уни тартибга солиш ва ривожлантириш, мавжуд салоҳиятдан самарали фойдаланиш, илмий фаолият эҳтиёжлари учун тегишли лаборатория жиҳозлари ва ускуналарини сотиб олиш, бино ва иншоотларни таъмирлаш ҳамда миллий бойлигимиз ҳисобланган илмий-маданий объектлар, ноёб иншоотлар ва қурилмаларни сақлаш ҳамда асраб-авайлаш бўйича таклифлар тайёрлаб, Вазирлар Маҳкамасига киритсин.

6. Вазирлар Маҳкамасининг Ижтимоий комплекси Фанлар академияси Ботаника боғининг бугунги ҳолатини ҳар томонлама ўрганиб чиқиш ва уни янада ривожлантириш учун алоҳида комиссия тузиш топширилсин.

Молия вазирлиги комиссия тақдим этган ҳисоб-китоблар асосида ана шу мақсад учун 2004 йилда зарур маблағ ажратишни назарда тутсин.

7. Мамлакатимизда янги ҳаёт, янги жамият, бозор иқтисодиётига асосланган ҳуқуқий демократик давлат барпо этилаётган, халқаро майдонда Ватанимизнинг обрў-эътибори юксалиб, Ўзбекистон жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олаётган ҳозирги даврда Академиянинг илм-фан тараққиётининг илмий-назарий фундаментал асосларини яратиш борасидаги роли ва ҳиссасини кучайтириш мақсадида Фанлар академияси манфаатдор вазирликлар, идоралар ва муассасалар, кенг жамоатчилик ва мутахассислар иштирокида алоҳида дастур ишлаб чиқсин ҳамда уни Академиянинг истиқболли ва йиллик илмий-тадқиқот ишлари режалари билан биргаликда қўриб чиққан ҳолда амалда жорий этиш

тадбирларини белгиласин.

8. Ташқи иқтисодий алоқалар агентлигига (Э.Ғаниев) «Ўзэкспомарказ»да Ўзбекистон илм-фани эришаётган янги ютуқлар ва ишланмалар кўргазмаларини ташкил этиш ҳамда мазкур кўргазмаларни Фанлар академияси, Давлат патент идораси (О.Азимов) ва бошқа тегишли ташкилотлар билан биргаликда мунтазам намойиш этиб бориш вазифаси юклатилсин.

9. «Ўзбеккино» компанияси (М.Муҳаммад Дўст) бир ой муддатда Фанлар академиясининг ташкил топиши ва ривожланиши ҳамда мустақиллик йилларида фаннинг давлат томонидан қўллаб-қувватланишига ва илмий-тадқиқот фаолиятини такомиллаштиришга бағишланган ҳужжатли фильмни яратиш борасидаги ишларни якунласин ва юбилей тадбирлари доирасида унинг тақдироти ўтказсин.

10. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлигига (М.Ҳазраткулов), «Ўзтелерадио» компанияси (А.Кўчимов) ва бошқа оммавий ахборот воситаларига Фанлар академиясининг 60 йиллигини нишонлаш билан боғлиқ тадбирларни кенг ёриш тавсия этилсин.

11. Юбилейга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш билан боғлиқ харажатларни қоплаш учун Вазирлар Маҳкамасининг захира жамғармасидан 50 миллион сўм ажратилсин.

12. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг Давлат маслаҳатчиси А.Абдувоҳитов ва Бош вазир ўринбосари А.Азизхўжаев зиммасига юклансин.

Вазирлар Маҳкамасининг  
Раиси

И.Каримов

Тошкент шаҳри,  
2003 йил 28 октябрь



Аслида фарзанд тарбияси учун сарф қилинган маблағ ҳеч қачон "ҳавога учиб" кетмайди. Аксинча, юқори сифатли таълим-тарбия олишни кўзлаб ҳаракат қилинганида натижалар борган сари яққолроқ кўзга ташланаверади. Шу ўринда ҳар биримиз биладиган бир қонуниятни эслатиб ўтмоқчиман. Бойлик, мол-дунё сарфлангани сайин камайиб, билим ва тафаккур эса янада мукаммаллашиб бораверади. Кўпда кузатадиганимиз бир ҳолат мавжуд: ота-оналар болалари кичиклигидан маълум бир маблағ сарфлаб боғчага беришга ёки репетитор ёллашга кўпда оғринадилар. Аммо, афсусланарлиси айримлар фарзандлари воёга етиб, бирор касб эгаси бўлиш учун ўқув даргоҳлари эшигини тақиллатиб борганларида, ноқонуний тақилфларга кўйиб, катта миқдордаги маблағларни сарфлашга ҳам рози бўладилар. Ваҳоланки, бола кичиклигидан ана шу маблағ оз-оздан унинг яхши тарбия олиши ва ўқиши учун сарфланса кўп томонлама фойда-ку! Яъни, ҳам бола билими, савияли бўлиб ўлганди, ҳам кимнингдир чўнтагини қаппайтиришдек жинсий ҳаракат воситасига айланмайди. Ҳаммадан кўпроқ боланинг ўзи ва ота-онанинг турмуш тарзи маърифий жамиятга хос тарзда давом этади.

Хуллас, гапни узокдан бошлаганимиздан мақсад, бугун дунё таълимида рақобатлашув кескинлашганлигини ва сифат устуворлиги учун ҳамма имкониятлар ишга солинаётганлигини тақдорлаш эди. Ва шу баҳона диққатимизни юртимизда ташкил этилаётган хусусий мактабгача таълим муассасаларига қаратмоқчимиз. Хўш, айна даврда давлатга қарашли бўлмаган мактабгача таълим муассасалари тармоғини кенгайтириш учун қандай чора-тадбирлар амалга оширилмоқда? Боғчалар хусусийлаштирилгандан сўнг улар ўзини оқлаётими? Бундай таълим муассасаларидаги ўқув-тарбия ишларининг афзалликлари нималардан иборат?... Шу ва шу каби саволлар атрофида баҳоликудрат мавзу таҳлилига ёндашамиз.

### БОҒЧА ҚАНДАЙ ХУСУСИЙЛАШТИРИЛАДИ?

Юртимизда мактабгача таълим муассасаларини хусусийлаштиришга илк қадам Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йилдаги "2001-2002 йилларда хорижий инвесторларни жалб этган ҳолда корхоналарни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш бўйича келгусидаги чора-тадбирлар тўғрисида"ги қарори ва унинг бажарилишини таъминлаш мақсадида Халқ таълими вазирлигининг буйруғи қабул қилинишидан бошланди.

Аввало, шу масалага иши тушаётганлар ёки қизиқётганлар учун давлатга қарашли бўлмаган мактабгача таълим муассасасини ташкил қилиш учун қандай расмий ҳужжатлар кераклиги ва расмий рўйхатдан ўтказиш учун зарур бўладиган таъсис ҳужжатларини нималардан иборат эканлигига тўхталиб ўтишни жоиз топдик. Бунда муассасаларнинг ҳужжатларини расмийлаштириш Давлат мулки қўмитаси, халқ таълими бўлими, соғлиқни сақлаш бўлими, маҳаллий ҳокимликларнинг ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларига асосланилади. Маҳаллий ҳокимликлар рўйхатидан ўтказишда эса қуйидаги ҳужжатлар тайёрланади:

- таъсисчи (таъсисчилар) имзо қўйган ариза, исми, шарифи, туғилган ойи ва йили, жойи, яшаш жойи, барча таъсисчиларнинг манзилгоҳи;
- молия ташкилоти билан келишилган штатлар ҳақда;
- жамоа умумий йиғилишида тасдиқланган ички меҳнат тартиби қоидалари;
- мактабгача таълим муассасасининг бир йилга мўлжалланган ва жа-

моанинг умумий йиғилишида тасдиқланган иш режаси;

— Давлат мулки қўмитасининг таълим муассасасини хусусийлаштирилганлиги тўғрисидаги фармойиши;

— таъсисчилар умумий йиғилишининг баённомаси, унда нодавлат МТМни ташкил этиш, унинг таъсисчилари, "Устави", "Устав жамғармаси", "Иш куни тартиби", "Бир йиллик иш режаси" шунингдек, раҳбар ташкилотлар ва бошқалар тўғрисидаги маълумотлар жамланмаси;

— маҳаллий ҳокимликларнинг хусусийлаштирилган ёки ижарага олинган, шунингдек, шахсий турар-жой ёки уйдан фойдаланишга берилган рухсатномаси ва ҳокимлик қарори ҳужжатлари таъсисчилар умумий йиғилиши ўтказилгандан сўнг икки ой мобайнида давлат рўйхатидан ўтказишга тақдим этилади.

Энди, қандай муассасалар хусусийлаштириш режасига киритилиши ҳақида тўхталадиган бўлсак, аввало, фаолият олиб бормайётган, болалар қатнови камайиб бораётган, фойдаланишга яроқсиз бўлган бинолар хусусийлаштиришга тавсия этилади. Айтиш керак-

### БОҒЧА ХУСУСИЙЛАШГАНДАН КЕЙИН...

Бугунги кунга қадар юқорида келтирилган қарорларимизга биноан ҳаммаси бўлиб 61 та мактабгача таълим муассасалари хусусийлаштирилган. Бироқ, уларнинг 16 таси фаолият кўрсатаётганлигини кузатиш мумкин. 45 тасида эса қайта қуриш ва таъмирлаш ишлари олиб борилаёпти деган сабаб кўрсатилиб, ҳалигача иш бошлангани йўқ.

Албатта, беш қўл баравар эмас. Фаолият бошлаган хусусий мактабгача таълим муассасалари ишига назар солганимизда эса ижобий ҳолатга гувоҳ бўлдик. Хусусан, "Дўмбоқча" нодавлат мактабгача таълим муассасида 45 нафар болани қамраб олган 3 та гуруҳ фаолият кўрсатмоқда. Бу ердаги услубхона, рухшунос хонаси, тиббий муолажалар, логопед хоналари ҳамда муסיқа ва жисмоний тарбия залларида ўта замонавий руҳда таълим-тарбия берилади. Эътиборлиси, "Дўмбоқча"да ҳар бир бола билан индивидуал ишлаш

сида болаларни мактабга тайёрлаш бўйича вариатив дастур яратиш учун танлов ўтказилмоқда. Бу эса мактабгача таълим муассасаларида ўқув-тарбиявий ишлар янги педагогик технологиялар билан бойитилган ҳолда олиб борилишига ҳисса бўлади. Фақатгина бу эмас, ушбу муассасаларда хориж тажрибаси ва методик қўлланмаларидан ҳам ижодкорона фойдаланаётганлигини таъкидлаш керак. Умуман, нодавлат мактабгача таълим муассасалари олиб бораётган иши, яратиб қўйган шароитлари билан замон талабларига ва фарзандининг ҳақиқий маънавий етук, пухта билим эгаси бўлиб етишишини истаётган ота-оналар талабларига тўлиқ жавоб бера олади.

### ХАРИДОР БОР, УНИНГ МУАММОСИ НИМАДА?

Жиззах вилоятидаги 10 та МТМ 2004 йилгача хусусийлаштирилиши режалаштирилган. Шу пайтга қадар вилоятда биронта хусусий боғча мавжуд эмас. Ҳозирда режага киритилган 16- "Навбахор" мактабгача таълим муасса-

лашган. Шу сабабли ишлаб чиқариш ёки бошқа фаолият турларини ташкил этиб, даромад олишга имкониятимиз йўқ. Шундай экан, муассасамиз биносини кўрсатилган нархда ким сотиб оладию ва мақсадли ишлатишга ким кафолат беради деган савол олдимизда кўндаланг бўлади. Шунинг учун чиқарилган нархни камайтириш мен ва мен каби харидорлар ишини енгиллаштиради. Бундай дейишимга сабаб муассасамиз биноси катта таъмирлаш ишларини талаб қилади. Ўз навбатида бу ишларни амалга ошириш учун ҳам кўп миқдорда маблағ сарфлашга тўғри келади. Агарда бу маблағ ҳам юқоридаги нархга қўшиб ҳисобланса муассасамиз харидорсиз қолиши ва натижада ёпилиб кетишига сабаб бўлиши мумкин. Холбуки, муассаса ёпилгудай бўлса, албатта ташландиқ бўлиб қолади. Оқибатда талон-тороқлик авжига чиқиб, емирилиш, чириш натижа-сида бино харобага айланиб қолиши эҳтимоли кучаяди. Шу дардимизни достон қилганимиздан сўнг шаҳар ХТБ Давлат мулкини бошқариш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш бошқармасига бино нархини 70 млн. сўм деб кўрсатиб берган. Ваҳоланки, бинонинг дастлабки (баланс ёки қолдиқ қиймати) нархи кўрсатилган ҳужжатлар вилоятимиз архиви ва дастлабки ташкилот архивларида ҳам йўқ экан. Қайси асосларга таяниб бу нарх чиқарилганлиги биз учун мавҳум бўлиб қолмоқда. Лекин, шу бинонинг қурилишида иштирок этган мутахассислардан сўраганимизда бино 1970 йилда қуриб топширилганлигини ва 9000 сўмга қад кўтарганини айтишди. Мен 28 йилдан буён маориф соҳасида, шундан 10 йил боғча мудираси лавозимиди ишлаб келаяпман. Асосий мақсадим ушбу муассасани хусусийлаштириб, намунали боғчага айлантириш, қўшимча иш ўринларини очиш.

Япония элчихонасидан эса муассасамизни тўлиқ капитал таъмирдан чиқариш ва ҳаммом, кирхона, спорт зал, ҳайвонот боғи, қаттиқ ва юмшоқ жихозлар, компьютер системаси, тренажёрлар, замонавий шийпончалар қуриш, боғча атрофини панжаралар билан ўраш учун грант ютиб олдик.

### МУАММОГА ЕЧИМ БОРМИ?

Бу биргина харидор олдида турган муаммолармикан? Шу ўринда мулоҳаза юритсак ўринли бўлади. Хар йили хусусийлаштириш режасига киритилиб, бироқ йилдан-йилга хусусийлашмасдан, эгасини кутиб қолиб кетаётган боғча бинолари худди шундай сабаблар туфайли туя гўштини емаяптимикин? Хусусийлаштириб олишни хоҳлаётганлар ўртасида "белгиланаётган нархлар бизнинг имкониятларимизга тўғри келмаяпти" дея кўрсатилаётган сабабларга қандай жавоб бериш мумкин? Саволга жавоб излаб, Республика Давлат мулки қўмитаси мутахассисларига мурожаат қилдик ва қуйидаги маълумотларни олдик: "Агарда бир савдо секциясида хусусийлаштиришга қўйилган боғча биноси сотилмай қолса, белгиланган нарх беш фоизга арзонлаштирилади. Бу ҳолат бино хусусийлашганга қадар давом этади".

Гап келганда мактабгача таълим муассасаларини хусусийлаштириш ишининг сушт кетаётганига маҳаллий ҳокимликлар ҳам бефарқ қараб турмаслиги лозимлигини таъкилаб ўтмоқчимиз. Zero, жойларда, белгиланган нархларнинг қимматлик қилаётганини биринчи сабаб қилиб кўрсатаёпти. Демак, вазиятдан келиб чиққан ҳамда Давлат мулки қўмитаси, маҳаллий ҳокимликлар ва халқ таълими бўлиmlар ўзаро келишган ҳолда харидорлар талабларини инобатга олиб иш кўрсалар, давлат қарорларининг вақтида бажарилиши таъминланган бўлар эди.

**Насиба ЭРХОНОВА,**  
"Ma'rifat"нинг махсус мухбири

## МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИ ХУСУСИЙЛАШТИРИШ: ЮТУҚ, МУАММО, ЕЧИМ



ки, мазкур йўналишдаги ишлар бошланган пайтда хусусийлашган МТМ биноси дастлабки 20 йил давомида боғча сифатида иш олиб бориб, таълимга хизмат қилиши белгиланган эди. Ва айрим солиқ турларидан ҳам озод қилинганлигини эслаш жоиз.

2003-2004 йилларда эса иш сура-тини кўтариш учун ХТВнинг "Мактабгача таълим муассасаларини хусусийлаштириш жараёнини чуқурлаштириш тўғрисида" буйруғи қабул қилинди. Бу қарорга биноан икки йўналишда, яъни 80 та мактабгача таълим муассасалари фаолиятини ўзгартирмаслик, 108 та мактабгача таълим муассасалари бошқа мақсадларда фойдаланиш шарти билан жами 188 та боғча биносини хусусийлаштириш режалаштирилди. Шу кунгача эса улардан 13 таси хусусийлашди. Ушбу рақамлар эса ҳеч қандай изоҳсиз вазиятнинг қай тарзда эканлигини баҳолайди.

тизими яратилган. Шунингдек, "Мар-рен Аҳмад" номли мактабгача таълим муассасаси иш бошлаганига ҳали кўп вақт бўлмаган бўлса-да, бу ерда тарбияланаётган кичкинтойлар мактаб таълимига тўла асосларда тайёрлана-япти. Биргина соғломлаштириш йўналишидаги ишларга назар соладиган бўлсак, бу ерда спорт тўғрақлари, ёзги-қишки бассейнлар мунтазам ишлаб турибди. Умуман, шу ва шу каби хусусий мактабгача таълим муассасаларида болаларнинг ҳар томонлама ривожланиши учун алоҳида муҳит яратилганлиги, тарбияланувчилар сонининг камлиги, педагогларнинг ҳар бир бола иқтидор имкониятлари билан келишиб ишлаётганлиги эвазига бошқа МТМлардан ажралиб туради. Буларда қўлланилаётган муаллифлик дастурлари, ўқув-методик қўлланмаларнинг энг яхшиларини амалиётга татбиқ этиш мақсадида болалар таълим-тарбияси-га қўйиладиган давлат талаблари асо-

сасига ушбу боғча мудираси Мелибу-ви Соатова харидор бўлаётганлигини эшитиб, қандай ҳаракатлар қилаётганлиги билан қизиқдик. М.Соатова юртимизда таълим тараққиётига, жумладан рақобатбардош МТМлар тармоғини кўпайтиришга қаратилган эътибордан мамнунлигини билдириб, олдида турган айрим муаммоларга ҳам тўхталиб ўтди.

— Бизнинг муассасамиз биржа ва биржадан ташқари бозорларда тўлиқ сотиладиган давлат корхоналари ва объектлари рўйхатига киритилган бўлиб, ҳозирги кунда Давлат мулкини бошқариш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш бошқармасининг хўжалик ҳисобидаги консалтинг марказида баҳолаш ишлари амалга оширилмоқда. Бунга кўра аввалига МТМ биносининг бошланғич қиймати 100 млн сўм деб баҳоланди. Ваҳоланки, муассаса шаҳарнинг чекка қисмида жой-



Касб танлаш — бу бахт танлашдир. "Касби борнинг — бахти бор", — дейди доно халқимиз. Дарҳақиқат, ҳар бир инсоннинг ҳаётида шундай пайт келадики, ўқишни қаерда давом эттириши ёки қаерга бориб ишлаши, яъни қайси касбни танлаш зарурлигини ҳал этиш керак.

Мамлакатимизнинг ҳар бир фуқаросига касб танлаш учун кенг ҳуқуқ берилган. Аммо бу ҳуқуқдан тўғри фойдаланиш учун киши касблар ҳақида, айниқса, уларга қўйиладиган талаблар ҳақида аниқ маълумотларга эга бўлиш билан ўзининг қизиқиши, лаёқати ва қобилиятдан бохабар бўлиши даркор.

Жамият учун ва унда яшаётган ҳар бир шахс учун муҳим ҳисобланган бу муаммоларни ҳал этишда "Қизиқишлар харитаси" "ДДС", "Шахс типлари", "Шахснинг коммуникатив ва ташкилотчилик қобилиятларини аниқлаш усуллари"

## Sinab ko'ring

Зийраклик кишига унинг кундалик ҳаётида, турмушида, бошқа одамлар билан муносабатга киришишида, касб-хунар ўрганишда ўта зарурдир. Куйида ўқувчилар диққатини кучайтириш мақсадида қўлланилаётган машқ-тренингларни ҳукмингизга ҳавола этамиз:

1-машқ. Расмга диққат билан 1 секунд давомида қаранг. Кўраётган барча нарсаларни эслаб қолишга урининг. Расмни ёпинг ва нечта геометрик фигура чизилганини ҳамда фигуралар ичида қандай рақамлар ёзилганини аниқланг. Расмни ағдариб кўриб ўз ёзувларингизни таққосланг.

а) нечта геометрик фигураларни сиз эслаб қолдингиз;

## Ўқувчилар диққатини кучайтириш машқлари

Ўғил-қизларнинг билим олишга бўлган қизиқишларини янада оширади

каби психологик методикалар мактабларда фаолият кўрсатаётган психологларга қўл келмоқда.

Бундай усулларни қўллаш билан бирга касб танлашга оид учрашувлар, суҳбатлар ва касб-таълим масканларига саёҳатлар уюштириш яхши самара бермоқда. Бироқ, ўқувчи билим жараёнларининг муҳим қирралари ҳақида ҳам маълумотлар олиши фойдадан ҳоли эмас, деб ҳисоблаймиз. Масалан, диққатни олиб кўрайлик.

Диққат — киши фаолиятининг барча турлари, энг аввало, меҳнат ва ўқув, касб-хунар фаолияти самарадорлигининг муҳим ва зарур шартидир. Меҳнат қанчалик мураккаб ва масъулиятли бўлса, у диққатга шунчалик катта талаблар қўяди.

Таълим олиш ва касб-хунар ўрганишда диққатнинг ролини таъкидлар экан, буюк рус педагоги К.Д.Ушинский "... диққат айнан шундай бир эшикки, ташқи оламдан киши қалбига кириб келадиган жамики нарсаларнинг барчаси шу эшик орқали киради", деб ёзган эди.

Болаларни, айниқса, касб-хунар ўргатувчиларни бу эшикни очик сақлашга ўргатиш биринчи даражали аҳамиятга молик иш эканлиги тушунарли. Бутун таълимнинг муваффақияти ана шу иш муваффақиятига таянади.

Бугун ўқитиш жараёнини тўғри ва пухта уюштириш ўқувчи диққатини шакллантиришнинг муҳим шarti ҳисобланади. Диққатнинг барқарорлиги, кўниши, тақсимланиши ва қўламага оид машқларни ўқувчилар билан баҳара бориб уларда зийракликни шакллантириш мумкин.

б) нечта рақамларни тўғри эслаб қолдингиз;  
в) фигураларга нечта рақам тўғри жойлаштирилган. Диққатингиз қўлама тўплаган жавоблар йиғиндисига тенг.



2-машқ. Диққат тақсимланишига оид куйидаги машқни баҳарамиз. 1 дан 20 гача бўлган рақамларни айтиб санаётиб уларни тескарисига 20 дан 1 га қараб ёзинг. 1 деб айтаётиб 20 ёзинг. Ёнингиздаги бир киши вақтни белгилаб борсин. Вақтни ва хатоларингиз сонини ҳисоблаб чиқинг. Хато ва вақт қанча кам бўлса диққатингиз тақсимланиши шунча юқори.

3-машқ. Жуфт сонлар ўрнига "хўпми?" сўзини ишлатиб 100 гача сананг. Масалан: бир "хўпми?", уч "хўпми?"...

4-машқ. Мактабга кираверишдаги пиллапоёлар сони нечта? Кийиб юрган қўйлагингиз ёки костюмингизнинг тугмалари-чи?

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, ўқувчилар билан билим жараёнларини кучайтириш машқлари ва тренингларини ўтказиш бориб уларнинг билим олишга бўлган қизиқишлари кескин ортаётганининг гувоҳи бўлмоқдамиз.

**Бекмирза Жўраев,**  
Наманган туманидаги 8-умумий ўрта таълим мактаби психологи, Халқ таълими аълочиси

## КОЛЛЕЖЛАР ГЕРМАНИЯ ТЕХНИК ВОСИТАЛАРИ БИЛАН ЖИҲОЗЛАНАДИ

Сўнгги йилларда мамлакатимизнинг қатор Европа давлатлари орасида Германия Республикаси билан ҳам турли соҳаларда ҳамкорлик алоқалари тобора ривожланиб бораётгани сир эмас. Айниқса, ушбу мамлакат билан таълим ва фан соҳасида амалга оширилаётган ҳамкорлик алоқаларига 1993 йил 28 апрелдаги Ўзбекистон ва Германия Республикаси ўртасидаги икки томонлама имзоланган "Илмий тадқиқотларни амалга ошириш ва мутахассислар тайёрлаш бўйича жамғарма ташкил этиш тўғрисида"ги ҳамда 2001 йил 3 апрелдаги "Техник ҳамкорлик тўғрисида"ги ҳукуматлараро Битимлар алоҳида туртки берди. Ўтган йиллар давомида икки давлат ҳукуматлари ўртасида мазкур Битимларни ижро этиш борасида қўшимча бир неча меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилди ва амалиётга татбиқ қилинмоқда. Чунончи, ушбу давлатлараро ҳужжатлар асосида жорий йилнинг 25 февралда Германиянинг КФВ банки, Ўзбекистон Ташқи иқтисодий алоқалар Агентлиги ҳамда Ўрта махсус, касб-хунар таълими Маркази ўртасида 7.669 млн. евро миқдорида ссуда, ҳамда 1.022 млн. евро ҳажмида молиявий кўмак бериш тўғрисида шартнома имзоланган.

Шу ҳафтанинг 29-30 октябрь кунлари "Шератон" меҳмонхонасида ушбу шартномага асосан ишлаб чиқилган лойиҳанинг илк тақдироти ва унда белгиланган мақсад-вазифаларга бағишланган анжуман бўлиб ўтди.

— Германия билан таълим соҳасида асосан GTZ лойиҳаси асосида ҳамкорлик алоқаларини амалга оширмоқдамиз, — дейди ЎМКХТ Маркази касб-хунар коллежлари бошқармаси бошлигининг ўринбосари Жамолхон Шосалимов. — Мазкур лойиҳани ишлаб чиқишда ҳам ушбу ташкилот билан ҳамкорлик қилдик. Лойиҳа "Ахборот ва коммуникация технологиялари йўналишидаги касб-хунар таълимини ривожлантиришга қўмаклашиш" дея номланиб, ундан кўзланган мақсад республикамизнинг турли ҳудудларида жойлашган 10 та ушбу йўналишдаги касб-хунар коллежларини замонавий компьютер воситалари ва бошқа техник ускуналар билан жиҳозлашга қўмаклашишдан иборат.

Маълумки, Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2001 йилда қабул қилинган 200-сонли қарорда белгиланган вазифалар сирасида ўтган йиллар давомида республикамизда 16 та ахборот ва коммуникацион технологиялар йўналишидаги касб-хунар коллежлари фаолият кўрсата бошлади. Юқоридаги лойиҳага асосан мазкур коллежлар

орасидан 10 таси саралаб олиниб, уларда ушбу лойиҳа татбиқ қилинади.

Мазкур коллежлар қуйидаги мезонлар асосида танлаб олинади:

биринчидан, таълим муассасасида лойиҳада белгиланган мутахассисликлар бўйича кадрлар тайёрланиши лозим. Иккинчидан, ўқувчиларга таълим-тарбия берувчи мутахассисларнинг малака ва маҳорати, учинчидан, таълим муассасаси теварагида ушбу соҳага ихтисослашган давлат ёки хусусий корхоналарнинг мавжудлиги эътиборга олинади.

Мазкур ўқув даргоҳлари замонавий ўқув ускуналари билан жиҳозланиши баробарида, мутахассислар малакасини ошириш ва маслаҳат марказлари ҳам ташкил этилади. Шунингдек, лойиҳа доирасида касб-хунар коллежларида ўқитиладиган фанлар ўқув режаси қайта кўриб чиқилади ва янада такомиллаштирилади.

Эътиборли жиҳатлардан яна бири шундаки, бугунги кунда таълим муассасаларида бюджетдан ташқари маблағ ишлаб топиш долзарб масала бўлиб турган бир паллада, ушбу замонавий ускуналар билан жиҳозланган касб-хунар коллежларида бу борада кўпгина имкониятлар ҳам яратилади...

Анжуман ишида Германия Республикасининг мамлакатимиздаги элчихонаси ҳамда ЎМКХТ Маркази раҳбарлари, шунингдек, касб-хунар коллежлари ўқитувчилари ташриф буюриб, икки кун давомида лойиҳа доирасида ўзаро фикр алмашдилар. Жорий йилнинг 1 сентябридан иш бошлаган GTZнинг узок муддатли эксперти жаноб Томас Люкс эса лойиҳа хусусида йиғилганларга батафсил маълумот берди ва унинг доирасида амалга оширилаётган ишларнинг самарали натижалари хусусида тўхтади.

Тадбирга 10 дан зиёд турли ишлаб чиқариш корхоналари масъул ходимларининг ҳам таклиф этилганлиги бежиз эмас. Зеро, бугунги кунда таълим муассасаларини тамомлаб чиқаётган илк битирувчиларнинг малакаси, билим савияси ва маҳорати корхоналар талабига жавоб бераётганими? Умуман олганда, тайёрланаётган мутахассисликлар бўйича корхона ва ташкилотларда эҳтиёж борми? Ишлаб чиқариш корхоналарига, асосан, қандай билим ва малакага эга мутахассислар зарур? Ушбу масалалар бугунги кунда соҳа ходимлари олдида долзарб бўлиб турибди. Анжуманда ана шу масалалар ҳам атрофлича муҳокама қилинди.

**Муҳаммаджон ИСРОИЛОВ,**  
"Ma'rifat" мухбири

## ВИЛОЯТНИНГ ИЛҒОР МАКТАБИ

Олтинқўл туманидаги кимё ва биология фанларини чуқур ўргатишга ихтисослашган 12-гимназия-интернати вилоятда ўтказилган "Йил мактаби — 2003" танловида фахрли 1-ўринни эгаллаб, Андижоннинг энг яхши мактаби номига сазовор бўлди.

Кўрик-танлов ҳакамлар ҳайъати ўша кунни жуда узок баҳслашдилар. Натижа эса мазкур гимназия-интернати фойдасига ҳал бўлди. Жамоа вилоятда энг яхши таълим муассасаси сифатида тан олинди. Бу жуда юксак шараф. Шундай эмасми?

— Жамоанинг изланувчанлиги, янгилликка интилиш гоилиблики эгаллашдаги энг асосий мезон бўлди, — дейди кўрик-танлов ҳакамлар ҳайъати аъзоси, вилоят халқ таълими бошқармаси умумтаълим мактаблари бўлими бошлиги Турсунбой Аҳмадалиев. — Гимназия муаллимлар жамоаси барча маш-

гулотларни энг янги усулларда ўтказишга, янги педагогик технологиялар асосида ишлашга интилишади. Жамоа раҳбари Алихон Маматхонов ҳамиша изланишда. Вилоятдаги қайси мактабда янгилик ёки дарс самарадорлиги юзасидан тадбир бўлса дарров етиб боради.

Гимназия 2004 йилда ўзининг 10 йиллик фаолиятини нишонлайди. Бу қисқа фурсат. Аммо ўтган йиллар мобайнида жамоа туман ва вилоятда ажойиб ютуқлари, изланишлари билан танилди. Кўшни туман ва вилоятлардан ҳам шу гимназияда фарзандимни ўқитсам деган ота-оналар салмоғи ортди.

Бу ишончга муносиб бўлиш учун гимназия муаллимлари астойдил меҳнат қилишяпти.

Яқинда гимназияга ташриф буюрдик. Муаллимлар хонасида директор А.Маматхонов ва бир неча ўқитувчилар бу йил гимназияни битириб чиққан ўқувчиларнинг тақдири ҳақида суҳбатлашаётган эканлар.

— Бу йил ўқув даргоҳимизни 19 на-

### Yil maktabi — 2003

фар ўқувчи битирди, — деди ўқув юрти директори. Уларнинг 18 нафари республикамизнинг турли олий ўқув юртиларига юқори натижалар билан киришди. Қувонарлиси битирувчиларнинг 141 нафари давлат гранти асосида ўқишяпти. Шунингдек, 8 нафар битирувчиларимиз Андижон давлат тиббиёт институтига киришди. Бир нафар битирувчимиз эса шартнома асосида ўқиши керак, унинг муаммоси ҳозирча ҳал бўлмай турибди. У ҳам ўқишни бошлаб юборса юз фоизлик марра бизники.

Битирувчилар эришган юқори натижалар, албатта, муаллимлар меҳнатининг ёрқин кўзгуси. Кўзгуда доим ижобий натижалар акс этиши учун ҳамиша фидойилик билан ишлаш жоиз. Инглиз тили муаллимлари О.Қодилов, К.Маҳамов, тарих фани муаллимаси У.Аб-

дуллаева, физика ўқитувчиси А.Раҳмонов, ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчиси Н.Билолова, кимё фани ўқитувчиси М.Қодилов, бошланғич синф ўқитувчилари Ш.Аҳмедов, М.Мамадалиевлар гимназиянинг илғор жамоа сифатида танилишида, кўплаб ютуқларга эришишида муҳим улуш қўшганлар.

Гимназиядаги фан кабинетлари билан танишар эканмиз, 13 та фан кабинетининг бир-бирига ўшамаслигини, ўқув ва кўргазмалар куролларнинг нақадар маҳорат ва ўткир дид билан тайёрланганлигининг гувоҳи бўлдик. Хоналар шинам, озода. Ҳар бир деразада анвойи гуллар барқ уриб ўсиб турибди. Ўқувчиларнинг ҳаммаси бир хил — мактаб либосида.

Таълим масканида барча фанлардан фидойи, ўз касбининг усталари бўлган муаллимлар сабоқ бераётганлиги туфайли ижобий натижаларга эришилмоқда. Гимназия биносини таъмирлашда ҳам жамоа ўз иш услубига эга. Муаллимлар учун таъмирлаш иши мавсумий жараён эмас. Бу жараён узлуксиз олиб борилади. Шунинг учун таъмирлаш ишларида муаммолар юзага келмайди. Ота-оналар, ҳомий ташкилотлар таъмирлашга яқиндан қўмак бериб келмоқдалар.

Туман ҳокимлиги раҳбарлигида туман халқ таълими бўлими, "Андижон" ширкат хўжалиги, трикотаж фабрикасининг Кўштепа филиали гимназия-интернатига ҳамиша қўмакчи, таянч. Энг зарур муаммолар улар билан биргаликда ҳал қилинади.

**О.СИДДИҚОВ,**  
**М.ИСРОИЛОВ,**  
"Ma'rifat" мухбирлари





## Maktabga yordam — millatga yordam

Сангзорлик Сайфулла Бозоровнинг номи нафақат у ерликлар балки барча Бахмал тумани ахли яхши эслашади. Сайфулла ака 1934 йилда Сангзорда туғилди. Эсини таниганданок меҳнатни билди, чунки у пайтлар замон оғир эди. Замона зайли билан у қатори болаларга ўйин-кулги, шўхликлар бегона бўлди. Шунга қарамай китобни дўст тутди. Кун билан тинка мадорни қуритадиган машаққатли меҳнатдан сўнг хира чироқ ёруғида ярим тунгача уйку билан олишиб, китоб ўқиди. Илми бўлиш ягона орзуси эди.

қалбига кириб, инсонийлиги, ширинсўзлиги, бева-бечораларга ғамхўрлиги билан ҳаммининг хурматини қозонди. Ўша кезларда Сангзордан Ўсмаат қўроғнича бўлган йўл жуда ёмон бўлиб, одамлар қийналишарди. Сангзор фуқаролар йиғини раси сифатида бу ҳолга томошабин бўлиш у киши табиатида ёт эди. Муаммо мутасаддилар томонидан пайсалга солинавдиган, С.Бозоров ўз ҳисобидан Сангзор-Ўсмаат йўлини асфальтлашни бошлади. Йўлни битказгунча ишчиларни иссиқ овқат билан таъминлаб турди.

ри, фаоллар зали, шинам кутубхона, ошхона, қулай спорт майдончаларига эга мактаб бунёд этилди.

Мактаб атрофи ва унга борадиган йўл асфальтланган. Келгуси баҳорда теракзорлар, мева-вали боғзорлар, гулзорлар қилиш мўлжалланган. Ҳозирда ерни тайёрлаб ишлов берилмоқда. Бу улкан ишларнинг барчасини Сайфулла Бозоровнинг фарзандлари ва қариндош-уруғларининг шахсий маблағлари эвазига бажарилди.

Эътиборлиси, бошланган мана шундай эзгу ишдан сўнг

САНГЗОРДА  
ЯНГИ МАКТАБ

Сайфулла Бозоров фарзандлари ҳамда уларнинг қариндош-уруғлари маблағлари ҳисобига қурилди

1949 йилда Самарқанд молия техникумига ўқишга кириб, уни аъло баҳоларга тугатиб, Иштихонга ишга юборилди. У ерда меҳнат фаолиятини туман молия инспекторлигидан бошлаб, сўнгра молия бўлими мудири ўринбосари, кейинчалик мудир бўлиб ишлади. Ёшлигиданок ўзининг билимдон иқтисодчи эканлигини кўрсатди. Шу боис 1964 йилда Иштихондан Фаллаорол тумани молия бўлими мудирлигига тайинланди.

Тиришқоқ инсон Сайфулла Бозоров ўта тadbиркор эди. Ўша йилларда бошқалар тadbиркорлик нималигини хаёлига келтирмаган даврларда, ишбилармонлиги, меҳнаткашлиги туфайли ишдан бўш пайтларида имкон қадар чорвачилик, томорқасида деҳқончилик билан шуғулланиб анча-мунча сармояга эга бўлди. Нафақага чиққач эса у кишини Сангзор қишлоғи фуқаролар йиғини ўзларига оқсоқол этиб сайлашди. Бу ерда эл

У кишининг фарзандлари ҳам ёшлигиданок тadbиркорликни, илмни, меҳнатни ўзларига йўлдош тутди. Барчаси ўқиб олий маълумотли бўлди.

Шу йил бошида Сайфулла Бозоровнинг укаси Абдумалик ака қариндош уруғларини тўплаб, "Акамиз қандай ажойиб инсон эди. Ҳозир у киши тирик бўлганида эди, ўзи туғилиб ўсган Сангзор марказидаги 52-мактабнинг ҳозирги ноchor ахволига асло қараб туrolмасди. Аллақачон янги замонавий мактаб қуриб берган бўларди. Келинлар, у киши улгуролмаган ишни биз давом эттирайлик" — дея маслаҳат солди. Бу гап ҳаммага маъқул тушди. Шу ердаги илгари боғча бўлган икки қаватли хароб ҳолда ётган бинони янги, ҳамма қулайликларга эга бўлган мактабга айлантиришга қарор қилишди. Тезда зарур ҳужжатларни тўғрилашиб, ишни бошлаб юборишди. Янги ўқув йилига 20 дан зиёд синф хонала-

Маҳалла оқсоқоллари, туман ҳокимлиги, халқ таълими бўлими раҳбарлари ўзаро кенгашиб, 52-мактабга Сайфулла Бозоров номи беришга қарор қилишди. Бу хайрли ишдан туман халқ таълими бўлими ҳам четда турмади. Янги мактабни ўқув жиҳозлари билан таъминлашда жонбозлик кўрсатди.

Сайфулла Бозоров ҳаётлигида шундай яшади. Жуда катта маблағ эвазига дабдабали тўйма-маракалар ўтказишга, қаср каби серхашам катта уйлар қуришга қаттиқ қарши эди. У киши бу ўткинчи дунёда арзимас орзу-хаваслар учун эмас, балки халқ дардини, ўз дарди деб билди, фарзандлар келажагига қайғурди. Энг муҳими "От изини той босар" деганларидек, бугун унинг эзгу ниятларини фарзандлари амалга оширишарди.

Ғайбулла БОРИМ  
Жиззах вилояти

## ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШ

у таълим жараёнида шаклланади

Биз ажойиб даврда, яъни мамлакат ижтимоий ҳаётининг турли жабҳалари, биринчи галда таълим соҳасидаги ўзгаришлар даврида яшаб, меҳнат қилмоқдамиз. Мустақиллик йилларида қўлга киритилган энг муҳим ютуқлардан бири — одамлар, хусусан ёшлар онгидега ижобий ўзгаришларга эришилмоқда.

Бугунги кунда таълим олдига қўйилаётган талаблар масъулиятни кучайтиради. Зеро, унинг вазифаси ёш авлодни янги ҳаётга тайёрлашдан иборатдир. Биз кўпинча ёшларни ҳаётга муваффақиятли тайёрлаш учун нималар қилиш керак, деган саволга дуч келамиз. Келажакда уларнинг қандай фаолият турлари билан шуғулланишини олдиндан айтиб бўлмайди.

Америкалик тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, одамлар келажакда шуғулланадиган ишларнинг 25 фоиздан ортиғи айна пайтда мавжуд эмас, ҳозирда мавжуд бўлган фаолият эса бошқа хусусиятга эга. Келажакда яхши яшаш учун мутлоқ янги билимлар ва қобилият керак бўлар экан.

Ахборот ҳажмининг мисли қўрилмаган даражада ўсиши билан бир қаторда уни олиш услублари ҳам такомиллашиб бораётир. Мавжуд ахборот ҳажмининг катталиги туфайли ўқитувчилар ўқув материалларининг мазмун-моҳиятини ўқувчиларга тўлиқ даражада етказиб бера олмаётти. Болалар ўзлаштираётган билимлар уларга бутун ҳаёт давомида керак бўладиган ахбо-

ротнинг бир қисми, холос.

Ҳўш, ўқувчиларни янги асрдаги демократик ва иқтисодий жиҳатдан самарали ҳаётга қандай тайёрлаш маъқулроқ? Энг аввало билим олиш керак, бу муҳим. Демак, ўқув жараёнининг асосий мақсади самарали ўқиш ва айна пайтда танқидий фикрлашни ўзлаштириш ҳам ҳисобланади. Яъни, ўқувчи янги ахборотга эга бўлиб, уни мустақил баҳолай билиши ва ушбу ахборотда унинг учун қандай фойдали нарсалар борлигини билган ҳолда ҳаракат қилиши лозим. Ўқувчилар янги ғояларни турли нуқтаи назарда кўриб

## Fikr

чиқишни, бу ахборотнинг аниқлиги ва муҳим аҳамиятга эга эканлиги тўғрисида ҳулоса чиқариши, яъни ғояларнинг умумий аҳамиятини ўз эҳтиёжлари асосида аниқлай билиши керак.

Танқидий фикрлаш — бу таълим натижасидир. Ўқувчилар ахборотни яхши ўзлаштириб, уни синтез қила олсагина энг яхши натижаларни қўлга киритиши мумкин. Ўқув жараёнининг самарадорлигига эришиш учун фикрлаш фаолиятини ривожлантиришнинг турлича услубларидан фойдаланиш, ўқувчиларнинг қўшимча билимлари, тажрибаларини эътиборга олиш ва бунда уларнинг муайян вазиятларда янги билимларни қўллаш имкониятига эга бўлишини таъминлаш лозим. Буларнинг барчаси ўқувчиларга

ўзлари билган нарсаларни янги ахборот билан мувофиқлаштириш имконини беради.

Болаларда танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш учун ўқитувчилар уларда ўз фикрлари ва ғоялари муҳимлигига ишонил ҳамда тушуниш ҳисларини тарбиялаши, ўқув жараёнида уларнинг фаоллигига эришиши керак.

Танқидий фикрлаш асослари давлат босқичидан бошланади ва бунда ўқувчилар бирор мавзу бўйича мавжуд билимлардан фойдаланиши, таҳминлар қилиши ва умуман ўз тадқиқоти мақсадини белгилаши лозим. Сўнггра фикрлаш босқичи бошланади. Бунда ўқувчиларга тест, маъруза орқали янги маълумот берилади ва улар ғоялар ёки янги ахборотни тўлиқ англаб етиши учун ўз тушунчаларига боғлайди. Ўқувчилар ўз тасаввурларида нималарни тушунганини кўриб чиқадиган фикр юритиш босқичи эса асосларнинг авж нуқтаси ҳисобланади. Танқидий фикрлашни рағбатлантирувчи услублар мазкур асосларни ўрганишнинг барча босқичларида қўлланиши керак.

Бугунги янги технология ва тараққиёт асрида инсониятга янги замонавий технологияларни қўллаб билиш, ҳамкорлик қилиш ва фикрлар алмашиш, янги ғоялар ошқоралиги, ижодий ёндашув, ҳозиржавоблик, янги шароитда яшаш қобилияти керак.

З.МАЖИДОВА,  
ТДШИ катта  
ўқитувчиси

ЮТУҚЛАР ЗАМИРИ —  
МУРАББИЙЛАР ЗАҲМАТИДА

Ўзбекистон Миллий университети қошидаги С.Сирожиiddинов академик лицейида ҳозирда 710 нафар ўқувчи таълим олмоқда. Мазкур академик лицейнинг бошқа таълим муассасаларидан фарқи шундаки бу ерда ўқувчиларнинг ўз устида ишлаши, илмий фаолият билан шуғулланиши учун кенг имкониятлар яратилган. Лицей Ўзбекистон Фанлар Академияси билан узлуксиз илмий алоқа ўрнатган. Ўтган йили ўтказилган республика фан олимпиадасида 9 нафар, республика фан симпозиумида 8 нафар ўқувчимиз иштирок этди, — дейди илм маскани директори Ш.Чориев.

Академик лицей битирувчиси Х.Холмирзаевнинг физика фанидан эришган натижаси барча ютуқларнинг гултожи бўлди. Унинг умумтаълим фан олимпиадаси республика босқичида 4-ўринни, республика симпозиумида эса 1-ўринни эгаллаши лицей жамоасининг заҳматли фаолиятига берилган энг юк-

сак баҳодир. Шунингдек, физика соҳасида илмий иш билан шуғулланган С.Очилов, С.Солиев, Н.Жўраев каби ўқувчиларнинг илмий маърузалари республика симпозиумида юқори баҳоланди.

Лицейнинг табиий фанлар йўналишида таҳсил олаётган ўқувчилари ҳам юқори натижаларга эришмоқда. Б.Мусаева, М.Миробидов, М.Расулова каби

## Akademik litseylarda

ўқувчилар бевосита Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Генетика институти олимпиадасида илмий иш билан шуғулланишмоқда. М.Асланова, О.Ишонжўраева каби жонкуяр мураббийлар ўқувчиларга биология соҳасида устозлик қилишмоқда. Энг қувонарлиси шуки, ўтган ўқув йилида аниқ ва табиий фанлар йўналиши битирувчиларининг 90 фоизи,

ижтимоий-гуманитар фанлар йўналиши битирувчиларининг 70 фоизга яқини олий ўқув юртларига муваффақиятли қабул қилинди. Бу ютуқлар замирида мураббийларнинг хизмати муҳасабамиз.

Академик лицейида ижтимоий-гуманитар фанлар йўналишида илмий иш билан машғул бўлган ўқувчилар сони, айниқса кўпчиликини ташкил этади. Ҳуқуқшунослик, тарих, адабиёт, инглиз тили фанлари бўйича ўқувчилар турли кўрик-танловлар, фан олимпиадалари ва симпозиумларда юқори натижаларни кўрсатишмоқда. Бу ўқувчилар орасида Х.Муродов ҳуқуқшунослик фанидан симпозиум голиби бўлди. Академик лицейнинг бу натижалари унинг нуфузини янада оширмоқда.

Умид ЁҚУБОВ,  
ЎЗМУ Журналистика  
факультети  
1-курс талабаси

Йўлдош Охунбобоев номли тиббиёт коллежида ижодий учрашув бўлиб ўтди. Кечада талабалар томонидан XI аср буюк донишмандлари Юсуф Хос Хожиб, Маҳмуд Қошғарий, ўзбек тили асосчиси Алишер Навоий, мумтоз шоирлар Увайсий,

## Uchrashuv

ли бош муҳаррири Азим Суён, "Ватанпарвар" газетаси бўлим мудири, ҳажвчи шоир Абдураззоқ Обруй, Ёзувчилар уюшмаси адабий маслаҳатчиси, шоир Рустам

ИЖОДКОРЛАР  
ТАЛАБАЛАР ҲУЗУРИДА

Нодирабегим, Зебунисолар образи маҳорат билан ижро этилди.

Учрашув меҳмонлари Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раисининг биринчи ўринбосари Сирожиiddин Сайид, "Гулистон" журна-

Мусурмон ижод намуналарини талабалар мириқиб тингладилар. "Нола" гуруҳи томонидан ижро этилган куй ва қўшиқлар кечага завқ бағишлади.

Насиба МУХИБОВА,  
коллеж ўқитувчиси



Ойбуви ОЧИЛОВА,  
"Ma'rifat"нинг махсус  
мухбири



## Абдулла Қодирий таваллудининг 110 йиллиги ва “Ўткан кунлар” романининг 80 йиллиги олдидан

Аёнки, адабиётшуносликда тарихий роман тушунчаси ва хусусияти бир неча белгилар билан ифодаланган. Аввало, тарихий роман жанри табиати, шаклига эга бўлмоғи зарур. Бу дегани воқеликни кенг ва чуқур **эпик баён** ва **эпик образлар**да тасвирлаш демасдир. Тарихий роман ана шу умумий белгилардан ташқари, яна бир неча сифатлари билан ажралиб туради. Бу, аввало, унинг **ўтмиш** ҳақидаги асар эканлигидир. Яъни, унга танланган мавзу ўтмишдан олинган, факт, ҳужжат сифатида қайд этилган бўлиши, энг муҳими, тарихий ривожланишнинг бурилиш ёки кўтарилиш нуқтаси асар мазмунини белгиламоғи лозим. Шу маънода Ойбекнинг “Қутлуг қон”, “Навоий”, П.Қодириёвнинг “Юлдузли тунлар”, “Авлодлар довои”, О.Ёкубовнинг “Улуғбек хазинаси”, “Қўҳна дунё”, Мирмуҳсиннинг “Меъмор”, М.Қориевнинг “Ибн Сино” каби ўнлаб асарларида шунга гувоҳ бўламиз. “Ўткан кунлар”, “Меҳробдан чаён” ҳам бундан мустасно эмас.

Шунингдек, тарихий романининг яна бир белгиси шуки, асар яратётган муаллиф билан тасвирланаётган тарих, воқелик ўртасида маълум **оралик масофа** (дистанция) бўлмоғи лозим. Биз юқорида санаб ўтган тарихий романлар шу хулосани исботлайди. Баъзи адабиётшунослар тарихий романда тарихий шахснинг эпик образи яратилиши шарт, деб қарайдилар. Аммо адабиёт, қолаверса, тарихий роман таърибаси бундай хулосанинг ҳамиша ҳам тўғрилигига қанолат беравермайди. Масалан: “Қутлуг қон”, “Куллар”, “Меъмор”, “Ўткан кунлар”, “Меҳробдан чаён” каби романларда айрим тарихий шахслар образи яратилган бўлса ҳам мазкур асарлардаги бош қаҳрамонларнинг бирортаси тарихий шахс эмас. Бинобарин, тарихий романда тарихий шахс бўлса ҳам, (“Навоий”, “Юлдузли тунлар”, “Ибн Сино”, “Улуғбек хазинаси”) бўлмаса ҳам зарар кўрмайди. Бунда санъаткор маҳорати, дунёқараши, мақсади муҳим роль ўйнайди.

Ва ниҳоят, тарихий романдаги яна бир муҳим белги асарнинг тарих фани билан алоқадорлиги. Яъни бир мавзу, бир давр, бир тарихий ҳужжат моҳиятини тарих фани ҳам ўрганиши, бу борада ўз хулосасини айтиши мумкин. аини чоғда ўша давр, ўша тарихий воқеа, шахс, ҳужжат ҳақида тарихий роман жанри ҳам ўз ҳукмини чиқариши табиий. Орадаги фарқ шундаки, **бирида тавсифлаш, бошқасида тасвирлаш** етакчи.

Масаланинг муҳим томони шундаки, ҳар икки соҳа ҳам бир мақсадда — тарихни ўрганиш, унинг моҳиятини таъин этишга қаратилгани туфайли улар бир-бирини инкор этмайди, аксинча, бир-бирини тўлдирди. Ана шу ҳолат уларни ҳамиша ҳамкорликка етаклайди.

Демак, тарихий романининг муҳим хусусияти тарих фани билан алоқадорлигида намён бўлади. Албатта, ёзувчи бу борада тарих фани ютуқларига ҳам таянади.

Абдулла Қодирий тарихий романини ёзишда бу жанр хусусиятларини ўргангани, йўқми, бизга қоронғу. Аммо тарихий жанрга хос энг муҳим белги ва сифатларни ўзининг “Ўткан кунлар” романида маҳорат билан ифодалай олгани уни буюк романнавислар қаторига кўтаради. Тўғри, ёзувчи араб адиби Жўржи Зайдоннинг тарихий романида таъсирида бўлган. Бироқ кузатишлар кўрсатадики, “Ўткан кунлар”ни ёзишда адиб икки йўл ўртасида — ус-този изидан, анъанаси йўлидан борган маъқулми ёки янги кашфиёт йўлиданми, деган муаммага дуч келган. Албатта, адиб янги йўл танлади. Тарихий-хроника яратилишдан кўра, соф тарихий роман яратиш мақсади устуворлик қилади. Адиб Мусурмонкул ва Худойёрхон даврини, воқеа содир бўлган Марғилон, Қўқон, Фарғона шаҳарлари, кишилари, хонликлари тарихи ҳақида ҳужжатлар йиғиб, атрофлича ўрганди. “Мен, — деб ёзган эди. А.Қодирий “Ёзувчи ўз иши тўғрисида” деган мақоласида, — бир асар ёзишдан аввал шу ёзмақчи бўлган нарсам ҳақидаги

материалларни пухта ўрганиб чиқаман. Бирор жой тўғрисида ёзмақчи бўлсам, ўша жойни неча мартаба кўрган эсамда, яна бориб текшириб, яхшироқ ўрганиб келаман”. Шунингдек, адиб асарларининг тарихий жиҳатидан ишонли бўлишида қарийб бир асрнинг жонли гувоҳи — отаси Қодир бобо (103 ёш умр кўрган) хотираларидан унумли фойдаланди. Оқибатда, тарихий ҳақиқатдан бадий ҳақиқат яратди, тарихни бузмаган ҳолда, тўқима образлар ва ҳаёлий ривоятлардан самарали фойдаланди.

“Тарихий роман” ғоявий бўлиши керак, ундаги етакчи фикрлар давр ва замон руҳини очишга хизмат қилиши ва романик фабулага бўйсунуши керак” (В.Белинский) деган назарий қоидага Қодирий тўла жавоб бера олди. Хуллас, адиб “Ўткан кунлар” романи мавзунини ўз халқи тарихининг энг муҳим босқичи — хонликларнинг емирилиши, инқирозга юз тутиши давридан олади. Гарчи асарда бир қарашда оддий оилавий бахт мавзуси қизил ип каби ўтказилгандек туюлса-да, аслида ана шу оилавий бахт йўлидаги ҳаётий-ижтимо-

ий қарама-қаршилик оқибати тарих ҳаракатига, унинг ижтимоий моҳиятини умумлаштиришга хизмат этади. Асар сюжети ҳам бош қаҳрамон Отабекнинг “оқ кўнгилли кул” — Ҳасанали билан Марғилонга тижорат мақсадида юришидан бошланади ва асар йўналишига туртки бўлади. Аслида, мақсад савдогарчилик юмушларини амалга оширишдан иборат бўлса ҳам, бош қаҳрамон биринчи бор учрашган кичик бир даврда оилавий бахт, ижтимоий тузум моҳияти ҳақида фикр юритади. Бора-бора ана шу икки йўналиш, икки муҳим муаммо бутун бир романинг тарихий-ижтимоий ва бадий-эстетик сифатига айланади. Пировардида, ана шу ҳар икки муаммо роман сюжетини ҳам, конфликтини ҳам ва асарда кузатилган бадий-эстетик мақсадни ҳам ечадиган калитига айланади. Муҳими, романга хос эпик фабула томирини юзага чиқаради.

Ана шу дастлабки суҳбатда Отабек, Раҳмат ва Ҳомид ўртасида эр ва хотиннинг ўзаро бир-бирига “мувофик”лиги ёки “мувофик” эмаслиги ҳақида баҳс боради. Тортишувдан маълум бўладики, эр ва хотин мувофиқлиги масаласида Отабек билан Раҳмат қарашлари бир-бирига мос келса ҳам, Ҳомид қарашлари феодал Шарқда мавжуд бўлган нобоп ва нопок ахлоқий қарашларни ифода этиши билан фарқланади. Шу икки хил қараш уларни икки тоифага ажратади, икки хил ҳаёт тарзига етаклайди. Аини шу ҳолат роман конфликтининг биринчи бош йўналишини ҳам белгилайди.

Романдаги иккинчи йўналиш бу — ижтимоий тенгсизлик туфайли пайдо бўла бошлаган уйғониш — кураш йўлидир. Эътибор берилса, Отабек романининг иккинчи боби тасвирида Зиё шохчи ёрдамида Мирзақарим қутидор ва Акрам ҳожилар билан таништирилади. Шу даврда суҳбатда Акрам ҳожи Отабекка қарата савол беради. “Ҳокимингиз жуда золим эмиш, бу тўғри сўзми?” деган саволига: “Тўғри сўз, — деди Отабек, — Азизбек зулмидан аҳоли жуда тўйган”лигини биллиб оламиз. Зеро, романинг тарихий-ижтимоий моҳияти ҳам шу даврда суҳбат чоғида ойдинлашади. Ана шу қисқа диалогдан сўнг мавжуд зулмдан қутилиш чоралари, йўллари, қаҳрамон тили билан айтганда, “нажот йўли” изланади. Маълум бўлишича, аввал маърифат, сўнг ислохат орқали амалга ошириш ҳақида гап боради. Маърифат йўли анъанавий яхши ва ёмон тушунчасида ифодаланса, ислохат йўли кураш йўлига кўчади. Гап Азизбек зулмкорлиги ҳақида борганда даврда иштирокчиларида ҳар хил фикр-мулоҳазалар уйғонади. Бир Азизбек устидан хонга шикоят ёзиш орқали одил шох “яратиш” мумкин, деб ўйласа, яна бири ажаб-

\*\*\*  
“Ўткан кунлар”ни тарихий-ижтимоий роман дедик, шу маънода тарихга мурожаат қилсак, ёзувчи тасвирга олган 1264-1277 хижрий йиллар мелодий 1848-1861 йилларга тўғри келади. Бинобарин, А.Қодирий “мавзунини мазийдан”, “тарихимизнинг энг қирлиқ кунлари бўлган”, “хон замонлари”дан сайлаб олганлиги бежиз эмас. Бу давр хронологик жиҳатдан бор-йўғи ўн уч йилни қамрайди. Хўш, бу йилларда халқимиз тарихида қандай воқеалар кечди, нима ўзгариш, янгиланишлар содир бўлди. Тарих фанининг гувоҳлик беришича, бу даврда уч муҳим ўзгариш кечган. Биринчидан, Туркистонда мавжуд хонликларнинг инқирозга юз тутиб, емирилиш даврига тўғри келади. Иккинчидан, Чор Россиясининг Ўрта Осиёга, жумладан, Туркистон ўлкасига “юриши” бошланиб, мустамлақчилик тизими ва мафкураси илдиз отган. Учинчидан, ҳар иккала зулм туфайли ерли халқнинг уйғониши — кураш йўлига ўтиш даври бўлган. Худди шу маънода “Ўткан кунлар”га мурожаат этсак, романинг илк бобидаёқ адиб шундай тас-

ланишдан нарига ўтмайди. Шунда Отабекнинг Шамай ҳақидаги мулоҳазалари янги бир фикрнинг уйғонишига туртки бўлади. “Истиқлол қайғуси тушига ҳам қирмаган бу Туркистон оталари” (Ақромхожи, Зиёшохчи, Мирзақарим қутидор — С.М.) Отабекнинг “дилдан чиқариб айтган гапларидан ҳиссасиз қолмайдилар. Пировардида нажот йўли золимларни “иш бошидан қушлаш ва ўрнига яхши ва холис одамларни ўтказиш нажотимизнинг ягона йўлидир”, деган хулосага келишади. Шамайдан қайтган, ислох йўлини тутмоқчи бўлади. “Ўз элимни ўрисники билан бир қаторда кўрсам...”, деган орзулари “бир ҳаёл бўлиб чиқади. Негаки, худди шу дамда: “Тошканд ҳокими бўлган Азизбек Қўқонга қарши бош кўтарган. Хон томонидан хирож (закот, солиқ) учун юборилган девон беклари ўлдирилган!”. Иккинчи кун бу хабар тағи ҳам бошқача тўн кийди: “Мусурмонкул Нормухаммад кушбегига беш минг сипоҳ қўшиб Тошканд устига жўнатган! Халқ эса бундай қўғуликларини “кўра-кўра жуда ўрганиб қолган”-лигидан “Ҳеч ким ажабланмади”. Фа-

кирган, уч ўлик жасадида дуч келади: “Булар қандай гуноҳкорлар экан?”, деган сўроғига дарвозабон: “Таксир, қипчоқлар!”, деган жавобни олади. Эрта-лабки чой устида тўқнашган Юсуф ҳожи Отабек руҳиятини сезиб: “Хафа бўлма, ўғлим”, деб гап бошламасданок ўғил терсайиб: “Сизларга ўхшаб... қувнайми?” дейди. Ота: “— Маним устининг ўринсиз гапидан уялганнамо ерга қаради” ва сўради: “Ииртқиқларнинг бу қирғиндан қандай муддаолари ҳосил бўларкин?”

“Мақсадлари жуда очик, — деди ҳожи, — биттаси мингбоши бўлмоқчи, иккинчиси Нормухаммаднинг ўрнига минмоқчи, учинчиси яна бир шаҳарни ўзига қарам қилмоқчи. Хон эрса Мусурмонкулга бўлган адоватини қипчоқни қириб аламдан чиқмоқчи. Менга қолса ақлинг шунга қолганда оқсайди, нега ёнғон юрагимга яна сен ҳам захар сочасан?”, деган таънадан сўнг Отабек: “Ҳақсиз эканига тушун”ади. “Отабек ўзининг ўринсиз гапидан уялганнамо ерга қаради” ва сўради: “Ииртқиқларнинг бу қирғиндан қандай муддаолари ҳосил бўларкин?”

“Мақсадлари жуда очик, — деди ҳожи, — биттаси мингбоши бўлмоқчи, иккинчиси Нормухаммаднинг ўрнига минмоқчи, учинчиси яна бир шаҳарни ўзига қарам қилмоқчи. Хон эрса Мусурмонкулга бўлган адоватини қипчоқни қириб аламдан чиқмоқчи. Менга қолса ақлинг шунга қолганда оқсайди, нега ёнғон юрагимга яна сен ҳам захар сочасан?”, деган таънадан сўнг Отабек: “Ҳақсиз эканига тушун”ади. “Отабек ўзининг ўринсиз гапидан уялганнамо ерга қаради” ва сўради: “Ииртқиқларнинг бу қирғиндан қандай муддаолари ҳосил бўларкин?”

“Ўткан кунлар”ни тарихий роман сифатида ўрганиш нафақат ёзувчининг бадий-эстетик маҳоратини англашга, балки истиқлол манбаларини яна ҳам кенгроқ ва чуқурроқ тушунишга, қолаверса, унинг моҳиятини қадрлашга ҳам даъват этса ажаб эмас. Адибнинг хизмати ҳам, улуғлиги ҳам, балки шундандир.

Собир МИРВАЛИЕВ

## “ЎТКАН КУНЛАР” — ТАРИХИЙ РОМАН

О'qituvchiga  
yordam

бе-  
радди: “Мусурмонкул ўз гарази йўлида орада йўқ низоларни қўзғаб қуёви Шералихонни ўлдирди, гуноҳсиз Муродхонни шахид этди, қўй каби ёввош Тошканд ҳокими Салимсоқбекни ўлдирди, ўрнига Азизбекдек золимни белгилади ва ўзини мингбоши эълон қилиб, ақлсиз бир гўдакни (Худойёрни) хон кўтариб эл елкасига минди”.

Чин тарихнинг гувоҳлик беришича, бу даврда биргина Қўқон хонлигида 6-7 марта (13 йилда) тахт эгалари ўзгаради. Гуруҳлар ўртасидаги тахт учун низолар зўрайиб, ялпи қирғинлик авж олади. Ёки хонликлар ўртасидаги ўзаро босқинчилик урушларини эсланг. Булар ҳам етмагандек, бу даврда Чор мустамлақчилигининг босқинчилиги юриши бошланади. Икки томонлама зулмга қидай олмаган ерли халқда норозлиқ кайфияти туғилади, уйғониш — курашга чорлайди.

Хуллас, тарих фани тасдиқлаган ана шу ҳаёт ҳақиқати “Ўткан кунлар”да ёзувчи томонидан бадий ҳақиқатга айланади.

Эсингизда бўлса, Отабек илк бор Марғилонга савдо иши билан бориб, Раҳматнинг отаси Зиё шохчи, Акрам-ҳожилар билан суҳбатда ва Ҳокимингиз: “Ҳокимингиз жуда золим эмиш, бу тўғри сўзми?” деган саволига: “Тўғри сўз, — деди Отабек, — Азизбек зулмидан аҳоли жуда тўйган”лигини биллиб оламиз. Зеро, романинг тарихий-ижтимоий моҳияти ҳам шу даврда суҳбат чоғида ойдинлашади. Ана шу қисқа диалогдан сўнг мавжуд зулмдан қутилиш чоралари, йўллари, қаҳрамон тили билан айтганда, “нажот йўли” изланади. Маълум бўлишича, аввал маърифат, сўнг ислохат орқали амалга ошириш ҳақида гап боради. Маърифат йўли анъанавий яхши ва ёмон тушунчасида ифодаланса, ислохат йўли кураш йўлига кўчади. Гап Азизбек зулмкорлиги ҳақида борганда даврда иштирокчиларида ҳар хил фикр-мулоҳазалар уйғонади. Бир Азизбек устидан хонга шикоят ёзиш орқали одил шох “яратиш” мумкин, деб ўйласа, яна бири ажаб-

кат “яраси янгиланди”. Адиб эса шу ҳолатни тасвирлар экан, уни “истиқболнинг ваҳим кўринишлари” сифатида баҳолайди. Шу ҳолатда Тошкандан Марғилонга — Отабекка келган Юсуфбек ҳожи мактуби воқеага аниқлик киритади... Бундан сўнг Отабек—Кумуш ўртасида муҳаббат савдоси ҳам бўлиб, тўй ҳам ўтади. Хафта ўтмай Ҳомид томонидан қачимчилик уюштирилиб, қуёв — қайнота қамалади, Тошканд эса қамалда қолади. Отабек билан қутидор устидан ҳукм ўқилганда Отабек кулимсираб: “Ҳақсиз жазо!”, дейди. Худди шу дамда Кумуш келтирган мактуб жонларига оро кириб, туқинлиқдан озод бўладилар. Тошканд эса етмиш кунлик қамалдан сўнг голиб келиб, Азизбек хотиржам тортади. Аммо хазинани қайта тўлдириш мақсадида Азизбек ўттиз икки таңгадан солиқ йиғдиришга аҳд қилади. Юсуфбек ҳожи бундай “аблаҳона қарорига қарши қизишади”...

Кейинги воқеалар давомида яна бир қачимчилик туфайли Ўтабой билан Отабек Мусурмонкул хузурида сўроқ қилинади. Бу ўринда ҳам Нормухаммад тамонидан юборилган мактуб Отабекка жаллодни дучор этмайди, балки “заррин тўн” кийдиради. Хуллас, “Ўткан кунлар”нинг биринчи бўлими ана шундай кескин кураш, қирғин-барот урушлар тасвири билан яқунланади. Гап фақат тахт, мол-мулк, ер-сув талашларда эмас, гап реал тарихий воқеаларни бўямай-нетмай тарих фани хулосаларига мос тарзда реалистик ифодалашда эди.

Романинг иккинчи бўлимида асосан “ота-она орзуси” ҳақида баён давом этади. Романдаги ижтимоий кураш ҳаракати учинчи бўлимда Мусурмонкул истибдодига қарши кураш тасвири билан бошланиб, пироварди Отабекнинг Авлиё отада руслар билан бўлган урушда шахид кетиши билан яқунланади. Қўринадики, роман композицион жиҳатдан уч бўлимга бўлинган, деярли икки бўлимида Туркистонда хонликларнинг емирилиши, энг муҳими, Юсуф ҳожи ва Отабеклар онгидидаги уйғониш-кураш йўли ҳақидаги тасвир етакчилик қилади. Бу ҳолат, айниқса, “Қипчоққа қирғин” бобидаги ота ва ўғил баҳсида ўз маромига етади. Эсингизда бўлса, Отабек Марғилондан ўз рақибларини тугатиб, Тошканд — Каймос (Тупроқ кўрғон — С.М.) дарвозасига



(Oxiri. Boshi o'tgan sonlarda)

Malika Ayyor qirchin qizlari bilan, kanizlari bilan boqqa o'tishdi. Gulhovuzning bo'yiga qo'ndi. Gullar ochilib, bulbullar sayrab turipti. Malikani sherdan tushirib, zarli zarbob libos tashlab, o'tiripti ko'nglini xushlab, sozandalar sozni ushlab, necha qizlar o'yinni boshlab, necha gajakdor sanamlar o'ynashadi tol-tol qilib zulfini ushlab.

O'ynashib-kulishib dimog'lari chog' bo'ldi. Malika aytdi: Ey sanam qizlarim! Men sherning yurishini ko'rmoqchi edim. Ko'rdim, bo'lar. O'ynab-kulib bo'ldik, endi shaharga qaytayik!

Xizmatkorlari sherni olib keldi, Malika minib oldi. Qizlar Malika bilan birga-birga o'ynashib-kulishib, hazil qilishib qaytishib, sherni goh yurgizib, goh jebalatib, goh yo'rg'alatib, Shoqalandar bilan Shozargarning oldiga yetib bordi.

Malika sherdan tushib, qalandarlardan hol-ahvol so'rab, o'zining ko'shkiga chiqib ketmoqchi bo'lib, turganida shunda kanizlaridan Xadicha degan kaniziga buyurdi: "Borib mening do'stim — Tillaqizni aytib kel, o'z qizlari bilan kelsin. Do'stim mendan o'pkalab yurmasin, u ham bizning ustalarimizga tilla sher yasatib olsin. Do'stim bilan ikkovimiz sayr bog'larda sherlarni minib, birga-birga yuramiz, — dedi.

**Sog'-salomat elda gulyuzli dilbar,  
Bir afsona so'z aytmoqlik na darkor?**

Bu so'zni Xadicha kaniz gapirib turib edi, Tillaqiz "Mening so'zimni qaytarding", deb achchig'i kelib bir so'z dedi:

**Oshiqning fahmidir qorong'i kecha,  
Yig'lasam holimga yig'lar birnecha,  
Bu so'zlarni aytar menday oyimcha,  
Kelgan yo'lga ketabergin, Xadicha!**

**Xazon bo'lmay bog'da gullar so'lipti,  
Olloh uning aqli hushin olipti,  
Illohim o'lsin-da, Malika do'stim,  
Yorining ustiga minib yuripti.  
Kelgan erga ketabergin, Xadicha.  
Buvishingga aytib borin, Xadicha!**

**Aytgan gapning poyonini bilsana,  
Bunda turma, ul manzilga borsana,  
Malikadan ayrilibsan, kanizlar,  
Tilla sherni biror tepib ko'rsana!**

**Yarqillab ochilsa sherning murvati,  
Sherning joni Go'ro'g'lining farzandi  
Borabergin bunda turma, Xadicha,  
Bul so'zlarni aytar menday oyimcha.**

Shunda Xadicha Tillaqizdan bu so'zni

**Bir tilsimot bilan endi Shozargar,  
Bir otning iziga kirib qoladi.**

Shozargar bir yuzuk bo'lib otning iziga kirib yotipti. Oqdevshoh buni ko'riпти. Ko'ngliga keliпти: "Malikaga qalandar zarba qiliпти, yuzugi yo'lda tushib qolipti. Kele, bu yuzukni olayin, Tillaqizima eltib berayin, shod-hurram qilayin, qaytib kelib qalandarni ko'rayin, ko'rmagan kunlarni unga solayin", dedi. Yuzukni oldi, Tillaqizga jo'nab ketdi.

Shoqalandar, Malika, Avazjon uchovi mingashib yo'l yurib, qorong'ilikdan necha kun da o'tdi, nima hodisalar bo'ldi bilmadi, Qoratulpar yashinday bo'lib oqib ketdi, bir vaqt yorug' dunyoga chashmaning labiga yetdi. Avazjon qarasa, mergan jo'ralari yo'q. Xafa bo'ldi. Shoqalandarga aytdi: — Merganlar yo'q, G'iro't turipti. Endi menga javob bersangiz, jo'ralarimni axtarib bu Ko'klam tog'ni ko'rsam, o'likmi-tirikmi bilsam.

Shoqalandar aytdi: — Borsang bor. Men sen kelgancha andak yotib, yonboshlab olayin. Sen o'zingga ehtiyot bo'l. Bu yerlar yomon — xatarli. Hayallamay-tezroq borli-yo'qli xabarni olib kel, Shozargar orqada, qanday bo'ladi, undan ham xabar-pabar olamiz, hali, — dedi. Avazjon, "Xo'b", deb jo'nab ketdi. Shu yurganicha Ko'klamtog'ning hamma yerini axtardi, topolmadi, xafa bo'lib

**Xalq og'zaki  
ijodidan**

achchig'lanib koyidi. Oqdevshohning achchig'langanini Tillaqizning oldidagi sanam qizlar ko'rib: "Otangizni xafa qildingiz, qo'lidagi yuzugini oling!" dedi. Shunda Tillaqiz otasidan uyalib, "Xafa bo'lmasin", deb yuzukni oldi, qo'lga soldi. o'Ichaganday qo'lga lop-loyiq keldi. Oqdevshoh dimog'i chog' bo'lib, qalandarlarning orqasidan ketdi.

Shunda Tillaqizning kanizlari aytdi: — Ey buvishim, siz o'zingiz juda hadikchil bo'libsiz. Qo'lingizdagi yuzuk o'Ichab yasaganday, lop loyiq ekan, — dedi. Yuzuk, qo'lida turib aytdi: "Boshdan-boshga biz bunga lop-loyiq".

Shunda Tillaqiz: "Bu sihgarmi, jodugarmi?", — deb qo'lidagi chiqarib tashlamoqchi bo'lib, qo'lini silkayotir, kanizlari tortayotir, yuzuk qo'lidagi chiqmay bu so'zlarni aytayotir:

# MALIKA AYYOR

**DOSTON**

Xadicha kaniz Malikadan javob olib, Tillaqizga qarab jo'nab ketdi. Malika yuqori ko'shkka qarab chiqib ketdi, sherni pastki ko'shkning qizlari olib qoldi, yaxshi yerga joylab qo'ydi.

Xadicha Tillaqizga yetdi, xizmatkorlar Tillaqizning oldiga olib bordi, Tillaqiz Xadichadan nima sababdan kelganini so'radi. Xadicha Tillaqizga qarab bir so'z dedi:

**Yana bahor bo'lsa, ochilar gullar,  
Gulni ko'rsa, mast bo'b sayrar  
bulbullar,  
Maloyik suratli, gulyuzli dilbar,  
Kelsin deb buyurdi Malika Ayyor.**

**Osha eldan uch qalandar keldilar,  
Biri o'lib, ikkovlari qoldilar.  
Buvishimga bir sher yasab berdilar,  
Kelsin deb charladi Malika Ayyor.  
Jahonni sayr etib o'ynab-kulsin, deb,  
Kelib bizning tilla sherni**

**ko'rsin, deb,  
U ham kelib sher yasatib olsin, deb,  
Chorladi oyimcha sizni kelsin, deb.**

Bu so'zni eshitib: "Bor, boraver, men bormayman", deb Tillaqiz Xadichaga qarab so'zlab turipti:

**Bor, boraver, Xadicha,  
Yo'lingdan qolma, g'alcha!  
Ko'zdan yoshing selob bo'lib tizildi,  
Turkiston shahridan risqi uzildi,  
Borabergin, maylisiga bormayman!  
Tuz nasibalari bundan uzildi.**

**Shakar ko'lda xonga va'da bergandir,  
Chambil eldan qaysar beklar  
kelgandir,  
Buvishing bu eldan ketmoq bo'lgandir,  
Bor, boraver maylisingga bormayman!**

**Ayрилиq o'tiga bag'ringni dog'lab,  
Qaysarbeklar bunda kelgan  
so'rog'lab,  
Erta choshtga sen qolasan qon yig'lab  
Borabergin maylisingga bormayman!**

**Anga hamroh bo'lgan ustai Zargar,  
Qoshidagi zo'r haybatli qalandar,  
Hech bir kishi bo'lolmaydi barobar,  
Qon yig'lashib qolar bunda kanizlar.**

Shunda Xadicha kaniz bu so'zni aytdi: Hech kim kelolmaydi Chambil elidan, Qanday o'tar bu bandargoh yo'lidan?! Agar kelsa hech ish kelmas qo'ldan, Buvishim ayrilmas o'sgan elidan!

**Bizning elda bordir shoh zo'ravor,  
Dushman kelib bo'lolmaydi barobar,**

eshitib, erdan temirtak topgan qulday bo'lib, chopib orqasiga qaytaberdi. Ko'shkning oldiga borib qarasa, Malika Ayyor, kanizlari, — hammasi sherni tamasho qilib turipti. Xadichani ko'rdi, Malika so'radi: — Mening do'stim kelmadimi?

Xadicha indamasdan sherga qarab o'tabardi. Malikalar "Indamaydi", deb qarab turib edi, Xadicha bularning so'ziga javob bermay, tilla sherning oldiga borib, uyoq-buyog'iga qarab, sherni tepib yubordi. Sherning murvati sharqillab ochilib ketdi. Ichidan Avazjon lo'p etib chiqib, pastga tushdi. Buni ko'rib Malika, qizlar durullab qochib ketdi. Shunda Avazjon hayron bo'lib, nima qilarini bilmay turgan edi, shunday qarasa, Malikaning Qoratulpari ko'shkning oldida boylovli turipti. Yugurib borib tulparni ushlab, ustiga minib oldi. Bularning ishlarini Shoqalandar ko'rib turipti. Qarasa, Malika, qizlar qochinqirab ketayotir. Avazjonga qarasa, Qoratulparga minib turipti. Buni ko'rib, qalandar ikkovi ham o'rinlaridan turib, belini boylab, shaylanib, Shoqalandar so'tasini qo'lga olib, bir na'ra tortdi. Malikaning hushi uchdi. Go'yo osmondan yashin tushganday bo'ldi. Torkiston shaharini yer tortadiganday, "Endi o'lmay menga nima qoldi", deb qo'rqqanidan Qoratulparga minmoqchi bo'ldi. Ko'zi qamashib, qo'rqib qolganidan Avazjonning Qoratulparga minib olganini bilmay, Malika borib, bu ham Avazjonning oldiga minib qoldi. Malikaning Qoratulparga mingashganini ko'rib, Shoqalandar ham Malikaning oldiga mindi. Qoratulpar yo'l yurib chopib ketdi. Shoqalandar Shozargarga — mingash! — dedi, mingashmadi, piyoda qoldi. Qoratulpar kelgan yo'lga qarab yashinday bo'lib oqib ketdi. Shozargar ham bularning orqasidan qorama-qora chopib, bu ham bir o'zi ketib borayotir,

**Ilgarida ketdi Avaz, Qalandar,  
Qo'lga tegib Malikaday gajakdor.**

**Yashinday oqadi bu Qoratulpar,  
Piyodalab irg'iyberdi Shozargar.  
Keyinidan jo'nadi qancha amaldor.  
Hartarafdan otlangandir zo'r devlar.  
Quloq sol, alarning aytgan dodiga,  
Yerlar titrar aning siyosatiga,  
G'ulg'ula tushdi Torkiston yurtiga,  
G'azab bilan Oqdev mindi otiga.**

**Qani men ham qalandarga boray, deb  
Ko'rmagan kunlarni unga solay, deb  
Agar ko'rsam pora-pora qilay, deb  
Malikani ham ajratib olay, deb.**

**Shozargar shunday burilib qaradi,  
Kelayotgan Oqdevshohni ko'radi;  
G'ayrat bilan badbaxt devlar keladi**

yurabardi. So'zni Oqdevshohdan eshiting.

Oqdevshoh yuzukni oldi, Tillaqizga bordi. Qiziga aytdi: — Nogahonda borar edim, yo'limdan bu yuzuk chiqdi. Malikaning bog'da guli so'lipti, qalandarlar unga zarba qiliпти, yuzugi yo'lda tushib qolipti: "o'ynab-kulgin", deb senga olib keldim. Kel bolam, olgin, qo'lingga solgin, bu yuzukni senga beray, dushmanning keyinidan boray, qattiq kunni unga solay, Malikani olib kelay, — dedi.

Bu so'zni eshitib Tillaqiz otasiga qarab bir so'z dedi:

**Xazon bo'lmay bog'da gullar  
so'lmasin,  
Olloh mening aqlu hushim olmasin,  
Ota, eshit mening aytgan so'zimni,  
Qalandarning biri yuzuk bo'lmasin.**

**Yuzuk deb, sen qo'ldan berma  
qizingni,  
Oh urib to'karman ko'zdan yoshimni.  
Oxir qilma, mening o'tirishimni...**

**Erisin, tog'larning qori erisin,  
Har kishi olgani bilan qarisin,  
Er ostida dushman tani chirisin,  
Qo'ygin, ota, bunday yuzugi qursin!**

Oqdevshoh qizidan bu so'zni eshitib, zehni kuyib, xafa bo'lib qiziga qarab achchig'lanib, bir so'z dedi:

**Yosh boshingga bunday  
shungg'ut bo'lasan!  
Bu yuzukdan nega hadik olasan?!  
Do'stingning yuzuki, tayin bilasan,  
Bunday bo'lsang, sen  
juvonmarg o'lasan!**

**G'anim bo'lib sening yo'ling to'sdimi?  
G'ariblikda ko'kayingni kesdimi?  
Nega ham bir shungg'ut bo'lding  
juvonmarg,  
Hayolingga necha gaplar kelarmi?  
Yuzukdan kishiga dushman bo'larmi?**

Oqdevshoh achchig'i kelib, qiziga qarab

**Seni izlab chiqdim men Rum elimdan  
O'ldirsang ham ayrilmayman  
qo'lingdan.**

**O'lmasam qucharman nozik  
belingdan!**

**Kecha-kunduz men yig'ladim zor-zor,  
Sening aqling meni qildi qalandar,  
Maloyik suratli, gulyuzli dilbar,  
Yuzuk bo'lib senga kelgan Shozargar.**

**Ko'p tortib jafolar qilmangiz, qizlar,  
Harchand tortsang ayrilmaydi  
Shozargar,  
Osha bizga ozor berma, kanizlar!  
Ayriliq o'tiga bag'rimni dog'lab,  
Ko'p yurganman har shaharni  
so'rog'lab,**

**Bu dilbarning firoqida qon yig'lab...**

Bu so'zni yuzuk aytayotir. Tillaqiz qo'lini silkitayotir, kanizlar tortayotir. Unday-bunday qilib tortqillashib, yuzukni Tillaqizning qo'ldan chiqarib oldi. Shunda Tillaqiz xizmatkor qizlariga buyurdi: — To'qson usta dev olib kelinglar, quti yasab bersin, yuzukni qutiga solib mahkamlab qo'yayin, — dedi.

Unda qizlar borib, To'qson usta dev aytib keldi. Devlarga to'qsonta quti qildirdi. Yuzukni qutiga soldi. To'qsonta qutini ichkima-ichki qilib bir-biriga kiydirdi, o'rab-chirmab mahkamlab qo'ydi. Shunda Shozargar bir tilsimot bilan bir sichqon bo'lib, to'qson qutini teshib, qulog'i qamishday bo'lib chiqdi. Kanizlar buni ko'rib: "Bu sehgarmi, jogudarmi?", deb o'rtaga olib qoldi. Sichqon yana bir og'anab yuzuk bo'lib qoldi. Uni Tillaqiz ko'rib aytdi: Ey qizlar, devlardan aytib keling, qirg gaz quduq qilib, yuzukni quduqqa tashlab ustidan quduqni yarim qilib tosh to'k'tirib, ustidan qo'rg'oshinni eritib tashlanglar, yer ostida bu yuzuk chirib yo'q bo'lib ketsin!

Devlar qizning aytganidan ham ziyodaroq qilib mahkamlab, sozlab, quduqning og'zini qo'rg'oshin bilan mahkam qilib keldi. Tilla qizga aytdi: — Tillaqiz yaxshi bo'liпти, endi dunyoda mening bunday dushmanim qolmadi, — dedi.

**P.S. Muhtaram o'quvchi! Mana, siz «Malika Ayyor» dostonidan olingan kattagina parcha bilan tanishib chiqdingiz. Tabiiyki, sizni asarda bundan keyin qanday holatlar tasvirlangani va timsollar taqdiri qanday yakun topgani qiziqtiradi. Aytish kerakki, dostonning qolgan qismidagi voqealar yanada shiddatli, kutilmagan va kishini hayajonga soladigan tarzda davom etadi. Ammo asarni to'liq berish imkoniyati yo'q. Shu bois asarning qolganini mustaqil o'qib olishingiz kerak bo'ladi. Shunda siz Shoqalandarning kimligini, uning Avazga bo'lgan munosabatini, Malikaning kimga nasib etishini, qolgan qizlar taqdiri qanday bo'lishini, merganlar shumligi nima bilan yakun topishini bilib olasiz. Endi esa asar voqealarini, ularda har bir badiiy timsol o'zini qanday tutganligini, ularga xos insoniy xususiyatlarni qanday tahlilu talqin qilish haqida fikrlashib ko'rish maqsadga muvofiq bo'ladi.**

**MUALLIFLAR**



# ХУЖА, НАФИС САЖЪАМ

Араб ва Ислом маданияти ҳақида гап кетганда, аввало, кўз олдимизга келадиган нарсалардан бири унинг ўзига хос, ноёб ёзувидир. Дарҳақиқат, араб ёзуви асрлар оша тараққий этиб, бугунги кунда хаттотлик санъати даражасига кўтарилган. Бунда, албатта, Ислом динининг ўрни бекиёс. Қуръони каримнинг ҳам дастлаб шу хатда битилганлиги, шубҳасиз, унинг кейинги тараққиётини бошлашда мислсиз аҳамиятга эга бўлди.

Араб ёзуви жаҳоннинг бошқа ёзувлари орасида ўзига хослиги ҳамда ўхшаши йўқлиги билан ажралиб туради. Қолаверса, мазкур алифбода араб тили мураккаб фонетикасининг тўла ифода топиши унинг мукамал ёзув эканлигидан далолатдир.

Мазкур хат Ислом келиши билан янги тараққиёт даврига кирган бўлса, унга ҳам арабларда навбатий, кармат, қуфий сингари ёзув турлари мавжуд бўлган. Қуфий хати Куфа шаҳри номидан олинган бўлиб, VI аср охири — VII аср бошларида арабларнинг асосий хати сифатида фойдаланиб келинган. Қуръони каримнинг ҳам дастлаб шу хатда кўчирилганлиги бу ёзувнинг ўша пайтда нечоғлик аҳамиятли эканини кўрсатиб туради.

Ислом дини жаҳонга тарқалган, Қуръони карим алифбосини ўрганишга бўлган қизиқиш ҳам кучайди. Бир неча асрлик тараққиёт даврини босиб ўтган ёзув маъқали, муҳаққак, сулс, насх, таълиқ, жалли қуфий, қуфий мураббаъ, қуфий шатранжий, рикъоъ, дивоний, райхоний, ижоза, шикаста, жалли дивоний, настаълик, туғро, кубро каби кўплаб хат турларининг пайдо бўлиши билан хаттотлик деган янги бир санъатни вужудга келтирди.

Ҳозиргача тараққий этиб келаётган бу нафис санъатда ҳар бир хат тури ўзининг бетакрор гўзаллиги, хос услуби билан бошқаларидан фарқланади. Масалан, туғро хати кўпроқ имзо қўйишда қўлланиладиган бўлса, маърузаларни ёзишда асосан шикаста хатидан фойдаланишган. Ғубор майда хат бўлиб, ихтироси Саид Қосимдир. У бир гуручнинг донасига ғубор хати билан "Ихлос" сураси оятини кўчириб чиққани ҳақида ривоят қилишади. Ёхуд хаттотлар султони (Навоий таъбири) Султон Али Машҳадийнинг настаълик хатини санъат даражасига кўтаргани бизга маълум.

Ўрта Осиёда араб ёзуви ривожланган сари унга эҳтиёж орта борди. Шу боис, маданият ва маърифат марказлари бўлган шаҳарларда хаттотлик

мактаблари вужудга келди. Айниқса, Темур ва темурийлар ҳукмронлиги даврида хаттотлик санъати равнақ топди. Ҳозирда кенг ишлатиладиган настаълик хати машҳур хаттот Табризий томонидан шу даврда яратилган.

Ҳар бир котиб муайян бир котиблик мактабининг вакили ҳисобланиб, шу хаттотлик мактабида таркиб топган аъёнларни давом эттиришга, такомиллаштиришга ўз ҳиссасини қўшган. Хаттотлик мактаблари маълум бир шаҳар ва ўлкадаги ижтимоий-сиёсий, маданий-адабий ҳаётнинг талаби ва маҳсули сифатида вужудга келган ва шаклланиб. Биз қўлёзмаларнинг кўчирилиш даврига назар ташлар эканмиз, айни шу ҳолат яққол кўзга ташланади, XVI асрдан бошлаб хаттотларнинг китобат қилиш чегараси анча кенгайиб кетди. Машҳад, Шероз, Табриз, Бухоро, Самарқанд каби шаҳарларда хаттотлик мактаблари очилди. Натижада бир қанча машҳур хаттотлар етишиб чиқди: Табризий, Султон Али Машҳадий, Шарифжон Маҳдум, Мажнун ибн Камолддин Рафийи, Дарвеш Муҳаммад Дўст Муҳаммад Бухорий, Мунис Хоразмий, Исҳоқжон Тўрақўргоний, Қози Аҳмад, Эрони Афшор, Ҳабибулло Фазаилий, Меҳди Баёний каби хаттотлар шулар жумласидандир.

XVII аср охирларида келиб, Шарқий Туркистонда Қошғар, Ўрта Осиёда Марв, Хоразм, Шаҳрисабз, Қўқон, Тошкент шаҳарларида ҳам хаттотлик мактаблари ташкил топганини кузатиш мумкин. Қарийб беш аср қўлёзмаларини кўчиришда хаттотларнинг аксарияти, асосан, араб хатининг настаълик услубидан фойдаланганлар. Оддий котиблар йирик,

аниқ ва равон настаъликда, санъаткор котиблар эса майда, нафис бадийи настаъликда ёзганлар. Араб хатининг настаъликдан бошқа услубларида ҳам қўлёзмалар учраб туради. Кўпинча, асарлар настаълик хати ва айрим ҳолларда насх хати билан ёзилган бўлса, китобнинг муқовасини безашда хаттотлар жалли сулс, дивоний, жалли қуфий услубларидан фойдаланиб, китобнинг ҳуснига ҳусн қўшишган.

Умуман, араб ёзувининг шу кунгача бўлган тараққиётини кўздан кечириб, унинг 120 хилдан ортиқ турлари яратилганига гувоҳ бўлиш мумкин. Араб

хатининг мазкур ривожланиш босқичини олти даврга бўлиш мумкин:

## I Бошланғич давр

Бу даврга қадимги қуфий хати киради. У дастлаб нуқта ва ҳаракатлардан холи бўлиб, бу белгиларни унга биринчи бўлиб Халил ибн Аҳмад (791) жорий этган.

## II Улуғ давр

Бу давр уммавийлар сулоласи ва Аббосийлар халифалиги даврларини ўз ичига олади. Бу пайтга келиб арабий хатнинг дастлабки турлари шаклланади. Заҳҳок, Исҳоқ, Иброҳим, Юсуф Шажарий ва бошқа хаттотлар томонидан сажала, дибж, занбур, сулси сағир, сулси кабир, музаммарот каби хат турлари яратилди.

826 йилдан бошлаб халифа Маъмун котиблари янги хатларни таснифлаб чиқишди. Араб ёзуви тараққиётининг мазкур даврида хат турлари 36 тага етади. Айни пайтда хаттотлик мустақил фан сифатида ўрганила бошланади.

## III давр

Бу даврда хаттот Абу Али Муҳаммад Муқла ва унинг укаси арабий хат қонунқоидаларини ишлаб чиқиб, айрим тартибсиз ёзувлардан воз кечишади. Муайян қонунқоидаларга асосланган янги 14 та хат таснифланиб, хаттотлик анча равнақ топади.

## IV давр

Бу давр ибн Баввоб таҳлусли билан танилган хаттот Абулҳасан ибн Ҳилолнинг юқорида зикр этилган хатларни 12 умумий қоидаларга бўлиб чиққани билан ажраб туради. Шунингдек, ибн Баввоб биринчи бўлиб, райхоний хатидаги ҳарфларнинг ўлчов бирлигини нуқталар асосида белгилаб берган.

## V давр

Мазкур даврнинг асосий хусусияти машҳур хаттот Ёқут Мустасимийнинг олти хат турини асосий ёзув сифатида ажратиб кўрсатгани ва бу ёзувларнинг тараққиётидир. Улар қуйидагилардир: сулс, насх, райхоний, муҳаққак, тавкеъ, рикъоъ.

## VI давр

Бу даврда таълиқ, настаълик, шикаста хат турлари кашф қилинди. Бу хатлар XIV-XVII асрларда хаттотлар томонидан кенг қўлланилган.

Хаттотлик санъатининг мазкур тараққиёт босқичлари XIX аср ўрталарига келиб, Россия Ўрта Осиёни босиб олган, таназзулга юз тутди. Айниқса, XX аср бошларида ёзувларимизнинг ислоҳ қилиниши хаттотлик санъати ривожини бутунлай тўхтатиб қўйди. Араб ёзуви халқ истеъмолидан олиб қўйилган, хаттотликнинг эндиги ривожини ўз-ўзидан мумкин бўлмай қолди. Чунки жамиятда уларга эҳтиёж ҳам, рағбат ҳам йўқ эди.

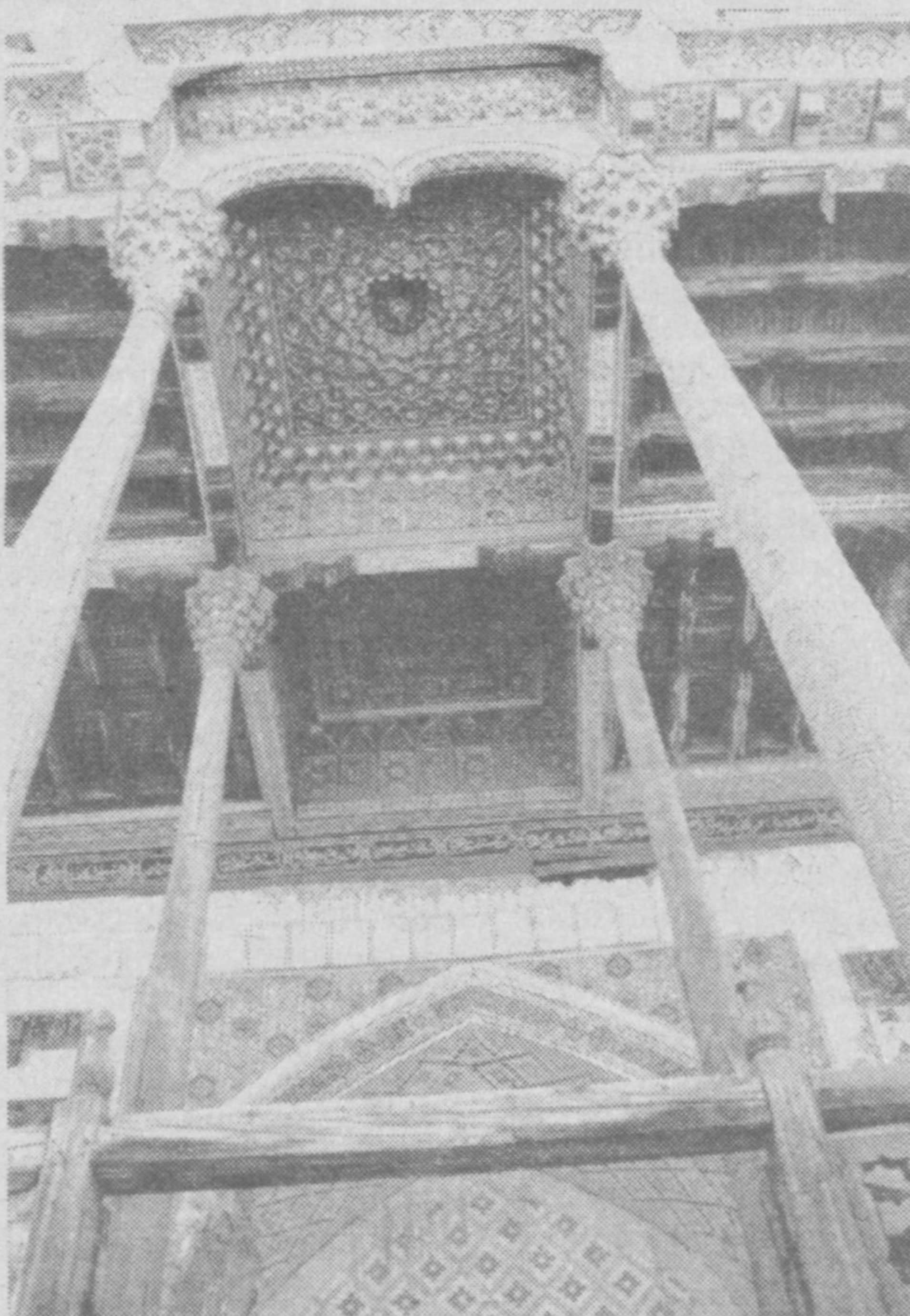
Юртимиз мустақилликка эришгандан сўнг маънавий қадриятларимиз тиклана бошлади, хаттотлик ҳам яна ўз буйини кўрсата бошлади. Бугунги кунда республикада Тўхтамурод Зуфаров, Мулла Абдуғафур домла, Ҳабибулло Солих, Ислом Муҳаммад, Алишер Шо-муҳаммедов, шу жумладан, настаълик хатида Шайх Абдулазиз Мансур, насх бухорийда Сайфиддин Рафиддин каби иқтидорли котиблар азалдан хаттотлар юрти бўлган Ватанимизда бу санъатни равнақ топтириб келишмоқда.

Албатта, ютуқларимиз билан бирга айрим муаммоларимиз ҳам йўқ эмас. Масалан, бизда ҳануз хаттотлар уюшмаси ёки жамияти мавжуд эмас. Бадийи академия қошида махсус бўлим ташкил этилса, хаттотлик санъатида ҳам мақсад ва режалар белгилаб олинса нур устига нур бўлар эди. Агар шу тақлиф эътиборга олинса, табиийки, республикадаги санъат билим юртида хаттотлик сирларини ўргатадиган бўлимлар очиларди ва шарқ тиллари ўргатиладиган лицейларда "хаттотлик санъати" тўғрисида иш бошларди.

Маънавий қадриятларимиз қадрланаётган бир пайтда санъатнинг бу нафис турига эътиборни янада кучайтиришимиз керак. Зеро, хаттотлик санъатига қизиқадиган ёшларимиз талайгина. Уларга хаттотлик санъати сирларини ўргатиб боради, ёшларимиз орасидан машҳур хаттотлар етишиб чиқишига ишонаман.

Салимжон БАДАЛБОВ,  
хаттот

## Mozydan sado



Ўзбекистон тарихини ўрганиш мустақиллик йилларида ўзининг янги босқичига кўтарилди. Бунинг учун қатор янги дарслик, қўлланма ва рисоалар яратилди. Умумтаълим мактабларининг 5, 6, 7, 8-синфларида Ўзбекистон тарихи дарсларини олиб бориш жараёнида ўлкашуносликни чуқурроқ ўрганиш, вилоятлар топонимикаси, атамалар билан ўқувчиларни яқинроқ таништириш муҳим жиҳат эканлиги сир эмас.

Мамлакатимиз Президенти И.Каримов халқимизнинг асрий олижаноб аъёнларига, миллий қадриятларимизга доимо содиқ қолиш, Она Ватанни кўз қорачиғидек асраш лозимлиги ҳақида доимо уқдириб келади.

Мозийга қайтиб иш кўриш хайрли, дейди халқимиз. Зеро, ҳар бир иш ўз она юртини қадрлашдан бошланади. Она тупроғини, она ўлкасини севган кишини эл қадрлайди, дунё танийди. Ўз тарихини она юртдан — она тупроқдан қидирган инсонгина ҳақиқий шахс бўла олади. Зотан, юрт фарзандлари учун Ватанини севиш, унинг тарихини ўрганиш; дилга жо этиш муқаддас бурчдир. Ўлкашунослик уч турга бўлинади: илмий, жамоат, мактаб. Ўз навбатида мактаб ўлкашунослиги ҳам икки турга бўлинади. Яъни, у ўқув дастури асосида ва мактабнинг тарбиявий ишлар режасига асосан олиб борилади.

Илмий, яъни давлат ўлкашунослиги билан республика тарихий ва маданий ёдгорликларни муҳофаза қилиш қўмитаси, музейлар, илмий-тадқиқот институтлари шуғулланади.

Жамоат ўлкашунослиги эса қишлоқ, овул, қўрғон, туман, шаҳар ва вилоят ҳудудидаги обидалар, эски асбоб ва ускуналар, танга, пуллар, муҳр каби ноёб топишмалар билан иш олиб бо-

рувчи мутахассислар зиммасига юкланган вазифадир. Мактаб ўлкашунослиги таълим-тарбияни турмуш, ишлаб чиқариш, янги жамият қуриш тажрибаси билан узвий боғлиқ ҳолда ўрганади.

Ўлкани ўрганиш масаласи Ўрта Осиёда, шу жумладан, юртимизда XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошланганлигини тарихий манбалар тасдиқлайди.

XIX асрнинг 30-йилларида Бухоро саройи та-

фойдаланиш жуда қўл келади. Масалан, "Европа" — кун ботиш, "Ғарб" — демакдир. "Осиё" кун чиқиш томон, "Шарқ" маъносида келади. "Арабистон" — қўл сўзидан келиб чиққан. "Болқон" — тоғли ер маъносида келади ва ҳоказо.

Тошкент — Чирчиқ дарёси соҳилида бундан 2000 йил аввал вужудга келган. Тяньшань тоғлари этакларида, денгиз сатҳидан 440-480 метр балан-

## АТАМАЛАРНИНГ ЛУҒАВИЙ МАЪНОСИНИ БИЛАСИЗМИ?

рихчиси Муҳаммад Ёқубнинг "Гулшан ул-мулк" асари, Мулла Ибодулла ва мулла Муҳаммад Шарифлар томонидан яратилган "Тарихи Амир-Ҳайдар" номили, XIX асрнинг 40-йилларида ёзилган Муҳаммад Ҳакимхон Тўранинг "Мунтахаб ут-таворих" номили, Тошкентнинг Қорёғди маҳалласида яшаб ўтган Муҳаммад Солих Қорахўжа ўғлининг 1880-1885 йиллар орасида ёзган "Тарихи ҳадиқи Тошқанд" номили 1200 бетдан иборат асари ўлкани ўрганиш тарихига оид йирик тарихий, илмий адабиётлар ҳисобланади.

Ўлкашунослик ҳақида маълумот бериб ўтишда ўқитувчилар учун топонимик маълумотлардан

дликда, Бўзсув, Анхор, Қорасув, Кайковус, Бўржар, Октепа, Қорақамиш каналларига эга. Иқлими континентал, 11 та тумани бор.

Тарихий атамаларни изоҳлашда давом этамиз. Ҳадра-ҳадди роҳ, "чегара, чекка" маъносида келади. "Беш ёғоч" — масофани ўлчайдиган ўлчов (бир ёғоч 7-8 километрга тенг) маъносини билдиради. "Жангоб" — жой, ўрин маъносида келади. Бу майдон жума кунлари аҳоли тўпланадиган жой бўлган. "Дархонарик" — "мажбуриятлардан тўла озод бўлган" деганидир. "Эски жўва". Манбаларга кўра "жеба" совут ёки қурол-аслаҳа сақланадиган омборхона маъносини билдиради экан.

## O'lkamizni o'rganamiz

"Сағбон" — "итоаткор" сўзини ифодалайди. Оташпарастлар даврида жасадлар ерга қўмилмасдан, қарга-қуғунларга ем қилинган, суякларини итларга берилган, деган тушунча ҳам бор. "Чақар" — шаҳар ташқарисиди қалъа. "Тахтапул" — тахта кўприк деган маънони англатади. "Чиноз" — чим оз, деҳқончилик қилса бўлишига ишора. Яъни "чим оз" сўзидан олинган. Чирчиқ — "тезкор, шовиллаган" деган маънода келади.

Паркент Тошкент вилояти тумани. У бир неча қишлоқлардан иборат бўлган. Маъноси, эса "жуфт" деганини кўпчилик билавермайди.

"Дўрмон" — мўғулча "тўрт" демакдир. Хонарик — Қўқон хони Мадалихон шарафига қўйилган. Байтқўрғон — бу қишлоқда байтхонлик ва ғазалхонлик кўп бўлгани учун шу номни олган. Юнусобод — 1784 йили Тошкент ҳокими номи билан юритилади. "Қонқус". Бу ариқдан ерларни суғориш шунчалик кийин бўлганки, деҳқонлар ўз экинларини суғургунча қон қусгудай бўлганлар. Ариқнинг номи шундан келиб чиққан.

Умумий, тарихий атамаларга қисқача изоҳ бериб ўтиш Ўзбекистон тарихи бўйича давлат ўқув режасига киритилган дарс соатлари мазмунини оширишга хизмат қилади. Ҳамкасбларимиз ўлкашуносликка оид атамалар изоҳини келтиришда академик А.Набиевнинг "Тарихий ўлкашунослик" (Тошкент, Ўқитувчи, 1996) китобидан фойдаланишлари мумкин.

З.АШИРБОВЕВА,  
ДТМ "Маънавий-маърифий ишлар"  
бўлими бош методисти



Бугунги кунда ёшларни соғлом ва ҳар томонлама баркамол бўлиб вояга етказиш учун уларга фақатгина таълим бериш кифоя эмас. Ўқувчи-ёшлар онгида касб-хунар ва меҳнат кўникмаларини ҳосил қилиш, умумбашарий қадриятларга асосланган юксак маънавий-ахлоқий фазилатларни тарбиялаш билан ўз Ватани ва халқи-га бўлган садоқатни шакллантириш, атроф-муҳитга нисбатан онгли муносабатда бўлиш тўғрисида, ҳуқуқий онги тарбиялаш лозим.

Дунёда бунёдкорлик ва бузғунчилик ғоялари ҳаммаша ўзаро курашади. Бунёдкор ғоялари инсонни улуғлайди, унинг руҳига қанот бағишлайди. Болаларни бунёдкорлик руҳида тарбиялаш учун эса уларга хунар ўргатмоқ, улар кўнглида қайсидир бир касбга меҳр солмоқ керак.

Касб-хунарни эса болалар мактаб партасиданоқ эгаллашлари мумкин. Қачонки, мактабда тўғараклар иши яхши йўлга қўйилган, Болалар ва ўсмирлар ижодкорлик марказларида ишлар кўнгиладигидек кетаётган бўлса.

Биз ҳикоя қилмоқчи бўлган мана шундай марказлардан бири Чирчиқ шаҳридаги Болалар ижодкорлик марказидир. Мазкур даргоҳ иши билан мен бу ерда вилоят миқёсида ўтган «Мактабдан ташқари таълим муассасаларида ёшлар онгига миллий истиқлол ғояларини сингдириш» мавзусидаги анжуманда танишдим.

Марказ директори Муҳаббат Каримова ана шу анжуманда вилоятнинг Зангиота, Тошкент, Янгийўл туманларидан келган мактабдан ташқари таълим муассасалари ходимларига ўз иш услуби, мавжуд тўғаракларда амалга оширилаётган юмушлар, марказнинг маҳалла ҳамда ота-оналар билан олиб бораётган ҳамкорлиги борасида гапириб ўтганди.

Марказда 22 та тўғарак мавжуд. 5 та ўсмирлар клуби эса шаҳарнинг турли маҳаллаларида фаолият юритади. Айниқса,

бирини ўз урф-одати, қадрлайдиган фазилатлари борлигини инобатга олиб, марказимизда ҳам шу асосда иш ташкил қилганмиз. Ўзбек, рус, қozoқ тилларида машғулотлар олиб борамиз. Қozoқ дўмбирачилиги санъатини ёшларга ўргатиш ниятида «Дўмбирачилик» тўғари ҳам бир неча йиллардан буён фаолият кўрсатмоқда.

Шаҳарнинг 32-маҳалласида «Гулхан» клуби ташкил этилган. Клубда «Юмшоқ ўйинчоқ тикиш ва ясаш», «Ёш ҳамшира» сингари бешта тўғарак ишлайди.

Чирчиқда кўп миллатли аҳоли истикомат қилганлиги учун болаларни дўстлик, бошқа халқлар маданияти ва урф-одатларига ҳурмат руҳида тарбиялаш лозим. Бу иш ҳам марказда яхши йўлга қўйилган.

Ирина Рипс раҳбарлик қилаётган «Ватанпарвар» клубининг асосий аъзолари ўғил болалар. Бу клуб марказнинг энг «ёши улуғ» клубларидан. Ташкил этилганлигига 15 йил тўлган клубда болалар ҳарбий ватанпарварлик борасида билимларга эга бўладилар. Тўғарак

роз ҳам билдиришганди. Бугун эса саранжом-сарашта клубда нафақат болалар, балки маҳалланинг кексаю ёши нима биландир машғул. Кимдир шахмат, кимдир шашка ўйнаса, болалар ўз ишлари билан банд. Марказнинг иши фақат шугина эмас. Ҳар бир маҳаллада қаровсиз қолган қарияларга тўғарак аъзолари ёрдам берадилар. Уларнинг ҳолидан хабар олиб турадилар. Шаҳарда 25 та мактаб мавжуд бўлса, ана ўшаларнинг 6 тасида марказнинг тўғараклари фаолият кўрсатади. 3 та мактабдан ташқари таълим муассасаларида ҳам турли тўғараклар очилган.

Марказда қизларни оилавий ҳаётга тайёрлаш борасида ҳам ибратли ишлар қилинади. Ойнинг маълум кунларида қизлар учун алоҳида гинекологлар, руҳшунослар, намунали оилаларнинг бекалари билан учрашувлар ўтказилади. «Баъзан, — дейди Муҳаббат Каримова, — қизлар, — ўз онасига айтолмаган гапларини, юрагидаги сирларни тўғарак раҳбарига айтади. Улардан маслаҳатлар сўрайдилар».

Хуллас, баъзи марказлар бугун ишни ташкил қила олмай турган бир пайтда Чирчиқ шаҳридаги Болалар ва ўсмирлар ижодкорлик маркази ходимлари ўз имкониятларидан келиб чиққан ҳолда иш олиб бормоқдалар. Улардан ўрнат олса арзийди.

Шарифа МАДРАҲИМОВА

## МАҲАЛЛАЛАРДАГИ КЛУБЛАР

Maktabdan  
tashqari ta'lim

Муҳаббат Каримованинг ўзи бошчилик қиладиган драма тўғарида белгиланган миқдордан кўп бола тўпланган.

— Иқтидор, истеъдод ҳамма болага берилади. Фақат уни тўғри йўналтири билиш, ўқувчининг қобилиятини юзага чиқариши учун қизиқтира билиш керак. Бунда боланинг эркин фикрлаши бизга катта ёрдам беради. Шаҳримизда 72 та миллатдан иборат аҳоли истикомат қилади. Уларнинг ҳар

9-туманнинг 15-маҳалласида эса «Аланга» клуби ташкил этилган. «Инглиз тили», «Бишиш-тикиш», «Моҳир қўллар» тўғарида маҳалла болалари бўш вақтларида хунар ўрганадилар. Марказнинг бундай ишидан ота-оналар ҳам, маҳалла фаоллари ҳам хурсанд. 8-тумандаги «Қалдирғоч», Охунбобоев кўчасидаги «Семурғ» клубларида «Бекажон», «Ёш ҳамшира», «Инглиз тили» тўғараклари ишлайди.

аъзолари ҳарбий техникалар, ҳарбий атама ва иборалар, ҳарбий ҳаётни мана шу ерда ўрганадилар. Шунданми, бу клубга аъзо бўлишни истовчи ўғил болалар кўпроқ.

Маҳаллалар билан ҳамкорликни марказ бундан 7-8 йил аввал бошлаган. Ўша пайтда 8-тумандаги 14-маҳалла аҳолиси «бу ер тўс-тўполон бўлиб кетади. Бир гуруҳ бекорчиларни йиғиб олиб, булар нима каромат кўрсатар экан» деб эъти-

Италиянинг Болонья университети Европадаги энг қадимги университетлардан бири бўлиб, унга XI асрда асос солинган. Болонья шаҳрининг аҳолиси 400 мингдан ортиқроқ бўлгани ҳолда, уларнинг 60 мингдан кўпроғи ушбу университетда таҳсил олади, унинг кутубхонасида 1 млн.га яқин асар сақланади.

Европанинг 29 та мамлакатлари таълим вазирлари 1990 йилда ана шу университетга тўпланиб, махсус декларация қабул қилдилар ва бу «Болонья жараёни» деб ном олди. Унда 10 йил давомида таълим сиёсатини координация қилиш вазифаси қўйилган. Энг асосий

лабларига жавоб беради, яъни улар бўйича олинган дипломлар ўзаро тан олинади.

Болонья жараёни фаоллари кўп поронали таълимда Америка тизимига хайрихоҳликларини билдирмоқдалар: 4-6-9 (тўла ўрта маълумотдан кейин ўқиш муддати: бакалавр-4, магистр-6, фило-софия доктори-9). Америкада тўла ўрта маълумот олиш 12 йил, Европанинг кўп мамлакатларида эса 13 йил. Шунинг учун Европа бир йилга қисқартирилган тизимни қабул қилишни режалаштирмоқда.

Россияда техник ОТМлари 5-7-10

каси Олий ва ўрта махсус таълим вазирли, академик С. Ғуломов билан суҳбат) мақоласида тўла ёритилган.

Ушбу мақолада қўйилган вазифаларни муваффақиятли амалга ошириш, таълимнинг кредит технологиясига эволюцион тарзда, қадамба-қадам ўтиб бориш мақсадида Наманган муҳандислик-педагогика институтида бир қанча тадбирлар амалга оширилди.

Тажриба учун технология факультетининг «Касб таълими (оziқ-овқат технологияси) таълим йўналиши танланди. Чунки бу факультет ўзининг шинам аудиториялари, ўқув-лаборатория хона-

нини ҳам тайинладик. Дарс ўтиш учун алоҳида аудиториялар ажратилди.

Талабаларнинг рейтинг баллари ва тўплаган кредитларини белгилаб бориш учун алоҳида муҳофазаланган компьютер дастури ишлаб чиқилди. Ҳар бир фаннинг ўқув дастури бор ва илмий методик кенгашда муҳокама қилиниб тасдиқланган. Дастурларда белгиланган тарқатма материалларни чоп этиш режасига ҳам эгамиз.

«Талабаларга таълим беришнинг кредит технологияси асослари» методик қўлланмаси ишлаб чиқилди ва профессор-ўқитувчилар ҳамда талабаларга

# ТАЪЛИМНИНГ КРЕДИТ ТЕХНОЛОГИЯСИ ЖАҲОНГА ЧОРЛАЙДИ

Aks-sado

мақсад, мос соҳалар бўйича битирувчилар малакасини ўзаро яқинлаштириш, диплом иловасини ягона шакл ва мазмунга келтириш, давлатлараро ишчи кучидан фойдаланиш имкониятини кенгайтиришдан иборат эди.

Болонья Декларациясининг қабул қилинишига асосий сабаб, Европа таълим тизими нуфузи ва рақобатбардошлигининг АҚШга нисбатан тушиб бораётгани эди. Олий таълим бўйича бутун дунё статистик маълумотлар тўпламида (1980-1995 й.й., ЮНЕСКО ҳужжати) кўрсатилишича, 1995 йилда 1.6 млн. талаба 50 та чет эл ОТМда таълим олган. Улардан 28.3 фоизи биргина АҚШ олий ўқув юргларида ўқиётгани аниқланган. Бунинг асосий сабаби АҚШ олий таълим тизимининг узоқ йиллик эволюцион тараққийети.

Европада олий таълимнинг 1000 дан ортиқ квалификацияси бўлиб, улардан 300 га яқини Болонья декларацияси та-

шаклни қабул қилиш мақсадга мувофиқ, деган фикрни олға сурмоқда (Россия Болонья декларациясига қўшилмаган), яъни инженер-бакалавр-5 йил, инженер-магистр-7 йил, инженер-доктор-10 йил.

Агар Ўзбекистон Болонья жараёнига киришга интиладиган бўлса, 4-6-9 шакли танлаши табиий. Чунки таълим тизимида 12 йиллик тўла ўрта маълумотдан кейин 4 йил бакалавриатура, 6 йил магистратура, 9 йил аспирантура (ке-лажақда бу докторантурага айланса керак) қабул қилинган.

Дунёнинг ривожланган мамлакатларида таълимнинг кредит технологиясига ўтилганига анча йиллар бўлган ва бу тизим йилдан-йилга ривожланиб бормоқда. Кредит тизимининг асосий ғоя, мақсад ва моҳияти ҳақида «Маърифат» газетасининг 30 сентябрь сонидеда чоп этилган «Жаҳон таълимига уй-ғунлашув йўлида (Ўзбекистон Республи-

лари, алоҳида компьютер синфи, етарли миқдордаги ўқув адабиётлари фонди ва юқори малакали профессор-ўқитувчиларига эга.

Ўқув ишлари бўйича проректорлар учун ўтказилган Республика семинари материаллари, интернетдан олинган чет эл тажрибалари ва «Умид» жамғармаси бўйича хорижда ўқиш келган магистрлар ёрдамида «Кредит технологиясини қўллаш бўйича муваққат Низом» ишлаб чиқилди.

Кредит технологияси талабаларига жавоб берадиган ҳамда амалдаги ўқув режа асосида ишчи ўқув режаси тайёрланди.

Тажриба ўтказиладиган таълим йўналишига дарс берувчи профессор-ўқитувчилар танланди ва улар билан кредит технологияси бўйича семинарлар ўтказилди. Талабаларга яқка тартибда тушунтириш ишлари олиб борилди. Кредит технологиясини амалга ошириш бўйича деканнинг алоҳида муови-

тарқатилди. Тажриба гуруҳларининг алоҳида дарс жадвали тузилди ва унда фанларнинг мустақил таълим вақтлари ҳамда рейтинг синови муддатлари белгилаб қўйилди.

Кредит технологияси асосида дарс берувчи ўқитувчиларга алоҳида низом асосида қўшимча ҳақ белгилаш тартиби киритилди ва улар барча ташкилий ишлардан холи қилинди. Тажриба гуруҳлари қишлоқ хўжалик ва ўқишдан ташқари бошқа ишлардан тўла озод этилди.

Ўқув йили бошидан ҳозиргача бўлган даврдаги қузатувлар шуни кўрсатадики, ушбу янгиликка барча ўқитувчилар ва талабалар алоҳида эътибор билан қарамоқдалар, бу эса тажрибада иштирок этаётганларда масъулиятни янада кучайтиради. Институтнинг «Олтин даврим» газетасида бу ҳақда туркум мақолалар чоп этиб борилапти.

Республикадаги барча олий таълим муассасалари кредит технологияси бўйича тажрибада иштирок этаётганларини ҳисобга олиб, биринчи ярим йиллик якунлари бўйича семинар ташкил қилишни мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

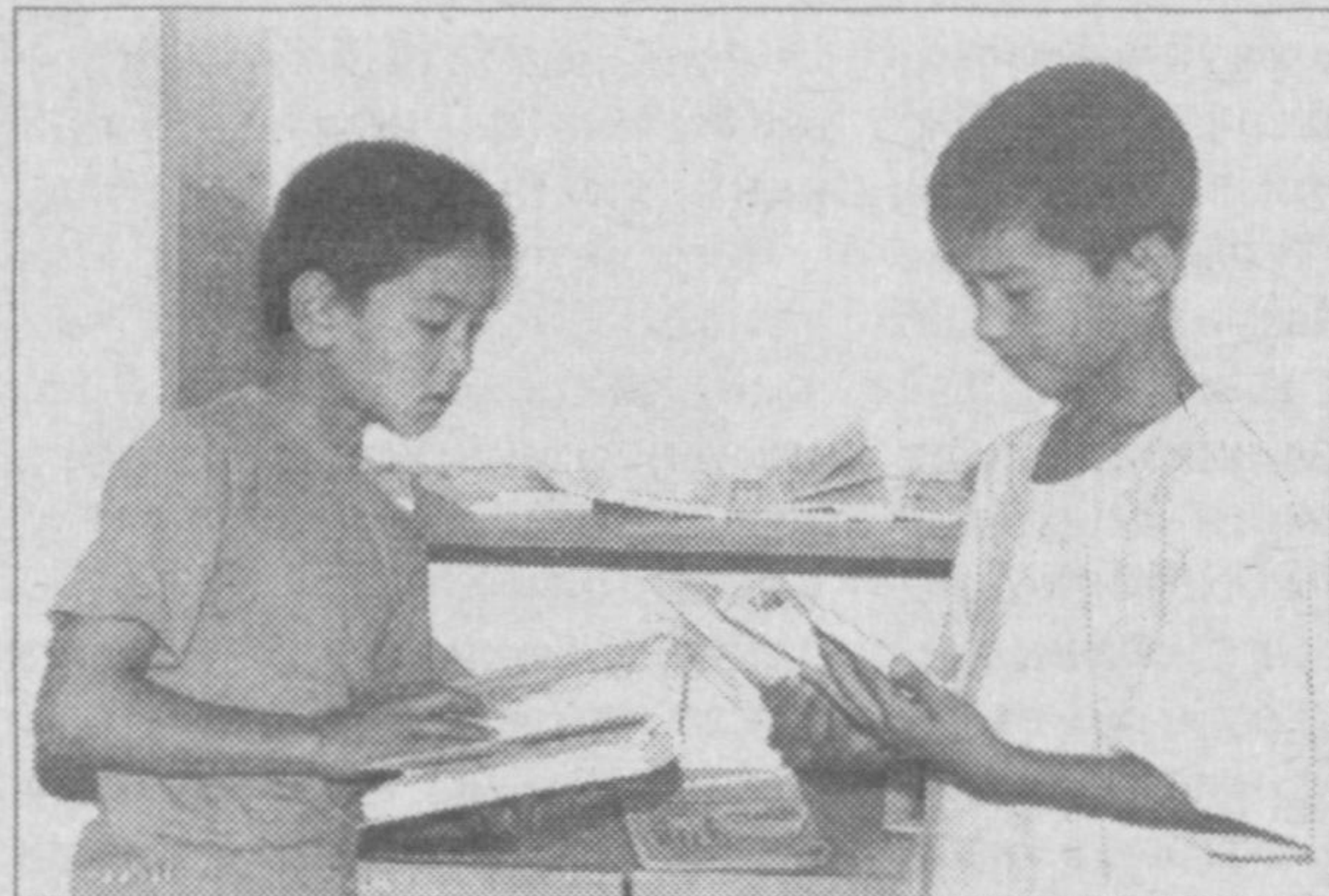
Ғ.ДАДАМИРЗАЕВ,  
НамМПИ ўқув ишлари  
бўйича проректори



Келинг, уч ёшли Сардорнинг онасининг гапларини эшитиб кўрайлик.

—Мен болалар нима учун ёлгон гапирдилар, бунга уларни нима мажбурлайди, — деб сўхбатдошимга савол бераман.

—Сардор жуда ёлгончи бола бўлиб ўсаяпти. Нимагалигини билмадимиз,



қачонки дадаси билан мен бирор бир гапни бошласак, у ҳам сўхбатимизга қўшилиб кетаверади. Ўзича нималарнидир гапирди ва бу гапирётганлари асло ҳақиқат эмас. Дейлик, мен нонушта қилаётган пайтимизда дадасига "бугун бир туш кўрибман, тушимда..." деб гап бошласам, у ҳам дарҳол "мен ҳам туш кўрдим. Тушимда..." дейди-да, аслида кўрмаган тушини гапириб беради. Ўғлим машиналарни жуда яхши кўрганлиги боис доимо "машиналар ҳақида" туш кўради. У чиройли бир ҳикоя ёки эртақ тўқийди. Албатта, буларнинг барчаси ёлгон эканлигини биз сезиб тураемиз. Бир куни унинг кўчада, ўртоқлари билан ниманидир гаплашаётганлигига кулоқ тутдим. Ўғлим ўртоқларини ҳам ўз "эртақлари" билан аверётганди. "Менинг дадам (аслида унга отаси ҳеч қандай машина олиб келмаган эди) катта "КАМАЗ" олиб келди. Ойим уни фақат уйда ўйнайсан деди. Ўшанчун мен кўчага кичкина ўйинчоғимни олиб чиқдим. Менга дадамчи кўп ўйинчоқ олиб келади".

Унинг бу гапларини эшитиб, ўйлашиб қолдим. "Нима учун у ёлгон тўқияпти, уч ёшли болакайнинг онгига ёлгон гапириш қачон ўрнашиб улгурди, у салгина катта бўлгач ҳам бу одатини давом эттираверадими ёки...?" деган саволлар мени қийнай бошлади ва руҳшуносга мурожаат қилдим.

Мана руҳшуноснинг хулосаси.

Болаларнинг ҳеч кимнига ўхшамаган ўй-хаёллари, орзулари бўлади. Бу орзулар катталарникидан бутунлай фарқ қилади. Ҳар бир болакай ўз оламида яшайди. Ўзининг дўсту ўртоқлари ҳам мана унинг шу дунёсида бўлади.

Беш ёшли қизча телевизор турган уйга барча ўйинчоқларини олиб кириб, "боғча-боғча" ўйинини бошлаб юрган. Стулчаларга ўз кўйгичларини ўтказиб қўйган. Баъзи стулчалар бўш турибди. Телевизорда муҳимроқ бир ахборотни ўқиб қолишди. Отаси шошиб келиб, стулчалардан бирига ўтириб олди. Шунда қизгина деярли қичқириб "туринг, туринг Азаматга ўтириб олдингиз" деди. Отаси қизалоғининг ҳар бир ўриндиққа биттадан ўртоғини "ўтқазиб қўйганини" билмаганди.

Юқорида гувоҳи бўлганингиздек, уч-олти ёшли болалар кимдандир ўрганиб, ёки кимгадир тақлид қилиб ёлгон гапирмайдилар. Улар ўзлари истамаган ҳолда ўз хаёлотлари билан реал ҳаётни аралаштириб юбордилар. Сардор бир неча кундан буён ўртоғининг катта "КАМАЗ" машинасига ҳавас қилиб юрганлиги учун, дадасининг унга ҳам шундай ўйинчоқ олиб келишини жуда-жуда хоҳлаган ва хоҳишини чинга айланган деб ҳисоблаб, шунингдек, ўртоқларига мактаниш учун ҳам ёлгон гапириб юрган. Чунки болажонларимиз озгина мактанчоқликка, мактов эшитишга мойил бўладилар. Мактан-

чоқлик эса ўз-ўзидан ёлгончиликка йўл очади. Мактанчоқлик ҳақида эса бошқа мақолаларимизда муфассал баён қиламиз.

Демак, биринчи хулоса шундай. Болалар, яъни жажжи болажонларимиз ёлгон гапириш гуноҳ эканлигини, ёлгончилик ёмон оқибатларга олиб келишини билмайдилар. Уларнинг хаёлотларида нима воқеа-ҳодисалар рўй берса, барчасини реал ҳаёт билан қориштириб юбордилар. Натижада болакай ота-онаси, бува-бувиси, ака-опаси олдида ёлгончи бўлиб қолади.

Балки мен айтмоқчи бўлган гапнинг бу мавзусимизга алоқаси йўқдир. Ахир биз болалар ёлгончилиги ҳақида гаплашяпмизку, аммо...

Мен бир қизни биламан. Ақлли, хушли, одобли. Шунча ақли бўлишига қарамас-

дан калта юбка, шим кияди. Унга кимлардир ўзбек қизисан шим кийма деб насиҳат қилибди. Шунда у "алҳамдуллиллоҳ, мусулмонман. Майли мусулмончиликнинг ҳамма фарзини

буён бозор қилиб келганлари йўқ. Бизникида ҳам тугаб қолибди" дейди. Ҳолбуки дадаси, ўша куни бозор қилиб келган, ошхонасига ўн килодан зиёдроқ картошкани тўкиб қўйган бўлади.

Бундан ҳам ёмони бу даврда болаларни ёлгон гапиришга ота-оналарнинг ўзлари ўргатиб қўядилар. Уйда кўнғироқ жиринглайди. Отаси ўн икки ёшли ўғлига "мени сўраса, дадам ҳали ишдан келмадилар" дегин дейди, ёки онаси эшик кўнғирогини эшитган заҳоти қизчасига "фалончи холанг бўлса ойим меҳмонга кетганлар де" дея беркинади. Борабора бундай "тарбия" болани ёлгон сўзлашга одатлантириб боради. Унинг онгига "Ота-онам, катталар ёлгон гапиряпти. Демак ёлгон гапириш унчалик ҳам ёмон одат эмас. Мен ҳам ёлгон гапирсам бўлаверади" деган фикр ўрнашиб қолади у бу фикрни кейин умр бўйи ўзи билан олиб юради. Вақти келиб ота-она боласидан нима учун ёлгон гапиришининг сабабини сўраганда "ўзингиз ҳам ёлгон гапирасиз-ку" деган жавобни олади.

## БОЛА НЕГА ЁЛГОН ГАПИРАДИ?

**Газетамизнинг ўтган сонларида болалар руҳияти билан боғлиқ мақолалар эълон қилган эдик. Бугун ҳам анъанамизни давом эттирган ҳолда, болаларнинг нега ёлгон гапириши мавзусида сўхбатлашамиз. Тўғри, болаларнинг ёлгончилиги катталар ёлгончилигидек эмас. Катталар онгли равишда, била туриб гуноҳ қилишганидек, ёлгонни ҳам билиб туриб гапиришади. Болалар ҳам шундаймикан?**

бажараман. Лекин беш вақт намоз ўқиб, рўза тутиб юрган билан ёлгон гапираверсам гуноҳкор бўлиб қолмайманми? Нимагадир ёлгон гапирмасам тура олмайман, мана шу болаликда теккан касалимни ҳеч йўқота олмаяпман. Шунинг учун ҳозирча шим, калта юбка кийиб юрибман. Қачонки, ёлгончилигимни ташласам, кейин..." деди. Унга нима учун болалигида ёлгончилик "касали" юққанлигини сўрадим.

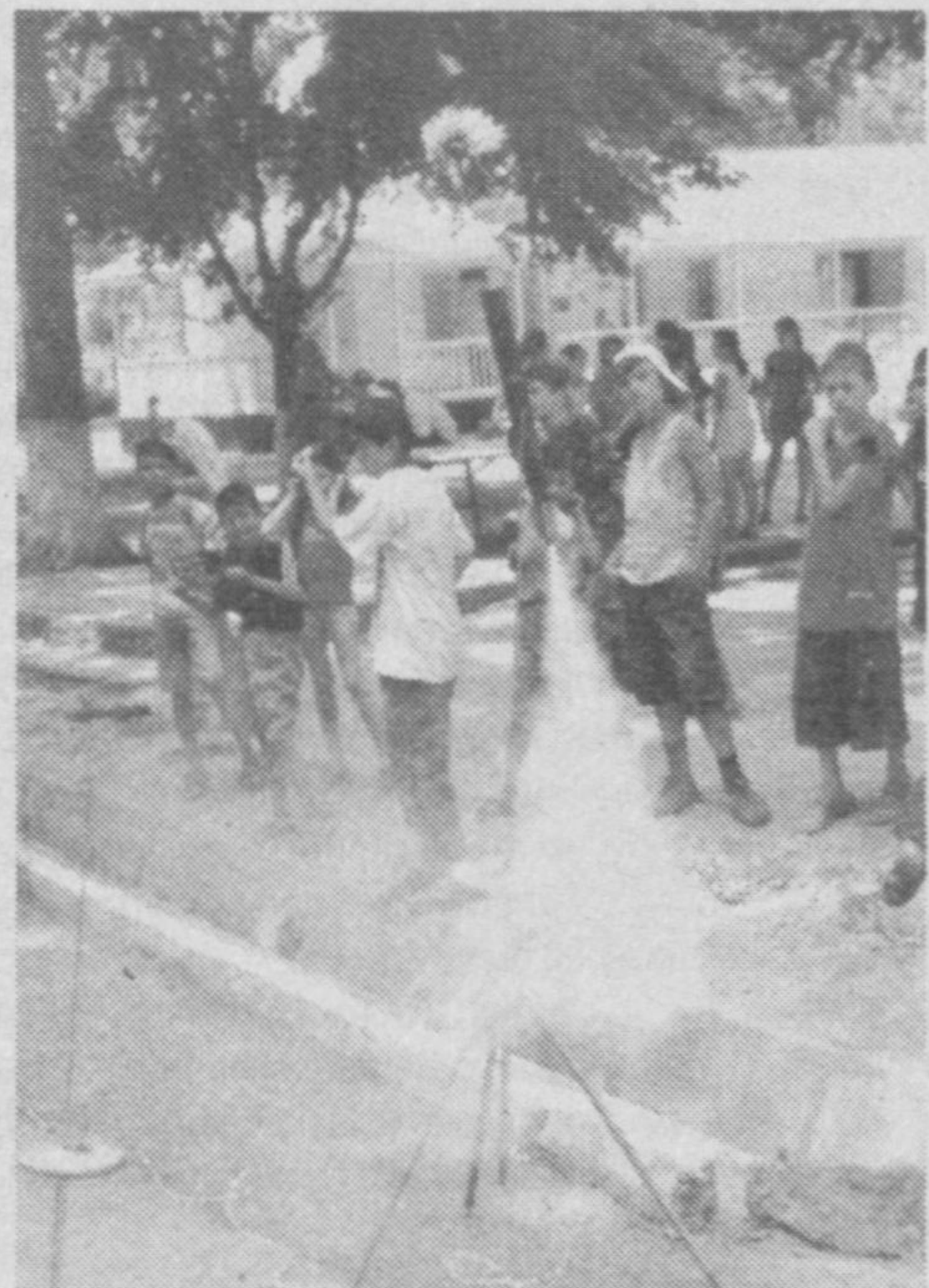
—Билмадим, кичкина пайтимда турли эртақлар тўқийшга уста эдим. Кўп хаёл сурардим. Шу хаёлларимга охири-оқибати ўзим ҳам ишониб қолиб, кейин қилмаган ишимни қилдим, бормаган жойимга бордим, кўрмаган тушимни кўрдим, емаган овқатимни едим, деб айтиб юбораверардим. Баъзан ёлгон гапираётганимни ҳеч ким билмаяптику, деб ўйлаб ҳам сўзларимга ёлгон қўшиб юборардим. Аслида бу ҳаммаси ихтиёримдан ташқари бўладиган жараён эди. Шуну бу иллатдан қутула олмадим. Ҳозир ҳам одамларнинг кўзига қараб туриб "ҳикоя тўқийвераман, айниқса, ўзим иштирок этмаган қизиқарли воқеаларни худди ўзим иштирок этгандек қилиб сўзлаб бераман". Тўғри, ёлгончилик энг катта гуноҳларнинг бири эканлигини билиб олдим. Лекин "ҳикоя тўқийш касаллиги"дан қутула олмаяпман.

Ана сизга қизалоқнинг кейинги тақдири.

Ҳўш 6 ёшдан 14 ёшгача бўлган болалар нима учун ёлгон гапирдилар?

Энди бола ақлини таниб олган, оқни қорадан, яхшини ёмондан ажрата олишни ўрганаётган бўлади. Демак, бир куни уйга қўшни аёл тўртта картошка сўраб чиқади. Онаси эса қўшнисига кулимсираб туриб "Вой эгачи, ҳозиргина овқатга ишлатиб юборган эдим. Дадаси неча кундан

Россияда нашр этиладиган "Лиза" журналининг "Сенинг фарзандинг" рукнида "Нима учун болаларимиз ёлгончи?" сарлавҳали бир мақола эълон қилинган. Унда таъкидланишича, болаларимиз бир неча ҳолларда ёлгон гапиришга мажбур бўлиб қолишар экан. Болаларни ёлгон гапиришга мажбур қиладиган сабаб бу кўрқувдир. Болакай беҳосдан онаси учун қимматбаҳо бўлган чинни пиёла ёки биллур гулдонни синдириб қўйди. Онасининг феълини у яхши билади. Бундай ҳолларда дарҳол "қачон одам бўласан, мен буни фалон сўмга олган эдим, лапашанг. Отанг билан бир хилсан. Қўлингдан ҳеч бир иш келмайдую, чинни синдирганингга ўлайми" дея боласини калтаклашни бошлайди. Ҳам руҳий, ҳам жисмоний оғриқ кўрган болакай кейинги сафар бундай ҳодиса так-



## Ota-onalar uchun

рорлангудек бўлса, синиқларни онаси келгунича йиғиштириб, яшириб қўяди-да, онасининг саволларига "билмадим, кўрганим йўқ, мен синдирмадим" дея тураверади. Ёки ўз айбини укаси, синглисига тўнкайди. Жисмоний азобланиш бола учун энг ёмон ва ёқимсиз ҳодисадир.

Сир эмаски, баъзи ўқитувчилар ҳам болани уриб ёки уни бутун синф олдида уялтириб "жазолаш" усулидан кенг фойдаланишади. Уй вази-фасини тайёрлаб келмаган бола "эсимдан чиқиб қолибди", қишлоқ жойларида бўлса "кеча чироқ ўчиб қолганди" каби бир-биридан кучсиз баҳоналар тўқишади.

Энг ёмони ота-оналар фарзандларининг рост гапираётганлигига шубҳа билан қарашади, ёки уларнинг ёлгон гапираётганлигини билиб туриб ҳам бу йўлдан қайтармайди. Агар бола тез-тез ёлгон гапираверса бу унга одат бўлиб қолади ва бир умр бу одатдан қутила олмайди.

Ёлгон гўё яшашни осонлаштиради, оғир меҳнат ҳамда жавобгарлик ҳиссидан ҳалос этади, аммо ота-она билан фарзанд ўртасидаги ишончни йўқотади. Ҳар куни қўлингизни би-гиз қилиб ўғлингиз ёки қизингизни жазолайверсангиз, унинг ёлгончилиги йўқолмайди.

Болалар ота-оналарининг ўзларига бўлган ёмон муносабатларидан кўрқади. Аммо ўз ўртоқларига уйдаги муҳитнинг қандайлигини рўй-рост айтмайдилар. Бир каттиққўл бувининг набираси Малика доимо дугонасига "бувижоним яхшилар, кеча менга кўйлак олиб келдилар, бувижоним менга кўп конфет бердилар" деб мактанаверади. Аслида уйдаги кўнғилсизликлардан, уйдаги муаммолардан қизгина кўчага чиқибгина қутиларди.

Болаларни ёлгон гапиришга одатлантирадиган яна бир сабаб ҳам ойдинлашди: доимо ҳамма нарсанинг кўнғилдагидек бўлишини, ҳеч қандай муаммолар бўлмаслигини ишташ.

Баъзан катталар болаларга жуда катта, уларнинг қўлидан келмайдиган вазибаларни юклаб қўйишади. Бунинг натижасида улар болаларнинг мактабдан келаётиб кундалик дафтарини "йўқотиб", ўқитувчиси онасини мактабга қақирганини "айтишни эсидан чиқариб" қўйишини чеклай олмай қоладилар.

Ва ниҳоят фарзандларни ёлгон гапиришга ўргатадиган сабабларнинг яна бири, демак уларга керагидан ортиқ вазифа юклашдир. Болалар бунинг оқибатида, юмушларни "бажара олмайман", "хоҳламайман", "қўлимдан келмайди" деб ўзларини ҳам, ота-оналарини ҳам алдашга ўрганадилар.

Болаларнинг ёлгон гапириши жуда ёмон одат. Бу одатга ўрганиб қолиш эса унданда ёмон. Чунки кунлар келиб улар улғаядилар, одамлар билан муомалада бўладилар, вақти келиб ўша болалар ҳам фарзанд кўрадилар. Бир куни ўз ўғли ёки қизалоғи "Дадажон, онажон менчи..." деб гап бошлаганида қандай аҳволга тушишларини ҳозирданоқ ҳис қилиш қийин бўлмаса керак.

Айтмоқчи бўлган гапимиз, болаларни мурғаклигиданок ростгўйликка ўргатиш керак. Уларга "эгилган бошни қилич кесмайди" мақолини такрорлашдан эринманг. Ўз хатоларини тан олиш ёлгон гапиришдан яхшироқ эканлигини ўқитинг.

Кичкинтойларимизгачи, дейсизми? Кичкинтойларимизнинг хаёлотларини бойитиш учун уларга кўпроқ эртақ ўқиб беринг. Эртақ ва хаёлотни реал ҳаётдан фарқлашни ўргатинг. Балки бу дастлаб жуда-жуда қийин туюлиши мумкиндир. Қайси ишнинг бошланиши осон бўлган?

**Шарифа МАДРАХИМОВА**  
тайёрлади.



## Yorqin siymolar

Мустақилликнинг 12 йиллиги ара-  
фасида Ўзбекистон Республикаси Пре-  
зидентининг фармони билан Ўзбекис-  
тон Республикаси Фанлар академияси  
академиги, фан арбоби, Беруний но-  
мидаги давлат мукофоти лауреати,  
фалсафа фанлари доктори, профессор  
Иброҳим Мўминов "Буюк хизматлари  
учун" ордени билан мукофотланди. Шу  
муносабат билан Иброҳим Мўминов  
таваллудининг 95 йиллигига бағишлан-  
ган йиғилиш бўлиб ўтди.

Йиғилишни кенгаш раиси, Ўзбекис-  
тон Фалсафа жамияти президенти  
С.Шермухамедов кириш сўзи билан  
очди.

чикиб, устоз аъёнларини муносиб  
шогирд сифатида давом эттириб, та-  
биат, жамият ва инсон тафаккури қону-  
нийларини чуқур ва мукамал билиш-  
га, миллатимизга хизмат қилиб, бил-  
дирилган ишончни оқлашга ҳаракат  
қилишларини айтдилар.

Дарҳақиқат, И.Мўминов ўзбек мил-  
латининг миллий уйғонишига улкан  
ҳисса қўшган, унинг манфаатларини  
донолик билан ҳимоя қила олган забар-  
даст олимлардан бири эди.

И.Мўминов илмий-педагогик фао-  
лияти, ёзган асарлари, жумладан, "Ге-  
гел диалектикасининг рационал маъзи",  
"Мирзо Бедилнинг фалсафий қарашла-

## ХАЛҚИ ЮРАГИДА БАРҲАЁТ

"И.Мўминов машхур файласуф  
олим, атоқли жамоат арбоби ва доно  
мураббий" мавзусида фалсафа фанла-  
ри доктори, Ўзбекистон Республика-  
си ИИВ академияси профессори Наим  
Ғоипов маъруза ўқиди.

Марҳум академикнинг шогирдлари-  
дан — филология фанлари доктори  
Т.Мирзаев, ЎзФА академиги М.Хайрул-  
лаев, фалсафа фанлари доктори, про-  
фессор Қ.Хонназаров ва бошқалар ҳам  
сўзга чиқишиб, олимни юксак ҳурмат  
билан хотирладилар.

Тўрт йил муқаддам Мирзо Улуғбек  
номидаги Ўзбекистон Миллий универ-  
ситетида Иброҳим Мўминов номидаги  
стипендия таъсис этилган эди. Ушбу  
стипендия билан тақдирланган фалса-  
фа факультети талабаларидан Д.Эрна-  
заров, Ф.Қўшоқовлар йиғилишда сўзга

ри", "XIX асрнинг охири XX аср бошла-  
рида ижтимоий-фалсафий фикр тари-  
хидан" каби илмий асарлари бугунги  
кунда ҳам ўз қийматини йўқотгани йўқ.  
Талабалар, бўлажак файласуфлар бу ки-  
тобларни қўлдан қўймай ўқишади.

Йирик олим ва жамоат арбоби  
И.Мўминовнинг юксак хизматлари ино-  
батга олиниб, Ўзбекистон Республика-  
си Фанлар академияси Фалсафа ва  
ҳуқуқ институти, Алишер Навоий номи-  
даги Самарқанд давлат университети  
фалсафа кафедраси, Бухоро вилояти  
Шофиркон туманидаги 38-ўрта мактаб  
ва Тошкент шаҳридаги кўчалардан  
бири олим номи билан аталади.

**С.БЕРДИҚУЛОВА,**  
**ЎЗМУ Фалсафа факультети**  
**3-курс талабаси,**  
**И.Мўминов номидаги**  
**стипендия соҳибаси**

# УЛУҒ ИНСОН — УСТОЗ ДЕГАНИ

Elda aziz

Бир донишманддан сўрабдилар: —  
Устоз сўзин маъноси недир?

Улуғлик, покликни дилга жо қил-  
ган,

Сабр қаноатни шiori, деб билган,  
Таълим сабоғини эринмай берган,  
Орзу-ниятингга бир кун етказган,  
Зиё уруғини қалбларга сочган,  
Бу улуг инсон — Устоз дегани.

Устозлар ана шундай таъриф этил-  
ган мисраларни ёдга олиб, Сурхонда-  
рё вилояти Қизилқум туманидаги Бобур  
номли 17-умумий ўрта таълим макта-  
бида бўлди. Мактабнинг синф хонала-  
ри оддийгина жиҳозланган бўлиб, ўқу-  
чи ва ўқитувчиларнинг бир-бирига  
дўстона муомаласи-ю, одоб-ахлоқлари-  
ни кўриб, ҳар қандай кишининг ҳаваси  
ортади.

Бошланғич синфлардан бирига ки-  
рамиз. Устозни кўрмадигу, ўқувчилар-  
нинг ўзлари устозу, шогирд сифатида  
дарс ўтилиш жараёнини кўриб бироз  
хайрон бўлди ва кузатишда давом  
этди. Иккинчи синф ўқувчиси мате-  
матика дарсини шунчалик маҳорат бил-  
ан бошқаришини ва устоз ўрнида рей-  
тинг балларини қўйиши ва унга ўқу-  
чиларнинг билимдонлик билан жавоб  
беришларини кўриб, қойил қолди.  
Шунда ўқитувчи йўлакда туриб кўрин-  
масдан бу воқеани кузатиб туриши ва  
дарс сўнгидан баҳо беришини кўриб,  
унинг сабабларини сўрадик.

— Мен дарс ўтиш жараёнида ўқу-  
чиларни ўз-ўзини бошқариш ва баҳо-  
лаш услубларига алоҳида эътибор бе-  
риб, амалда қўлламоқдаман. Бу ўқу-  
чиларнинг ўзлаштиришида яхши сама-  
ралар бериб, эркин мулоқот ва дарс

ўтиш жараёнини, болаларга тушунтириш  
йўллари енгиллаштириш, ҳар бир  
боланинг қобилиятларини шаклланти-  
ришга яхши ёрдам беради. Шунингдек,  
ўзини бир дарс давомида устоз деб  
билган ўқувчининг кейинги дарсдан  
ўзини тутиши ва ўзлаштириши яхши-  
ланишини кузатаймиз, — дейди фахр  
билан шу мактабнинг бошланғич синф  
ўқитувчиси Майрам опа Бердиева. Ўзи-  
нинг 29 йиллик педагогик меҳнат фа-  
олиятида минглаб ўқувчиларга бирин-  
чи сабоқни бериб, қўлларига қалам  
тутқазиб, зиё сари етаклаб келаётган бу  
устоз тажрибалари ва орттирган мала-  
калари йиллаб йиғилган хазинанинг  
ўзгинаси дейсиз.

— Биласизми, кўпинча ўқитувчилар  
бир хилдаги дарс ўтиш шароитига  
мослашиб қолганлар. Янги дарс, уй ва-  
зифаси, ўтилган дарсни такрорлаш ва  
бошқалар. Мен бунга қўшилмайман.  
Болалар ўзларини дарс ўтиш жараё-  
нида мулоқот эркин тутишлари ва мав-  
зу доирасидаги масалаларни эркин ҳал  
этишга журъат этишларини хоҳлайман.  
Мен бошланғич синфларда дарс ўтиш-  
ни ўйин, ўйинчоқлар ва болалар ўзла-  
ри ясаган турли жиҳозлардан ва уй  
рўзгор буюмларидан ҳам фойдаланиб  
олиб бораман. Шунингдек, болалар бил-  
ан ишлашда экспериментал дарс ус-  
лублари, ўқитиш, тушунтириш, эслаб  
қолиш, намуна кўрсатиш, таққослаш ме-  
тодларидан фойдаланаман. Болалар  
менинг жону дилим. Мен мактабга дарс  
ўтиш, қотиб қолган услублардан фой-  
даланиш ва фақатгина китобга қараб  
ўргатиш учунгина эмас, балки болажон-  
ларимни эркин йўлга етаклайдиган,

илм-маърифатга олиб боровчи дунё-  
вий билимларни имкон қадар ўргатиш  
учун боргим келади.

Қизилқум туманидаги Бобур номи-  
даги мактабнинг жонқуяр устоз-ўқитув-  
чиси Майрам Бердиева 29 йилдирки  
мана шу касбига садоқат билан ҳаёти-  
нинг мазмунига айланиб қолган бола-  
жонларга билим, тарбия бериш билан  
машғул бўлиб келмоқда. Ана шу меҳ-  
натларини ҳисобга олиб бу устозга  
"Мустақилликнинг 10 йиллиги" кўрак  
нишони тақдим этилди. Вилоят, туман,  
халқ таълими бўлимларининг мақтов  
ёрлиқлари билан мукофотланди.

Бугунги кунда Майрам опа Бердие-  
ванинг ўқитган шогирдлари турли бил-  
им даргоҳларини тугатиб келиб, ўзла-  
ри билан бирга педагогик фаолияти-  
ни олиб боришмоқда. Шу мактабнинг  
рахбари Бахтигул Бўтаева ҳам дастлаб-  
ки сабоқларни Майрам опадан олган-  
лигини фахр билан сўзлаб, «Бугунги  
кунда болаларимни ҳам фақат шу ус-  
тоз сабоғига бераман ва кўпчилик ота-  
оналарнинг ҳам талаблари шундай.  
— Майрам опамнинг синфларига бо-  
ламни қабул қилинг, дея илтимос бил-  
ан келадиган ота-оналарнинг гоҳида  
талабларини ҳам қондирилмаймиз,  
чунки синфда болаларнинг сони чега-  
раланган, дейди мактаб раҳбари. Қа-  
нийди, шундай устозларимиз кўп бўлса  
ва жонини ҳам фидо қилиб мактаб  
хаётига ўзларини бағишлаганларини  
ҳамма тушуниб етса, улар меҳнати  
қўлларга кўтарилса, бу янада самара-  
ли ишларга чорлар эди.

Насиба ЭРХОНОВА

# МАШИНА ЭМАС, КИТОБ АФЗАД

Oramizdagi odamlar

Китоб чиқариш — шоир зотининг орзуси. Шоирлар ки-  
тоби қўлма-қўл бўлишини, мухлислари қалбидан шеърла-  
ри билан жой олишни истайдилар. Ана шу орзунинг сама-  
раси ўларок, минглаб мухлислар орттирган ва машхурлик  
даражасига кўтарилган шоирлар анчагина.

Яна бир тоифа ижодкорлар бор. Улар нимадандир таъ-  
сирланган чоғда қоғоз қоралаб қўяверишади. Вақти келса,  
имкони топилса, албатта, бу қораламаларни китоб ҳолига  
келтиришни дилига тугиб қўяди.

Юсуфжон Фарғоний ана шундай ижодкорлардан бири.  
Пойтахтимизнинг Ҳамза туманидаги "Илтифот" маҳалласи-  
да истиқомат қилувчи бу отахон собиқ Тошкент театр ва  
рассомлик санъати (ҳозирги санъат) институтида таҳсил  
олган. Меҳнат фаолияти эса бор-йўғи икки жой билан бог-  
лик. Ўзбекистон телевидениесида режиссёрлик, Тошкент  
маданий-оқартув техникумида ўқитувчилик.

Ҳозир эса Юсуфжон домла нафақада, фарзандларидан  
ҳам "тинчиган". Кишидан қурган иморатлари, кўприклари,  
солиҳ ва ақлли фарзандлари, яхши амаллари қолади. Юсуф-  
жон ака бу ишларнинг қанчасини қай даражада уддалади,  
кўп ўйлади. Яхши амал сифатида эса у китоб чиқариб, яқин-  
ларига тарқатиш деб ҳам биларди. Аммо, бунинг учун кўп  
йиллар ҳафсала қилмади, иш, оилавий ташвишлар, тўй-  
ҳашам дегандек, имкон топа олмасди.

Нафақага чиққандан бери унинг кўнгли анча ором топ-  
ган. Мана, энди дилининг тубидаги ўша орзунинг амалга оши-  
риш мавриди келганга ўхшайди. Шундай қилиб, у қорала-  
маларини олганча "Янги аср авлоди" нашриётига борди.  
Нашриётдагилар китоб чиқариш учун ҳомий топиш керак-  
лигини айтганларида, Юсуфжон домла ўйланиб қолди. Уйга  
келиб, рафиқаси Лола опага маслаҳат солди. Ҳомий топиш  
эса осон эмас, ўзига-ўзи ҳомийлик қилса-чи?

... Орадан кўп вақт ўтмай, "Соҳибжамолим" номли  
мўъжазгина шеърй китобча дунёга келди. Оила даромади-

дан чегирилган маблағнинг бир қисмини улар китоб чиқ-  
аришга сарфлаб, бир қадар хотиржам бўлдилар. Юсуфжон  
аканинг қувончи чексиз, Лола опа ҳам ўзини кўярга жой  
тополмасди. Китобча бор-йўғи 500 донга чоп қилинди. 24 та  
шеър киритилган тўпلام Юсуфжон Деҳқоновнинг қалб ола-  
ми ҳақида тасаввур уйғотади. Шеърлар кишини бефарқ  
қолдирмайди, ўқиб фикр олсиз.

Яқинда эса Юсуфжон Фарғонийнинг "Қаердасан, бахт?"  
номли роман-сценарийини нашрдан чиқди. Адабиётда ҳозирга  
қадар деярли учрамаган бу жанр асар муаллифини узоқ  
йиллар ишлашга мажбур қилди. "Қаердасан, бахт?" 1880—  
1918 йиллардаги Фарғона водийси халқининг мустақиллик  
учун олиб борган кураши ҳақида ҳикоя қилади. Ундан яхши-  
гина саҳна асари сифатида ҳам фойдаланиш мумкин.

Бунинг учун маблағни эса муаллиф "Москвич" машинаси-  
ни сотиб топди. Сирғалидаги машина бозоридан Юсуфжон  
домла икки-уч марта ҳафсаласи пир бўлиб қайтди.

— Китобчаларим катта ададда нашр қилингани йўқ, шу  
боис таннари ҳам анча юқори белгиланди. Мен уларни  
сотиб, даромад орттириш ниятида ҳам эмасман. Мени бил-  
ган, таниган кишиларга тўхфа қиялпман. Ўқиб баҳра олсалар,  
мени ёд этиб турсалар, дейман. Танишлар, ёр-биродарлар,  
қариндош-уруғ, ошна-оғайниларим менинг ана шу мўъжаз-  
гина тўпламимни вақти-вақти билан варақлаб туришларини  
истайман. Рафиқам ҳам зиёли, узоқ йиллар мактабда ўқитув-  
чи бўлиб ишлади. Агар бошқа тоифадаги аёл бўлса, "қўйинг,  
дадаси, китоб чиқариб қосангиз оқарармиди, ундан кўра  
уйга ул-бул олайлик!" деб рад этган бўларди. Йўқ. Лолаxon  
мени кўллаб-қувватлади.

... Юсуфжон Фарғоний (тахаллуслари) ва у кишининг умр  
йўлдоши Лола Деҳқоноваларнинг турмуш тарзи, мақсад-  
муддаоларидан бир лавҳа ясадик. Агар улар ҳақида тасаввур  
уйғота олган бўлсак, бу ишдан биз ҳам мамнунмиз.

Х.ТЎЙМАНОВА

Фузор тумани, Ис-  
тиқлол ширкат ҳўжа-  
лигининг Авғонбоғ  
қишлоғида жойлашган 4-мактаб остонасини ҳатлаб бино ичкарасига қадам қўй-  
шингиз ҳамоно устоз муаллим Дўсқул Тўхтаевнинг ҳаёт йўлига бағишланган дево-  
рий бурчакка рўбарў келасиз.

Xotira — muqaddas

Дўсқул Тўхтаев ўзининг 60 йиллик ҳаётининг 43 йилини халқ саводхонлигига  
бахшида этган инсон. У мактабда ўқитувчи, директор муовини, директор лавозим-  
ларида ҳалол ишлади. Авғонбоғликлар Дўсқул акани нафақат таълим-тарбия жон-  
қуяри сифатида, балки элнинг кайвониси сифатида ҳам хотирлашади.

— Жамоамизда 70 нафар ўқитувчи бор, — дейди мактаб директори Усмон  
Эшназаров. — Уларнинг аксарияти Дўсқул домланинг шогирдларидир. Устознинг  
қишлоқда ва туманда, вилоятда фаолият кўрсатаётган шогирдларининг санаб адо-  
ғига етиш қийин. Гап шундаки, у киши барча муаллимлар учун ибрат бўла олади.  
Мустақиллигимиз шарофати билан 1993 йилда жамоамиз аъзолари кўтариб чиқ-  
қан ташаббусни авғонбоғликлар бир овоздан қўллаб-қувватладилар. Илм маска-  
нимизга устоз Дўсқул Тўхтаевнинг номи берилди...

Ҳа, муаллимлик сермашаққат ва ўта шарафли касб. Тан олиш жоизки, шогирд-  
лар ҳамма муаллимларини ҳам бир текис улуғлайвермайдилар. Бир сўз билан  
айтганда, муаллимнинг ҳам муаллими бор. Ҳақиқий фидойи муаллимнинг номини

## УСТОЗ НОМИН УЛУҒЛАБ

авлодлар асрлар оша эслашади.

Дўсқул Тўхтаев номидаги 4-мактабда таълим-тарбия олаётган 920 нафар ўғил-  
қизнинг барча-барчаси устозлари номини улуғлашади. Ҳар ўқув йили давомида  
устозлари хотирасига бағишлаб у ёки бу мавзуда бир неча бор мусобақа ва  
танловлар ўтказишади.

Устознинг 10 нафар фарзанди оталари номи билан аталувчи муқаддас маскан-  
дан тез-тез хабар олиб туришади. Мактабнинг у ёки бу ишида қўлларидан келган-  
ча ҳомийлик қилишади. Шунинг ҳам алоҳида таъкидлаш керакки, уларнинг моддий  
ёрдамлари билан мактабда бир қатор қурилиш ва ободонлаштириш ишлари ни-  
ҳоясига етказилди. Илм масканида аълочи ва одобли, иқтидорли ўқувчилар учун  
"Тўхтаевлар оиласи"нинг алоҳида-алоҳида стипендиялари ташкил этилган.

Мактаб жамоаси таълим-тарбия ишида энг илғор тажрибаларни жорий этишга  
алоҳида эътибор қаратаётир. Илм масканида математика ва физика, тарих ва  
география фанларига ихтисослаштирилган синфлар ташкил этилган.

Ўтган ўқув йилида устоз муаллим Дўсқул Тўхтаевнинг шогирдлари "Сиз қонун-  
ни биласизми?", "Президентимиз асарлари билимдони" кўрик-танловларида Фу-  
зор туманида фахрли 1-ўринни эгаллаб, вилоят босқичларида ҳам муваффақият-  
ли иштирок этишди.

Айни кунда мактаб ўқувчилари илм масканида устоз муаллимлари "Дўсқул  
Тўхтаевнинг ҳаёт йўли" музейини ташкил этишдек улуғ ишга киришганлар.

**Абдували ОБИДДИН,**  
**махсус мухбиримиз**



## ЯПОНИЯДА ЗИЛЗИЛА

Япониянинг Хонсю оролида кучли zilzila кузатилди. Ер силкиниши 6,8 баллни ташкил этди. Маълумотларга қараганда, ҳозирга қадар қурбонлар ва шикастланганлар йўқ. Япониянинг пойтахти Токиода ҳам zilzila бирмунча сезилди. Аммо, ерости силкинишлари тезорар поездлар ва шаҳарнинг бошқа транспортларига таъсир кўрсатмади. Сейсмологларнинг маълум қилишича, бундай ер силкинишлари бундан буюн тез-тез бўлиб туриши кутилмоқда, деб хабар беради РИА «Новости» ахборот агентлиги.



## АҚШНИНГ КАПИТОЛИЯ МАЖМУАСИДА...

АҚШнинг Конгресси иш юритадиган Капитолия мажмуасида икки қонунбузар полиция томонидан ушланди. Ҳеч қандай рухсатномасиз Капитолияга кириб келган шахсларнинг қўл халталаридан ўйинчоқ пистолетлар топиладиган. Полиция ҳамма конгрессменларни эвакуация қилишни бошлаб юборган. Текширувлардан сўнг, ёш тартиббузарлар қўйиб юборилди. Конгрессменлар эса ўз ишларини яна давом эттиришди, деб хабар беради РИА «Новости» ахборот агентлиги.



## БАҒДОДНИНГ МАРКАЗИДА КУЧЛИ ПОРТЛАШ

Бағдод шаҳрининг марказида жойлашган хонадонларнинг бирида кучли портлаш содир этилди. Портловчи модда газ сақланаётган баллонларнинг ёнига яшириб қўйилган экан. Портлаш натижасида икки киши ҳалок бўлган ва саккиз киши ҳар хил даражадаги тан жароҳатлари олган.

Кучли ёнғин қўшни хонадонларга тезлик билан ўтган. Аланга натижасида бир неча оилалар бошпаналаридан ажралиб қолишган.

Бағдод полиция маҳкамаси ҳозирда текширув ишларини олиб бормоқда, деб хабар беради Al-Arabia телеканали.

## КИШИНЕВДА НАМОЙИШЛАР БЎЛИБ ЎТДИ

Молдова муҳолифатчилари ўтказган намоийишларда 2000 киши қатнашди. Намойишчилар зудлик билан Россия ҳарбий кучларини мамлакатдан олиб қишқини талаб қилмоқда. Намойишчилар Кишиневнинг марказий кўчаларидан ўтиб, Россия элчихонасига боришди.

Бир соат мобайнида элчихона атрофида намоийишлар ўтказилди. Бундай намоийишлар Россия элчихонаси ёнида бир ой мобайнида тез-тез бўлиб турибди, деб хабар беради «Интерфакс» ахборот агентлиги.



## ЭНГ КАТТА ШОКОЛАД

Дунёдаги энг катта шоколадни Италиянинг Перуджи шаҳри фуқаролари еб тамом қилишди. Бундай ширинлик байрами Перуджи шаҳрида ҳар йили бўлиб ўтади ва «Еврошоколад» деб номланади. Ширинлиكنинг вазни 5,8 тоннани ташкил этади. Эни эса 2,15 метрдир. Шоколад эндиликда Гиннеснинг рекордлар китобига киритилди.



Шоколадни тайёрлашга ролпа-роса 1000 киши қўл урган. Уни еб тамом қилишда эса 80 минг киши қатнашган, деб хабар беради ИТАР-ТАСС ахборот агентлиги.

Ҳиндистонда тахсил олаётган собиқ курсдошим Жамшид Шариповдан хат олдим. Унда шу жумла битилганди: «Яна ўқиш бошланди. Шу таътилда яхши дам олдим. Чунки Ҳиндистон шимолидаги тоққа чиқдим. Бугун Агра шаҳридаги Тожмаҳални кўриб келдим. Биринчи сафарги таътилдан яхши фойдаландим. Сенга Агра саёҳати ҳақида айтиб берсам: Енгил машинада Дехлидан 3 соатлик йўл юриб Аграга 11.00 да етиб бордик. Кириш билети хорижликлар учун 20 доллар, ҳиндистонликлар учун 0,5 доллар экан. Лекин биз 0,5 долларлик билет олдик. Қандай қилиб дейсанми, биз шўхлигимиз тутиб ҳинд миллий кийими (курта)ни кийиб олдик. Хуллас, ичкарига кирдик. Ўша биз киноларда кўрган Тожмаҳал. Ажойиб қурилган. Ҳамма томони мармардан. Бино ичкарасига оёқ кийим-



бормоқда. 1995 йил 25 август куни Тошкент шаҳрида Ҳиндистоннинг «ТАТА Пржекта LTD» фирмаси томонидан куриб битказилган 600 ўринли саломатлик зали, мажлислар зали, сервис хизмати, ер ости гаражи, сауна, барлар, катта рестороанлари бўлган замонавий меҳмонхонанинг очилганлиги фикрларимиз далилидир.

Ҳиндистон шимолидан жанубга томон 3,2 минг, ғарбдан шарққа томон эса, 2,9 минг км. га чўзилган. Ҳиндистоннинг океан йўллари устида жойлашгани хўжалигининг ривожланишига анча қулайликлар яратган. Биринчи навбатда, мамлакат Ўрта денгиздан Ҳинд океанига борадиган денгиз йўллари устида ва Яқин Шарқ билан Узоқ Шарқ орасидаги йўлнинг ўртасида жойлашган. Мамлакатнинг қуруқликдаги чегараси денгиздаги чегарасидан 2,5 баравар узун бўлиб, кўпинча йўли оғир

бўлган тоғли сарҳадлардан ўтади. Шу сабабли қуруқликдан ўтган чегаранинг мамлакат иқтисодий ҳаётидаги аҳамияти унча катта эмас. Ҳиндистон дунёдаги энг қадимий мамлакатлардан бири. У деярли икки аср мобайнида Англия мустамлакаси бўлиб келди. 1947 йил мустақилликка эришди. 15 август миллий байрами нишонланадиган кун. 1950 йил эса Республика деб эълон қилинди. Ҳиндистон давлат тузумига кўра федератив республика бўлиб, аввал айтганимиздек, 25 та штатдан иборат. Штатларнинг ҳар бири ўз қонун чиқарувчи маж-



лар ечиб кирилар экан. Видеотасвирга олишга қўйишмади. Бино қурилиши ўзимизнинг Самарқанддаги биноларга ўхшайди. Ўртада Мумтозмаҳал ва Шохжаҳоннинг сағанаси турибди. Атрофи панжара билан ўраб қўйилган, айланиб томоша қилдик. Уларнинг руҳига тиловат қилдик. Бу хатни ўқир эканман, Шохжаҳоннинг муҳаббатидек муҳаббатни орзу қилдим. Агар Бобур юртимиздан кетмаганда балки Тожмаҳал Самарқандда қурилармиди, деб ўйлаб қолдим. Яхшиси бу ўйларга нуқта қўйилик-да, бугунги Ҳиндистоннинг сиёсий, иқтисодий ҳаётига бир назар солайлик.

Бизга маълумки, бугун Ҳиндистонда 1 миллиард (2003 йил, БМТ маълумоти) аҳоли истиқомат қилмоқда. Бунча аҳолини боқошнинг ўзи Ҳиндистоннинг қандай салоҳиятга эга эканлигини кўрсатиб туради. Бундан ташқари Ҳиндистон ядровий потенциалга ҳам эга бўлди. Ҳиндистоннинг шимолида дунёдаги энг баланд Ҳимолай тоғи жойлашган.

Ҳиндистон Осиё қитъасининг жанубида жойлашган. Унинг ҳудуди 3287596 км² дир. Пойтахти Дехли. У ерда 10 миллиондан ортиқ аҳоли истиқомат қилади. Энг катта шаҳарлари: Калькутта (16 миллион), Мумбаи (Бомбей, 14 миллион), Бангалор (5 миллион), Ахмадобод (4 миллион), Ҳайдарабод (4 миллион). Унинг ҳудудий бўлиниши 25 та штатдан иборат. Ҳиндистонда 500 дан ортиқ элат яшайди. У ердаги халқлар 1652 та тилда суҳбатлашади. Давлат тили ҳинд тилидир. Бундан ташқари инглиз ва яна 17 та тилда асосан суҳбатлашилади. Ҳиндистон халқлари индуизм, ислом, христиан ва сикх динларига итлоат қилади. Пул бирлиги рупия, қақаси пайса. 1994 йилда рупия конвертация қилинган. Ҳозирда Ҳиндистон Ўзбекистон давлати билан яхши ҳамкорлик олиб бормоқда. 1993 йил 23-25 май кунлари Ҳиндистон Бош вазири Нарасимхи Рао давлат ташрифи билан Ўзбекистонда бўлди. Сафар кунларида Ўзбекистон Республикаси билан Ҳиндистон Республикаси ўртасида давлатлараро муносабатлар ва ҳамкорлик принциплари тўғрисида шартнома, фойда ва мулкка икки ёқлама солиқ солмаслик тўғрисида, ҳаво йўллари тўғрисида ва савдо-иқтисодий ҳамкорлик тўғрисида битимлар имзоланди. Ўзбекистон Президенти И.Каримовнинг 1993 йил 17-19 август кунлари Ҳиндистонга расмий ташрифи чоғида икки мамлакат ўртасида иқтисодий, савдо ва илмий-техникавий ҳамкорлик тўғрисида битим, маданият, соғлиқни сақлаш, фан, техника, туризм, спорт ва оммавий ахборот соҳасида ҳамкорлик қилиш тўғрисида битим имзоланди. Ўзбекистон билан Ҳиндистон ўртасида ҳамкорлик кенгайиб



лисига ва ҳукуматига эга, бироқ бунда марказий ҳокимиятнинг кучли таъсири бор. Ҳиндистон Буюк Британия бошқардиган ҳамкорлик таркибига киради. 1950 йилда Конституцияси қабул қилинган. Бу давлатда президент 5 йил фаолият юритади.

Қонун чиқарувчи органи Ҳиндистон парламенти. У икки палатадан иборат бўлиб, Раджья Сабха — Штатлар йиғилиши (250 ўрин) ва Лок Сабхи халқ палатаси (545 ўрин), булар ҳам 5 йилдан фаолият юритади.

Сиёсий ҳаётда фаол партиялари бир қанчадир. Шулардан бири Ҳиндистон миллий конгресси партиясидир. Унга 1885 йилда Ганди асос солган. Бу партия асосан мустамлакачилик истибдодига қарши бўлган. Шунингдек, Бхоратия Жаната партияси, Жаната дал партиялари фаолият юритмоқда.

Ҳиндистон мустақиллик йиллари давомида иқтисодий ва ижтимоий ривожланишда катта ютуқларга эришди. У индустриллаштиришни, туб аграр ўзгаришларни муваффақиятли олиб бормоқда. Ҳозирда космик дастурни амалга оширмоқда. Мамлакат хўжалиги беш йиллик режалар асосида ривожлантирилмоқда. Ҳиндистон ишлаб чиқаришнинг умумий ҳажми бўйича дунё-

## Dunyo mamlakatlari

да 11-ўринни эгаллайди. Бироқ жон бошига тўғри келадиган миллий даромад жиҳатидан 102-ўриндадир.

Аҳолининг 5/2 қисми анча камбағал яшайди. Бир томондан қудратли техниканинг энг сўнгги ютуқлари бўйича қурилган саноат корхоналари 10 минглаб майда ва жуда майда, фақат қўл меҳнатига асосланган корхоналар билан, иккинчи томондан, йирик давлат ва хусусий капиталистик ферма ҳамда плантациялар ерсизлик ва ер танқислигидан қўйналиб ётган миллионлаб майда деҳқон хўжаликлар билан уйғунлашади.

Ҳиндистон дунёда йирик қорамол сони жиҳатидан биринчи ўринни эгаллайди. Бироқ, гўшт маҳсулотлари истеъмол қилиш бўйича эса, охириги ўринлардан бирида туради. Ҳиндистон аҳолиси йилига жон бошига атиги 1,5-2 кг гўшт истеъмол қилади. Унга сабаб — маҳсулдор чорвачиликнинг йўқлиги эмас, балки индуизм диний қарашларининг таъсиридир. Бу дин гўштсиз овқатланишни қўллаб-қувватлайди. Овқатга мол гўштини ишлатиш ва сирларни сўйишни ман этади.

Ҳиндистон темир йўлларнинг узунлиги бўйича Осиёда биринчи ўринда туради. Бироқ, бу йўлларнинг ярми тор изли йўллардир. Ҳиндистонда фан-техника муҳассисларининг чет давлатларга кетиб қолиш ҳоллари кўп кузатилади. Дунёдаги ҳеч бир мамлакат кинофильмлар ишлаш бўйича Ҳиндистонга тенглаша олмайди. Мамлакатда йилига 1000 га яқин кинофильмлар ишлаб чиқарилади. Бироқ аҳолининг ярмидан ортиги саводсиздир. Бомбей, Калькутта ва бошқа шаҳарларда обод даҳалар билан хароба уйлар ёнма-ён жойлашган. Бу харобаларда ўн миллионлаб ишсиз ва уйсиз одамлар кун кечиради.

Ҳиндистоннинг табиий шароити мамлакат ҳудудининг катта қисмида қишлоқ хўжалигини юритиш учун анча қулай. Мамлакат катта ер фондига эга. У ҳайдалади-ган ерлар майдонига кўра фақат АҚШдангина орқададир.

Ҳиндистонда иккита асосий қишлоқ хўжалик мавсуми бор. Ёзги мавсум ва қишки мавсум. Ёзги мавсум май ойи охиридан то октябргача давом этади. Қишки мавсум сентябрдан апрелгача давом этади.

Мамлакатда устун турувчи ягона марказ йўқ. Мамлакатда гўё тўртта «иқтисодий пойтахт» бор. Улар Ҳиндистоннинг ғарбида, шарқда, шимолида ва жанубидадир. Булар Бомбей, Калькутта, Дехли, Мадораслардир.

Ҳиндистонда никоҳларнинг 10/9 қисми ота-оналар томонидан «уюштирилади». Бунда махсус никоҳ эълонларидан кенг фойдаланилади, бу эълонларни барча газеталар яқшанба сониди босиб чиқарадилар. Газетада босилган эълонга юзлаб жавобларни олган боланинг отаси ёки қизининг онаси уларга энг муносиб номзодларни, сўнгра эса улардан ҳам биттасини танлайди. Бу иш одатда ёшларнинг иштирокисиз ўтади. Шундай ҳоллар бўладики, куёв ва келин бир-бирларини тўй вақтидагина кўрадилар.

Ҳиндистоннинг ташқи савдодаги асосий ҳамкорлари АҚШ, Япония, Германия, Буюк Британия, Россиядир. Ҳиндистонда 28 мингта газета чоп этилади. Уларнинг умумий тиражи 80 миллион бўлиб, улар, 91 та тилда чоп этилади. Шулардан 6 минг газета 15 миллион нусхада ҳинд тилида чоп этилади. Тўрт минг газета 12 миллион нусхада инглиз тилида чоп этилади. Ҳинд тилидаги энг катта газеталар: «Нав бхарат таймс», «Ҳиндистон», урду тилида «Нам дуния» ва «Милап», инглиз тилида «Таймс оф Индия», «Индиан экспресс», «Ҳиндистон таймс», «Хунду», бенгалчада — «Ананда базар патрика». Энг йирик журналлари: «Индия түдей», «Фронтлайн»дир. Йирик ахборот агентлиги «Пресс

Граст оф Индия»дир. Булардан ташқари «Акашвани» радиоси ва «Дурдаршан» телевидениеси фаолият кўрсатади.

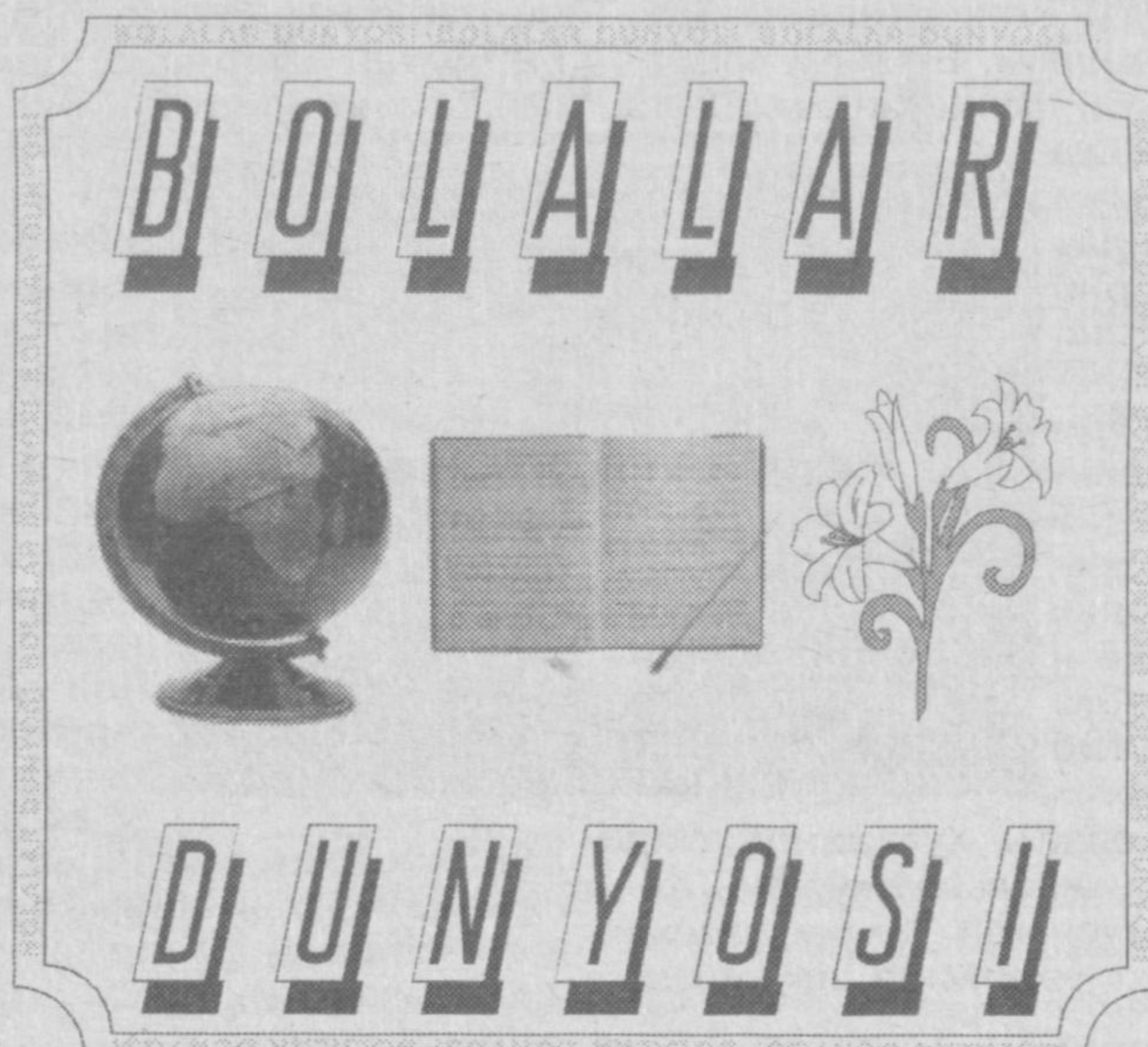
Шерзод АХМАТОВ  
тайёрлади.

Жамшид ШАРИПОВ олган суратлар.



# YULDUZ SANAGAN DARAXT

Mustafo Ruhi Shirin 1955 yilda Turkiyaning shimoli, Qora dengiz janubidagi Trabzon shahrida tug'ilgan. Kommunikatsiya sohasida oliy ma'lumotli bo'lgach, 1977 yildan boshlab Turkiya radio va televideniesida ishlay boshladi va u yerda bolalar uchun eshittirish va ko'rsatuvlar dasturlarini keng miqyosda yo'lga qo'ydi. 1986—1991 yillarda Istanbul universitetida mudarrislik qildi. Ayni paytda 1990 yilda Bola vaqfini, bizning tilimiz bilan aytganda, Bolalar fondini qurdi. Va juda tez orada Turkiyada bolalar yozuvchisi sifatida tanildi. Uning bolalarga atalgan asarlari, faqat bolalar uchun emas, ayni chog'da kattalar uchun ham taalluqlidir. Undan tashqari, Mustafo Ruhi Shirin kattalar uchun ham bir talay asarlar yaratgan. 1983 yilda uning «Ertak maktublar» va «Ko'kyuzi chechaklari», 1986 yilda «Qor ostida bir kapalak», 1989 yilda «Sayroqi soatning qumrisi», 1990 yilda «Bola qalbimdagi qush», 1993 yilda «Har bolaning bir yulduzi bor» nomli kitoblari nashr etilgan. Bular maktublar, she'rlar, she'riy ertaklar, ertak-pesa va hikoyalardan iborat.



Mustafo Ruhi Shirinning 1996 yilda nashr etilgan «Bola yuzli yozuvchilar» nomli kitobi bolalar adabiyoti sohasidagi tajribalarni umumlashtirgan. Yana uning «Televidenie, bola va oila» (1998),

«Bolalikning pillasi» (1998), «Ertak atlas» (1998), «Beli bog'langan bolalikning qissasi» (1999), «Namoyish chog'ining bolalari» (1999) nomli tadqiqiy kitoblari, katta yoshdagi bolalar uchun «Ro'yo soati» (1997) degan she'riy majmuasi, «Bolalarga atalgan suhbatlar» (1998) nomli kitoblari ham bor. Shoirning ilk saylanma asari «Yulduz sanagan daraxt» 2002 yilda nashr etildi.

Yozuvchining «Sayroqi soatning qumrisi» kitobi 1995 yilda rumin, «Ertak maktublar» kitobi esa 1996 yilda makedon tillariga tarjima qilinib, nashr etilgan. «Qush daraxti» nomli rasmlar bilan bezatilgan kitobi 1993 yilda YUNESKOning Bolalar kitoblari mukofotiga sazovor bo'lgan.

Bir guruh olimlar tomonidan yozilgan va Mustafo Ruhi Shirin tomonidan nashrga tayyorlangan, 99 savolga javob beruvchi «Bolalar adabiyoti» nomli kitob universitetlarda darslik sifatida qo'llaniladi.

Biz sizlarning e'tiboringizga shoirning saylanmasidan olib tarjima qilingan she'rlaridan havola etayotirmiz.

## Mustafo RUHI SHIRIN

### BAYRAM KUNI

Bu bayram kuni  
Uchayotgan qushlar yerga indi,  
Yerda yurgan chumoli,  
Ko'kda oy sevindi.

Yasandi dunyomiz-u  
Yerdagi har bir uy.  
Qushlar qanotida keldi  
Osmon armug'oni bu to'y.

Sevinchdan iborat kemamizga  
Malaklar darg'a bo'lsin.  
Orzu-xayol yelkaniga  
Qirmizi qushlar qo'nsin.

Bu chiroyli ro'yo-tush  
Uzun umr ko'rsin.  
Qamchilangan otlarimiz  
Suv ustida yursin.

Minaylik ot-toylarga el bo'lib,  
Suvga yozilsin otimiz Alp Er bo'lib.

### BAYROG'IMNING QO'SHIG'I

Yo'rgak bo'lgan ol ranging  
Oyingga, yulduzingga.  
Ko'klar salom berishar  
Nozik o'yli qizingga.

Tarixingni yozaman  
Noming o'rab parquvga,  
Rasmingni ham solaman  
Dolg'asiz sokin suvga.

Ustingdagi oy, yulduz —  
Zafarlaring naqshidir.  
Tinimsiz aytilyotgan —  
Bayrog'im qo'shig'idir.

### XONIMQUSH

Bola har kun  
Qo'shiq kuylagani uchun  
Oqqushlar shu qadar oppoq.

Bola har kun  
Chambar to'qigani uchun  
Oqqushlar shu qadar issiq.

Bola har kun  
O'yin o'rgatgani uchun  
Oqqushlar shu qadar go'zal.

Bola har kun  
Yanada ko'p sevgani uchun  
Oqqushlar uchib ketmas.

### QUSH SEVGANDA

Kichkina qush  
Hayvonlardan  
Filni sevgan edi.  
Uchdi fil.

Kichkina qush  
Gullardan  
Qaranfilni sevgan edi,  
Uchdi qaranfil.

### GUL QUSHI

Qo'rquvsiz uxlayotgan dengiz  
Yo'rgak bo'lar baliqlarga.  
Bulbul faryod ko'tarar  
Tunda otilgan o'qlarga.

Sharq qo'shiqlarining irmoqlari  
Sevgi izhor qilar oq gulga.  
Sevgining siniq oynasida  
Qirq sir ko'rinar bulbulga.

Har bir kecha gullarga o'qir  
Eski Qushlar Kitobini.  
Sevgili gul nazokat ila yozar  
Havoga bulbulning otini.

Gul qushi qanotlari oy nuri,  
Nima uchun tinimsiz yig'lar u?  
Uning alamlarin unuttirar  
Sof xayoldan bo'lgan bir  
tomchi suv.

### OCHIL, SUSAM, OCHIL!

Qushga o'xshagan bulut,  
Maqomlar ayta-ayta oyga  
Olib borar bizni jimgina

Joduli kichik saroyga.  
Sehrli eshiklar ochilar —  
Kutib olar bizni ertakqizlar.  
Qo'llarida oq, qizil, safsar  
Qushga o'xshagan yulduzlar.

Oqsoq bir dev yashirib qo'yar,  
Nurdan bo'lgan qayiqlarimizni.  
Boshimizga qo'nar yulduzlar,  
Oldimiz ham, ortimiz ham daryo.

Ertak bitar...  
Bekilar to'satdan eshiklar,  
Qancha chaqirsang,  
chinqirsang ham  
Saroyning eshigi ochilmas.

### OYNAKO'Z

Uchay desam, qanotim yo'q,  
derdi buvim.  
Topishmoq javobi topilguncha  
Singlim buvimga suv olib kelardi.

Jinlar jo'xorini sakratar,  
Kastana yong'og'in qovurardik.  
«Ochil, Susam, ochil!» degancha  
Ertak saroyiga kirardik.

Uyimizga oynako'z keltirishsa,  
Buvim xafa bo'ldi ushlab ko'rib...  
Oramizga kirdi qoramushuk,  
Oynali saroyga chekindi orzular.

### DARAXTLAR TIK OYOQDA

### UXLAYDILAR

Qushlarni ko'k toqi o'rab qo'yar,  
Meni onam.

Men chalqancha uxlayman,  
Yulduzlarni sanab.

Daraxtlarga hayronman:  
Daraxtlar tik oyoqda  
Qanday uxlasharkin, oyi?

### DUNYO QUSH

Quyosh qush,  
Oy qush,  
Yulduzlar qush.  
Ko'k toqi

Kunduz qisqa.  
Kecha uzoq,  
Qanotli qush.

Naqadar qushlar ko'p,  
Tog'lar, daryolar qush.  
Mening inim,  
Nozik qush.

Oyimning oynasida  
Dunyo qush.



### QUSHLAR HAM INSONLARGA O'XSHAR

Qushlar ham insonlarga o'xshar,  
Faqat orada bir farq bor:  
Qushlar sopqon-la,  
Insonlar o'qsiz ham otilar.

Qushlar ham insonlarga o'xshar:  
Insonlar qoqar eshikni  
Yaxshi kunda.  
Yig'larkan qushlar esa qo'nmas  
Derazangga.

### QUSHLAR HAM OCHIQAR

Qushlar ham ochiqar kechalari.  
Ikki ot yugurar,  
Ikkisiga birdan sakrab minaman.

Uchaman qushlarning joyiga,  
Mehr-shafqat bog'lariga.  
Men bo'laman qushlarga  
Ona.

Turkchadan Miraziz A'ZAM  
tarjimalari



## ЎҒЛИНГИЗ ФУТБОЛ ЎЙНАЙДИМИ?

Бундан 30-40 йил муқаддам бирор хонадонга совчиликка борган онахонларимиздан уй соҳиблари "Ўғлингиз футбол ўйнайдими?" деб сўрашар экан. Куёв бўлмиш йигитнинг мавқеи ва куч-қудрати қисман бўлса-да футбол ўйини билан боғлиқ бўлган, десак муболаға бўлмайди. Айни шу фикрлар кунни кеча Тошкент давлат шарқшунослик институтида бўлиб ўтган футбол фахрийлари билан талабалар учрашувида ҳам яна бир карра таъкидланди. Собиқ "Пахтакор"чи Акмал Азизхўжаев яқин келажақда фарзандини уйлантирмоқчи бўлган ота-оналар ҳам худди шу саволга дуч келиши муқаррарлигини айтди.

Институтнинг "Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати то-

### Tadbir

монидан ташкил этилган мазкур тадбирда "Пахтакор" футбол жамоасида 1960-1970 йиллардан бошлаб бугунги кунга қадар тўп сурган машҳур футболчилар — Акмал Азизхўжаев, Биродар Абдураимов, Баҳодир Иброҳимов, Ёдгор Саъдиев, Азамат Абдураимов ҳамда таниқли футбол шарҳловчиси Мирзаҳаким Тўхтамурзаев иштирок этди. Қатнашчилар талабаларга футбол соҳасидаги фаолиятида юз берган қизиқарли ҳикоялар ва ютуқларини сўзлаб бердилар.

— Мазкур тадбирни ўтказишдан мақсад — талабаларнинг нафақат ҳозирги кун футболли, балки футболимиз ўтмиши билан ҳам таништириш, уларнинг бу спорт турига бўлган қизиқишини янада орттиришдан иборат, — дейди институтнинг жисмоний тарбия кафедраси мудири Ашур Нормуродов.

Учрашув якунида собиқ футболчи, таниқли актёр, Ўзбекистон халқ артисти Ёдгор Саъдиев ўз спорт ва санъат соҳасидаги фаолияти тарихи хусусида қизиқарли воқеаларни айтиб, "Футболга бўлган муҳаббатим, санъатга бўлган муҳаббатимнинг учқунидир", дея таъкидлади.

Назокат ХОЛМЕТОВА

Мамлакатимизда ўсиб келаётган ёш авлоднинг жисмоний ва маънавий саломатлигини шакллантириш мақсадида ҳукуматимиз томонидан бир қанча фармон ва қарорлар қабул қилинди.

Ушбу фармон ва қарорларни бажара бориб, ХТВ, Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва бошқа мутассадди идоралар томонидан болаларнинг жисмоний ва маънавий жиҳатдан уйғун равишда камол топишини таъминлаш, болалар спортининг асосий йўналиши ва турларини ривожлантиришнинг тиббий ва илмий асосларини, болалар-

у ўқувчиларда билимларини узлуксиз такомиллаштириш, мустақил ҳаётни ўзлаштириш олишга интилишини тарбиялашга ёрдам беради.

Яратилаётган дарсликларимиз ўқувчиларга ҳар бир синфда нималарни ўтишни, ўқувчиларнинг ўзлаштириши лозим бўлган билимлар тизimini ва ҳажмини ўрганиш кетма-кетлигига риоя қилган ҳолда спорт турлари, бажарилиши лозим бўлган ҳаракатларини, турли тушунчалар, қоидалар ва назарий билимни олишга ёрдам беради, ўқувчиларга ўз-ўзини ёки ўқитувчига ўқувчи-

талабларини тўлиқ бажаришлари учун умумий ўрта таълим мактабининг ҳар бир синфи учун (1-9-синф) жисмоний тарбия дарсликлари яратилган.

Бошланғич таълим (1-4-синф) ўқувчилари учун муаллифлар профессор К.Маҳкамжонов, доцент Ф.Хўжаев томонидан, 5-9-синфлар учун муаллифлар профессор Т.Усмонхўжаев ва 71-сонли умумий ўрта таълим мактабининг олий тоифали жисмоний тарбия ўқитувчиси С.Арзимоновлар томонидан "Жисмоний тарбия" синов-дарсликлари яратилмоқда. Дарсликларда юқорида айтиб

# ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ: ИЛК ДАРСЛИКЛАР

нинг спорт билан мунтазам шуғулланишлари учун спорт иншоотларининг намунавий лойиҳаларини яратиш ҳамда жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланиш учун лозим бўладиган спорт анжомлари ва жиҳозларининг рўйхатларини тузиш борасида чора-тадбирлар кўриломоқда.

Умумий ўрта таълим мактаблари учун 2003-2004 ўқув йилига мўлжалланган жисмоний тарбия ва болалар спортига оид ўқув дастурлари, дарслик ва методик қўлланмалар яратилиб, 1-4 ва 5-6-синф дарсликлари нашрдан чиқиш арафасида, 7-8 ва 9-синф тажриба-синов дарсликлари нашрга тайёрланди.

Жисмоний тарбия дарсликлари ўқувчиларга дарс жараёнида амалий бажарган ишларини назарий равишда ўзлаштиришда ва мустақил, ўз устида ишлаб, малакасини ошириш ҳамда уй вазифаларини бажаришда фойдаланишлари учун мўлжалланган асосий ўқув китобидир.

Ўқувчилар дарсликлар орқали ўз билимини, ижодий ва жисмоний қобилиятларини ривожлантирадилар. Шунингдек,

лар билимини баҳолаш ва назорат қилиш имконини яратади. Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида қўлланиладиган атамалар, тушунчаларнинг таърифлари, қонун-қоидаларнинг ифодаларини ўргатади. Республикада спорт соҳасида эришилган ютуқлар ва етакчи мутахассислар, спорт усталари фаолиятларининг ёритилиши болаларнинг спортга бўлган қизиқишини оширади.

Ўқув жараёнида ўтказиладиган жисмоний тарбия билан бир қаторда синфдан ва мактабдан ташқари ишлар ҳам муҳим ўрин тутати.

Ўқувчиларни жисмоний ривожлантиришга, болалар ва ўсмирлар спорт мактаблари, кўнглили спорт жамиятлари ва бошқа жисмоний тарбия ва спорт машғулотларининг турли шаклларида шуғулланишлари киради. Демак, ўқувчиларнинг жисмоний ривожланишлари учун мактаб ва мактабдан ташқари машғулотлар узвий боғлансагина самара беради. Бу ишларни амалга ошириш учун ўқувчиларга зарур бўлган назарий билимларни бериш ва жисмоний тайёргарлик машғулотларини ДТС ва ўқув дастури

ўтилганидек, ҳар бир синф ўқувчиларининг ёши, жинси, психо-физиологик ҳолатлари инобатта олинган ҳолда бажаришлари лозим бўлган ҳаракатлар, матн ва мавзулар берилган.

Бошланғич таълимда (1-4-синф) муаллифлар ўқувчиларни билимлар оламига саёҳатта даъват этиб, спорт турлари бўйича тушунчалар берган. ДТС, ўқув дастуридаги матн ва мавзулар иложи борица рангли расмлар орқали баён этилган, содда тушунарли тилда ўқувчиларнинг бажаришлари лозим бўлган ҳаракатлар, миллий ҳаракатли ўйинлар ҳамда соғлом турмуш тарзини амалга ошириш учун гигиеник қоидалар, кун тартиби ва унда алоҳида жисмоний тарбияга аҳамият берилиши лозимлиги айтилган.

Дарсларда синфлараро узвийлик, оддийдан мураккабга, маълумдан номаълумга ўтиш жараёнлари ўз ўрнини топган.

Шу билан бирга фанлараро боғлиқликни ҳам кўришимиз мумкин. Масалан, Алифбе дарсидаги ҳарфларни ўтишда ёки бошқа дарсларда жисмоний тарбия дақиқаларини ҳамда

### Jarayon

жисмоний тарбия лаҳзаларини ўтишда дарсликда берилган машқлардан фойдаланишлари мумкин.

Юқори синф дарсликларида ҳам узвийлик давом эттирилган бўлиб, назарий билимларга нисбатан кўпроқ эътибор берилган. Спорт турлари ва спорт ўйинлари (волейбол, баскетбол, қўл тўпи ва футбол)нинг бажарилиш техника ва тактикалари, синфлараро мураккаблаштирилиб ўргатилиб борилади.

Жисмоний сифатлар (куч, чидамлилик, чаққонлик, тезкорлик ва эгилувчанлик) ҳамда ҳаракатлар координацияларини ривожлантириш учун машқлар ва керакли тавсиялар ўз ўрнини топган.

Юқори синф ўқувчилари мустақил шуғулланишлари, дарснинг тайёрлов қисмларини ўтказишлари, соғлом турмуш тарзини амалга оширишлари учун фойдали маслаҳатлар, кўрсатмалар баён этилган. Дарс жараёнида олинган назарий ва амалий билимлар муаллифлар томонидан дарсликларнинг ҳар бир матн ва мавзуларида берилган савол ва топшириқларда акс этган.

Ўқувчиларнинг ўзлари ва ота-оналар билиши лозим бўлган ўқув дастурининг меъёрий талаблари (тестлар) берилган. Ўқувчи ўзининг жисмоний ривожланганлик ҳолатини билиб, ота-оналари ёрдамида ўз устида ишлаш имконига эга бўлади.

Демак, жисмоний тарбиядан умумий ўрта таълим мактаблари учун биринчи марта дарсликларнинг яратилиши болалар соғлигини мустаҳкамлаш билан бирга катта спортга бўлган қизиқишини ошириб, мамлакатда болалар спортини ривожлантириш борасида амалга оширилаётган ишларни умумхалқ ҳаракатига айлантиришда катта кўмак беради, деган умиддамиз.

Муҳаббат МАГАМЕТОВА,  
Республика таълим маркази  
соғломлаштириш  
бўлими бошлиғи муовини

## КЎКАЛДОШДА ФУТБОЛ БАЙРАМИ

Кўкалдош Тошкент ўрта махсус Ислон билим юртининг футбол бўйича барча курс ўқувчилари ўртасида "Жар" спорт мажмуасида ўзaro мусобақа бўлиб ўтди. Мусобақа олимпия тизимида ўтказилиб, ютказган команда ўйиндан чиқиб кетди. Футбол мусобақаси жуда қизғин ва ўта мурасиз бўлиб ўтди. Мусобақада айниқса, 2-А курс ўқувчилари ва 4-курс ўқувчилари чиройли ўйинлар кўрсатиб, томошабин-

лар ол-қишига сазовор бўдилар. Финалда 4-А курс ва 2-А курс ўқувчилари ўйнадилар. Бундан 3:1 ҳисобида устун келган 2-А курс талабалари билим юрти чемпиони бўдилар. Ғолиб жамоага билим юрти раҳбарияти томонидан фахрий ёрлик, қимматбаҳо совғалар топширилди. Ушбу жамоа кейинги босқичга чиқиб, шаҳар биринчилигида билим юрти шарафини ҳимоя қилади.

Тўлқинбой ТОШБОЛТАЕВ

## ЁШ КАРАТЭЧИЛАР ЮТУҒИ

совриндорлари етишиб чиқдилар. Ҳозирда бу тўғарак Тошкент шаҳридан кейин 2-ўринда туради. Бу тўғаракнинг собиқ ўқувчиларидан кўпчилиги вилоятнинг барча жабҳаларида Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашда ўз ҳиссаларини қўшиб келмоқдалар. Яқинда болалар ва ўсмирлар ўртасида каратэ бўйича Ўзбекистон кубоги

мусобақаси олдидан вилоят биринчилиги ўтказилди. Бу мусобақаларда вилоят ўқувчилар саройи каратэ тўғараги биринчи ўринни эгаллади. Бу ютуқларни қўлга киритишда тўғарак аъзоларидан Б.Баҳриддинов, Хуршидбек Йўлдошев, Арслон

Шаҳобиддинов, Шерзод Толипов, Хуршид Исоқов, М.Тошпўлатов, Умид Мамадалиевларнинг ҳиссаси катта бўлди. Шу ўсмирлар вилоят шарафини Ўзбекистон кубоги мусобақаларида ҳимоя қилишди.

Бу ёш спортчиларни тайёрлашда тўғарак раҳбари, бешинчи ДАН қорабелбоғ соҳибни Одилжон Норхўжаевнинг хизматлари катта бўлди.

Шухратбек КЕЛДИЕВ

Ўзбекистон Фалсафа жамиятининг раёсати, Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Фалсафа факультети жамиятнинг фаол аъзоси, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор

Жалол БОБОЕВнинг

вафоти муносабати билан у кишининг оиласига ва яқинларига таъзия изҳор қилиб, ҳамдардлик билдиради.

Хива педагогика касб-хунар коллежи жамоаси ушбу таълим муассасаси бош ҳисобчиси

Отаназар АБДИРИМОВнинг

вафоти этганлиги муносабати билан унинг оила аъзоларига таъзия изҳор қилади.

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети ректорати, касаба уюшма кўмитаси ҳамда ижтимоий-сиёсий фанлар факультети жамоаси «Педагогика» кафедраси катта ўқитувчиси Эркин Рўзиматовга қизи

Дилдора ЭРКИН ҚИЗИнинг

бевақт вафоти этганлиги муносабати билан таъзия изҳор этади.

Тошкент автомобиль ва йўллар коллежи жамоаси ўқув юрти директорининг Маънавият ва маърифат ишлари бўйича собиқ биринчи ўринбосари, иқтисодий билимлар асоси фани ўқитувчиси, меҳнат фахрийси, «Ўрта махсус, касб-хунар таълими фидойиси» нишондори

Эрмамат ЮЛДОШЕВнинг

вафоти муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига таъзия изҳор этади.



# БОЛАЛИГИМ

Оқаверар жўшқин хур дарё,  
Хаёлимни ўғирлаб гўё.  
Кўзларимга сиғмайди дунё,  
Тўлкинлардан сени сўрайман.

Димоғимда армон ислари,  
Эркаликнинг соғинч излари.  
Мажнунтолнинг ажин юзлари,  
Қалб тўридан сени сўрайман.

Жуда таниш шаббода меҳри,  
Жаранглайди алланинг сеҳри.  
Кўлам келди бебаҳо, кўҳли,  
Тонгларида сени сўрайман.

Тушларимга кирсайдинг майли,  
Юрагимда лолалар сайли.  
Овунаман ёдинг туфайли,  
Хар бир дамдан сени сўрайман.

## Болалигим!!!

**Наргиза КЕНЖАЕВА,**  
ўқитувчи  
Навоий тумани

# ОНА ТИЛИМ

Тиллар ичра дурдонасан, она тилим,  
Менинг учун ягонасан, она тилим.  
Шакару бол сўзларингдан ўргилайин,  
Ўзалликда шоҳонасан, она тилим.

Навоийнинг руҳи мудом сенга ёрدير,  
Шоҳ Бобурнинг жасорати сенда бордир.  
Темур бобом ўғитлари мададқордир,  
Ўзбек тили ўзбегимга ифтихордир.

Сен яқинда давлат тили бўлган эдинг,  
Мустақил юрт осмонида кулган эдинг,  
Зухро эмас, тўлинойдек тўлган эдинг,  
Қисқа фурсат жаҳон ўзра ҳам танилдинг.

Она тилим, энди сира кўрма завол,  
Барча тиллар даврасида бўл баркамол.  
Лотин ёзув сўзларингга бўлди жамол,  
Дунё халқи жамолингга ҳамиша лол.

Боболарим номи билан қилдим тилак,  
Мангуликка дахлдорсан энди бешак.  
Эл мустақил, тил мустақил, билки демак,  
Сени олға чорламокда зўр келажак.

Тожиниса МАҲКАМОВА,  
Паркент туманидаги 6-мактаб  
ўқитувчиси

## ТҮРТАЙЛАР

\*\*\*

Такдир, сенинг йўлинг бунча тор,  
Дунё, сенинг сўқмогинг эгри.  
Хайрон ва лол қотдим умидвор,  
Қайга юрай, қай йўлинг тўғри.  
Андалиб бўғзида қолган ноламан,

Хажр водийсида унган лоламан.  
Менга ишқ нелигин ўргатмагин, дўст  
Мен ишқдан яралдим, ишқда қоламан.  
Такдирнинг тош кўчаларида,  
Кездим сарсон пою пиёда.  
Англаб етдим, болалик дамлар  
Энг бахтли он экан дунёда.

Дунё, кўзларингда кулиб яшайман,  
Гарчи аламларга тўлиб яшайман.  
Чекимдаги барча ғамларни енгиб,  
Мен ғолиб-музаффар бўлиб яшайман.

**Сайёра ТЎРАЕВА,  
Кумқўрғон туманидаги Сайхун  
касб-хунар коллежи она тили  
ва адабиёти фани ўқитувчиси**



# ОЗОДАЛИК ЙЎҚОЛМАСИН

Халқимиз «Тозалик-со-  
глик гарови», «Сариш-  
тали уй-фариштали  
уй» деган мақоллар-  
ни бежизга айтма-  
ган. Ҳақиқатдан ҳам  
озода, тоза ҳовилаларни,  
кўчаларни кўрганда одам  
қувонади, бахру дили очилади. Шун-  
инг учун ҳам ўзбек халқи азал-  
азалдан уйини озода тутиб келган.  
Уйга келган меҳмон ҳам, аввало,  
тозаликка эътибор беради. Аммо  
озирда тозаликка бўлган эътибор  
пасайгандай назаримда. Чунки пой-  
тахтимиз Тошкент шаҳрининг ўзи-  
да ҳам ахлат уюмларига кўп дуч ке-  
лиш мумкин. Узун кўчалар бўйлаб  
тўзғи ётган турли хил ширинлик  
қоғозларини кўриб эса ўйлаб қола-  
ман. «Наҳотки, қоғозларни ерга  
ташлаб кетаверадиганлар шаҳар  
хуснини бузаетганликларини би-  
лишмаса? Шу кўчалардан яна  
ўтганларида шамолда саргардон  
учиб юрган қоғоз, ҳар хил қутилар-  
ни кўриб ҳеч уялармикинлар?» Бил-

мадим... Лекин шу ватаннинг фуқаросимиз деб юрган эканмиз, ҳуқуқларимиздан, эркинликларимиздан фойдаланаётган эканмиз, ўз бурчимизни ҳам унутмаслигимиз керак. Она диёримизнинг кўрғига кўрк кўшадиган озодликка иложи борича ҳисс кўшмоғимиз зарур. Ўзимиз чиroyли, покиза кийинчи, ифлос кўчалардан бепарво ўтиб кетсак! Қандай ачинарли ҳолат.

Фикримча, тозаликни сақлаш билан шуғулланадиган айрим ташкилотлар ҳам ахлатларни ўз вақтида олса, маҳаллаларда озодаликка оид тадбирлар уюштирилса, янада сиз бўларди.

Биз ҳам қараб турмасдан юрти-  
мизни озода ва обод бўлиши учун  
ҳаракат қилайлик. Зеро, тоза муҳит-  
дагина тоза руҳ камол топади.

**Зулфия БОБОЕВА,  
ЎЗМУ журналистика  
факультети I курс талабаси**

## "ИМКОН" СКАНВОРДИ

**Тузувчи: Давронбек  
ТОЖИАЛИЕВ**

|                |                   |            |                |             |                            |                   |                   |                 |            |
|----------------|-------------------|------------|----------------|-------------|----------------------------|-------------------|-------------------|-----------------|------------|
| Олий ўқув юрти |                   |            |                |             | Амир Умархон               | Широқ қабиласи    |                   |                 |            |
| ↓              | Толиб             | Хайрон     |                |             | Волида                     |                   | Жулқунбой         |                 | Ҳордиқ     |
|                | Дастлабки         | Аммо       |                |             |                            | Қомат             |                   |                 |            |
|                |                   |            | Йўл ҳақи       |             |                            | Чипор             |                   |                 |            |
|                |                   |            | Қитъа          |             |                            | Масофа            |                   |                 |            |
|                | Ёпишқоқ модда     | ...саодат  |                |             | Инсон                      |                   |                   |                 |            |
|                |                   | ...Париси  |                |             | Рухсат                     |                   |                   |                 |            |
|                |                   |            | ...Фергоссон   |             |                            |                   |                   |                 | Она (шева) |
|                | Пул бирлиги       |            | Арифметик амал | Соф, тоза   | Олтин                      |                   |                   | Қуралаш         |            |
|                | Жоду              |            |                |             |                            |                   |                   | Башарият        |            |
|                |                   |            | Гавайи маркази | Тропик мева | ...Себастьян Бах           | Ички ишлар бўлими |                   |                 |            |
|                | Излаган ... топар |            |                |             |                            | Икки шохли таёқ   |                   |                 |            |
|                |                   |            |                |             | Қисм, боб                  |                   | Эстрада хонандаси |                 | Ниш        |
|                |                   | Ўрик нави  |                |             | Қалин дарахтзор            |                   |                   |                 |            |
|                |                   | Олмош      |                |             | Вазн ўлчови                |                   |                   |                 |            |
|                |                   | Ҳашарот    | Ақлли          |             |                            |                   | Нима              |                 |            |
|                |                   |            |                |             |                            |                   | Ҳол               |                 |            |
| АҚШ штати      |                   |            |                |             |                            | Наштар            |                   |                 |            |
| ↓              | Ушла              |            |                |             |                            | Сура қисми        |                   |                 |            |
|                |                   |            |                | Асос тоши   |                            | Вақт              |                   |                 |            |
|                |                   |            |                |             | Пайғамбаримизнинг болалари |                   |                   |                 |            |
|                |                   | Оға (шева) |                |             |                            |                   | Океан             | Кир ювиш кукуни |            |

## Ma'rifat

**ТАЪСИС  
ЭТУВЧИЛАР:**  
Ўзбекистон Халқ  
таълими вазирлиги,  
Ўзбекистон Олий ва  
ўрта махсус таълим  
вазирлиги, Таълим ва фан  
ходимлари касаба  
уюмлари Марказий  
Кўмитаси.

Бош муҳаррир:  
Ҳалим САИДОВ

*Тахрир ҳайъати:* Йўлдош АҲМЕДОВ,  
Жуманазар БЕКНАЗАРОВ, Икром  
БҮРИБОВ (бош муҳаррир ўринбосари),  
Шукур ЖОНБОВ, Фахриддин  
КАРИМОВ (масъул котиб), Қурбонбой  
МАТҚУРБОНОВ, Усмонали МУСАЕВ,  
Абдусамат РАҲИМОВ (бош муҳаррир  
ўринбосари), Ҳулқар ТҶИМАНОВА,  
Нурлан УСМОНОВ, Саъдулла  
ҲАКИМОВ, Ўткир ХОШИМОВ

**Газета Ўзбекистон Республикаси  
Давлат Матбуот Кўмитасида  
№ 20 рақам билан 12 июнь,  
1998 йил рўйхатга олинган.**

ИНДЕКС: 149, 150. Г-0025  
Тиражи 19156. 1 2 3 4 5  
Хажми 4 босма табок.  
Офсет усулида босилган,  
коғоз бичими А-3.

Навбатчи муҳаррир:  
Насиба ЭРХОНОВА.  
Навбатчи:  
Азиз НОРКУЛОВ.

**«Маърифат»дан материалларни кўчириб босиш таъхирият рухсати билан амалга оширилиши шарт. Таъхириятга юборилган материаллар муаллифга қайтарилмайди.**

**МАНЗИЛИМИЗ:** 700083, Тошкент,  
Матбуотчилар кўчаси, 32.

E-mail: marifat@ars-inform.uz

**ТЕЛЕФОНЛАР:** масъуд котиб — 133-99-15, олий таълим янгилчилари бўлими, мактабгача ва мактабдан ташқари таълим янгилчилари бўлими — 136-55-58, хатлар, маънавий ва сиёсий ҳаёт янгилчилари бўлими — 136-54-23, умумий ўрта таълим янгилчилари бўлими, ўқувчиларини касбга йўналтириш ва ўрта махсус таълим янгилчилари бўлими — 136-54-03, лекция ва таърифот бўлими — 136-54-69.

## Баҳоси сотувда зркин нархда

**Pentium IV компьютерида  
Лилия БИНАШЕВА  
ва Малоҳат ТОШОВА  
саҳифалади.**

**«Шарк» нашриёт-матбаа  
акционерлик компанияси  
босмахонаси.**  
**Корхона манзили: «Буюк Турон»  
кўчаси 41-уй**

Босишга топшириш вақти — 21.00.  
Топширилди — 21.00.